

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Romain Rolland

Tolstoy'un Yaşamı

Çeviren: Tahsin Yücel

İNCELEME

0171

YKY

YAPI KREDİ YAYINLARI

3.
baskı

TOLSTOY'UN YAŞAMI

Romain Rolland (1866-1944), 20. yüzyıl Fransız edebiyatının en büyük mistiklerinden, romancı, oyun ve deneme yazarı.

On dört yaşında okumak için gittiği Paris'te toplumun manevi bir kargaşa içinde olduğunu gördü. École normale supérieure (Yüksek Öğretmen Okulu)'e kabul edildi. Dinsel inancını yitirdikten sonra Spinoza ve Tolstoy'un yapıtlarını okudu. Müziğe büyük ilgi duydu. 1895'te doktorasını tamamladı. Oyunlarını iki ayrı kitapta topladı: *Les Tragédies de la foi* (İnanç Tragedyaları, 1913), *Le Théâtre de la révolution* (Devrim Tiyatrosu, 1904). En tanınmış romanı Jean Christophe (1904-12. 10 cilt) *Les Cahiers de la quinzaine* adlı dergide yayımlandı. Bu romanla Fransa'da roman-fleuve (ırmak roman) türünü başlattı. 1915'te *Au-dessus de la mêlée* (Kavganın Üzerinde) adlı risalesiyle Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. *Journal des années de guerre* 1914-1919 (Savaş Yıllarının Günlüğü, 1952) ölümünden sonra yayımlandı. "Evrensel müzikçi" saydığı Beethoven'ı ele alan *Vie de Beethoven* (Beethoven'ın Hayatı), *Vie de Tolstoy* (1911, Tolstoy'un Hayatı, 1969) gibi yaşamöykülerini dile getirdi.

Colas Breugnon (1919) adlı bürlesk bir fanteziden sonra, siyasal grupçuluğun sonuçlarını ortaya koyan *L'Ame enchantée* (7 cilt, 1922-33; Büyülenmiş Ruh) adlı ikinci bir roman dizisi yayımladı. Hindistan mistik felsefesini Mahatma Gandhi (1924) yapıtıyla Batı dünyasına tanıtmaya çalıştı. *Europe* (1923) adlı uluslararası derginin kuruluşuna katıldı. Zamanın ünlüleriyle yazışmalarını *Cahiers Romain Rolland* (Romain Rolland Defterleri) adıyla özel günlükleri de *Mémoires* (1956, Anılar) adıyla ölümünden sonra yayımlandı.

Tahsin Yücel (17 Şubat 1933, Elbistan – 22 Ocak 2016, İstanbul), Elbistan Gazi Paşa ilkokulu'nu, Galatasaray Lisesi'ni ve İÜ Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 1961 yılında aynı bölümde asistan, 1978'de profesör oldu. Yurtiçi ve yurtdışında ses getiren yazınsal incelemelerinin yanı sıra, yazın adamı kimliğiyle de tanındı; roman, öykü, anlatı ve denemeler yazdı, birçok çeviri yaptı. Öyküleri İsveççe, Fransızca gibi yabancı dillere çevrildi. Tahsin Yücel'e Haney Yaşamalı için 1956 Sait Faik Hikâye Armağanı, *Düşlerin Ölümü* için 1959 TDK Öykü Ödülü, *Peygamberin Son Beş Günü* için 1993 Orhan Kemal Roman Ödülü, *Komşular* için 1999 Dünya Kitap Yılın Kitabı Ödülü, *Söylemlerin İçinden* için 1999 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü, *Yalan* için 2003 Yunus Nadi Ödülü ve çevirileri için de 1984 Azra Erhat Çeviri Yazını Üstün Hizmet Ödülü verildi.

ROMAIN ROLLAND

Tolstoy'un Yaşamı

İnceleme

Çeviren

Tahsin Yücel

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 475
Edebiyat - 88

Tolstoy'un Yaşamı / Romain Rolland
Özgün adı: **La Vie de Tolstoi**
Çeviren: **Tahsin Yücel**

Kitap editörü: **Sevin Okyay**
Düzeltili: **Korkut Tankuter**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Akgül Yıldız**

Baskı: A4 Ofset Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Otosanayi Sitesi Yeşilce Mah. Donanma Sok.
No: 16 Seyrantepe - Kağıthane / İstanbul
Tel: (0212) 281 64 48
Sertifika No: 12168

1. baskı: İstanbul, Nisan 1995
3. baskı: İstanbul, Şubat 2018
ISBN 978-975-363-369-6

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2014
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

Tolstoy'un Yaşamı

Rusya'nın yüz yıl önce yeryüzüne ışık saçmaya başlayan büyük ruhu, benim kuşağımdan olanların gençliğini aydınlatan en arı ışık olmuştu. Sona ermekte olan on dokuzuncu yüzyılın koyu gölgelerle dolu alacakaranlığında, bakışı delikanlı ruhlarımızı çeken, yatıştıran, avutucu yıldızdı. Tolstoy'u seven bir sanatçıdan daha fazla bir şey, bir dost, en iyi dost sayanlardan –Fransa'da çoktur böyleleri–, hattâ, birçokları gibi, onu bütün Avrupa sanatı içinde biricik gerçek dost sayanlardan biri olarak, ben de bu kutsal anıya minnet ve sevgi borcumu ödemek istedim.

Onu tanımaya başladığım günler düşüncemden hiçbir zaman silinmeyecek. Yıl 1886. Birkaç yıllık sessiz bir filizlenmeden sonra, Rus sanatının eşsiz çiçekleri Fransa topraklarında görünmeye başlamıştır. Tolstoy'dan, Dostoyevski'den yapılan çeviriler, ateşli bir ivmeyle, bütün yayınevlerinde birden yayımlanıyordu. 1885-1887 arasında, *Savaş ve Barış*, *Anna Karenina*, *Çocukluk ve Delikanlılık*, *Polikuşka*, *İvan İlyiç'in Ölümü*, Kafkasya öyküleri ve halk masalları Paris'te yayımlanmıştı. Yüce bir ömrün yapıtı, yeni bir dünya yansıtan yapıt, birkaç ay, birkaç hafta içinde, gözlerimizin önüne seriliyordu.

Ecole Normale'e yeni girmiştım. Bütün arkadaşlar pek farklıydık birbirimizden. İçinde filozof Georges Dumas gibi gerçekçi ve alaycı kimseler, Suarès gibi İtalyan Rönesansının tutkusuyla yanıp tutuşan ozanlar, klasik geleneğe bağlı kalanlar, Stendhal'ciler, Wagner'ciler, tanrısızlar, gizemciler bulunan küçük topluluğumuzda, nice tartışmalar çıkıyor, nice uzlaşmazlıklar oluyordu; ama, birkaç ay boyunca, Tolstoy sevgisi hemen hepimizi birleştirmişti. Herkes farklı nedenlerle seviyordu onu: çünkü herkes onda kendini buluyordu; herkes için yaşamın bir açınlaması, uçsuz bucaksız evrene açılan bir kapıydı. Çevremizde, ailelerimizde, illerimizde, Avrupa'nın en uzak köşesinden gelmiş yüce ses, hep aynı sevgiyi uyandırıyor, kimi zaman şaşırtıyordu bu sevgi insanı. Bir kez, bizim Nevers'li bir burjuvanın, sanatla hiç ilgilenmeyen, hemen hiçbir şey okumayan bir kimsenin, *İvan İlyiç'in Ölümü*'nden yoğun bir heyecanla sözettiğini görmüştüm.

Kimi seçkin eleştirmenlerin yazılarında, Tolstoy'un düşüncesinin en iyi yanını bizim romantik yazarlarımıza: George Sand'a, Victor

Hugo'ya borçlu olduğu savıyla karşılaştım. Hiç katlanamadığı George Sand'ın Tolstoy üzerinde bir etkisi bulunmasının gerçeğe benzemezliğini tartışacak, J.-J. Rousseau ile Stendhal'in çok daha gerçek olan etkisini de yadsıyacak değilim, yalnızca Tolstoy'un büyüklüğünü görüşlerine bağlamanın onun büyüklüğünü, üzerimizdeki büyüleme gücünü kavrayamamak olduğunu söyleyeceğim. İçinde sanat devinen düşünce halkaları en sınırlı halkalardandır. Gücü bunlarda değildir, onlara verdiği anlatımda, kişisel sesinde, sanatçının damgasında, yaşamının kokusundadır.

Tolstoy düşüncelerini başkalarından almış olsa da, olmasa da –ile ride göreceğiz bunu–, onun sesi gibi bir ses daha hiç çınlamamıştı Avrupa'da. Ne zamandır beklediğimiz, gereksinimini duyduğumuz bu ruh ezgisini işitince duyduğumuz heyecan titremesi başka türlü nasıl açıklanır? Modanın hiçbir etkisi yoktu duygumuzda. Çoklarımız, benim gibi, Eugène-Melchior de Vogüé'nin *Rus Romanı* konusundaki kitabını Tolstoy'u okuduktan sonra tanımıştır. Üstelik bu yazarın hayranlığı bizim hayranlığımızın yanında sönük kaldı. M. de Vogüé her şeyden önce bir yazın adamı olarak yargıya varıyordu. Bizim içinse, yapıta hayran kalmak çok az bir şeydi. Biz onu yaşıyorduk, o bizimdi. Ateşli yaşamıyla, gönöl gençliğiyle bizimdi. Alaylı düş kırıklığıyla, amansız açık görüşlölüğüyle, ölüm saplantısıyla bizimdi. İnsanlar arasında gerçekteşmesi istenen kardeşlik ve barış sevgisiyle bizimdi. Uygarlığın yalanları karşısındaki korkunç suçlamasıyla bizimdi. Gerçekçiliđiyle de, gizemciliğiyle de bizimdi. Doğa soluğuyla, görünmez güçleri sezişiyle, sonsuzluk karşısındaki baş dönmesiyle bizimdi.

Werther kendi kuşağı için ne idiyse, bu kitaplar da bizim için oydu: güçlerimizin ve zayıflıklarımızın, umutlarımızın ve korkularımızın eşsiz aynası. Bütün bu çelişkileri uzlaştırmayı düşündüğümüz bile yoktu, hele Paul Bourget'nin yaptığı gibi, ölümünün hemen ardından *Savaş ve Barış*'ın Homeros'u andıran ozanını kendi parti tutkularının düzeyine indirenlere uymak, evrenin yankılandığı bu çok yönlü ruhu din ya da politikanın dar çerçevelerine sıkıştırmak hiç aklımıza gelmiyordu. Bizim ortamımız bir dehanın ölçüsü olabilir miydi? Tolstoy benim partimden olmuş, olmamış, ne önemi var! Dante'nin, Shakespeare'in soluklarını içime çekmek, ışıklarını içmek için, bu büyük sanatçıların hangi yandan olduklarına bakıyor muyum?

Biz, bugünün eleştirmenleri gibi: "İki Tolstoy var, bunalımdan önceki ile bunalımdan sonraki; biri iyidir, öteki değildir", demiyarduk.

Bizim için yalnız bir Tolstoy vardı, onu bütünüyle seviyorduk. Çünkü içgüdüyle, böyle ruhlarda her şeyin tutarlı, her şeyin birbirine bağlı olduğunu seziyorduk.

İçgüdümüzün açıklayamadan sezdiği şeyi kanıtlamayı düşünüyoruz bugün. Şimdi, düşünce göğünde, sona ermiş bu uzun yaşam, perdesiz ve güneşleşmiş olarak, hepimizin gözleri önüne serildiğine göre, bunu yapabiliriz artık. Hemen dikkatimizi çeken şey, yer yer yükseltmek istenen engellere karşın, sevdiği, inandığı zaman, tutkulu bir insan olarak, ilk kez sevdiğine, ilk kez inandığına inanmak eğilimi gösteren, yaşamını yeni sevgisinden, yeni inancından başlatan Tolstoy'un kendisine karşın, bu yaşamın, başından sonuna kadar, ne derece aynı kaldığıdır. Başlama. Yeniden başlama. Aynı bunalım, aynı çarpışmalar kaç kez ortaya çıkar benliğinde! Düşüncesinin birliğinden değil, bu düşüncede bazen düşman, bazen dost, ama çoğu zaman düşman olan öğelerin sürekliliğinden söz etmek gerekir. Tolstoy'un kafasında da, yüreğinde de değildir birlik, içindeki tutkuların savaşında, sanatının ve yaşamının tragedyasıdır.

Sanat ile yaşam birleşmiştir. Bir yapıt bir yaşamla böylesine içten bir biçimde karışmamıştır hiçbir zaman; nerdeyse sürekli olarak özyaşamöyküsel bir nitelik taşır; yirmi beş yaşından başlayarak, adım adım, serüvenli yolunun çelişkin deneyimleri içinde Tolstoy'u gösterir bize. Yirmi yaşından önce başlayıp ölümüne kadar süren¹ *Günlük*'ü ve Birukov'a verdiği notlar da bu bilgiyi tamamlar ve yalnız Tolstoy'un bilincini günü gününe okumamızı değil, dehasının köklendiği dünyayı, ruhunu beslemiş ruhları da yeniden yaşatmamızı sağlar.

Köklü bir soy. Rurik'e kadar dayanmakla övünen, tarihinde Büyük Petro'nun savaş arkadaşları, Yedi Yıl savaşlarının generalleri, Napoléon savaşlarının kahramanları, Aralıkçılar², siyasal sürgünler bulunan, çok soylu ve çok eski bir çifte ırk (Tolstoy'lar ve Volkonski'ler). Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ın en özgün tiplerinden bazılarını kendilerine borçlu olduğu aile anıları: ana yanından büyük babası, yaşlı prens Bolkonski, Katerina II. çağının aristokrasisine

1 Bazı araları, hepsinden önce de 1865-1878 yıllarını içine alan oldukça uzun bir arayış bir yana bırakmak gerekir.

2 Çarlık Rusyası'nın son zamanlarında yönetimi baltalamaya çalışan yıldırımcılara bu ad verilir. (ç. n.)

bağlı, Voltaire'ci, dediği dedik bir adam: annesinin baba yanından bir akrabası olan Prens Nikolay Gregoreviç Volkonski, Austerlitz savaşında yaralanmış, Prens Andrey gibi, Napoléon'un gözleri önünde, savaş alanından alınıp bakılmaya götürülmüş bir savaşçı; Nikolay Rostov'un bazı özelliklerini taşıyan babası;³ annesi, Prenses Maria, *Savaş ve Barış*'ı iyiliğiyle aydınlatan, güzel gözlü, tatlı çirkin.

Annesini, babasını pek tanımadı. Bilindiği gibi, *Çocukluk ve Delikanlılık*'ın tatlı öykülerinin gerçekte fazla bir ilgisi yoktur. Annesi öldüğü zaman, Tolstoy daha iki yaşına bile girmemişti. Küçük Nikolay İrtenyev'in bir gözyaşı perdesi ardında canlandığı, ışık ışık gülümseyen, çevresine sevinç saçan, sevgili yüzü anımsayamazdı...

*Ah! bu gülümsemeyi zor zamanlarımda şöyle bir görebilseydim, kederin ne olduğunu bilmeyecektim...*⁴

Ama, hiç kuşkusuz, kusursuz içtenliği, başkalarının diyeceklerine aldırmaazlığı, uydurduğu öyküleri anlatmadaki eşsiz yeteneği annesinden geçmişti ona.

Babasından hiç değilse birkaç anısı kaldı. Kendi toprakları üzerinde, hırstan yoksun ve bağımsız bir yaşam süren, kederli gözlü, sevimli ve alaycı bir adamdı babası. Tolstoy onu yitirdiği zaman dokuz yaşındaydı. Bu ölüm ona "birinci kez acı gerçeği öğretti ve ruhunu umutsuzlukla doldurdu".⁵ Çocuğun dehşet hayaletiyle ilk karşılaşmasıydı bu, yaşamının bir bölümünü onunla savaşmaya, bir bölümünü de, çehresini değiştirerek, onu kutsamaya adayacaktı... Bu bunalımın izi, *Çocukluk*'un son bölümlerinde unutulmaz çizgilerle belirir, burada, annesinin ölüm ve gömülme öyküsünün anlatılması için, anılar yer değiştirir.

Lev Tolstoy'un 28 Ağustos 1828 yılında doğduğu ve ancak seksen iki yıl sonra, ölmek üzere ayrılacağı Yasnaya Polyana'daki⁶ emektar evde, beş çocuk kalmıştı. En küçükleri kızdı: ileride rahibe olacak olan Maria (Tolstoy, evinden, ailesinden kaçtığı zaman, can çekişir bir durumda, onun yanına sığınmıştı). – Sonra dört oğul: Sergey, bencil ve sevimli, "gördüğüm insanların en içteni"; – Dimitri, tutkulu, fazla

3 Napoléon savaşlarına da katıldı ve 1814-1815 yıllarında Fransa'da tutsak kaldı.

4 *Çocukluk*, bölüm II.

5 *Çocukluk*, bölüm XXVII.

6 Yasnaya Polyana Moskova'nın güneyinde küçük bir köydür.

konuşmayan bir insandı, ileride, üniversite öğrenciliği sırasında, başkalarının düşünceceklerine kulak asmadan, dinsel görevlerini coşkunlukla yerine getirecek, perhizler yapacak, yoksullara yardım edecek, sakatları barındıracak, sonra, aynı şiddetle, eğlence yaşamına dalacak, daha sonra, pişmanlıklar içinde kıvranacak, genelevde tanıdığı bir kadını borçlarını ödeyerek evine alacak, yirmi dokuz yaşında, veremden ölecekti;⁷ – Nikolay, en büyükleri, en çok sevilen kardeş, annesinden gelme düş gücüyle öyküler anlatırdı,⁸ Kafkasya'da subay olmuş, burada içkiye alışmıştı, o da Hristiyanlık sevgisiyle doluydu, izbelerde yaşar, varını yoğunluyla yoksullarla paylaşırdı. Turgenyev, “kardeşi Lev'in kuram olarak geliştirmekle yetindiği şu yaşam karşısındaki alçakgönüllülüğü onun gerçekten uyguladığını” söyler.

Öksüzlerin başında yüce gönüllü iki kadın. Birincisi Tatyana Teyze.⁹ “İki erdemi vardı: sakinlik ve sevgi”, der Tolstoy. Bütün yaşamı sevgiydi. Durmamacasına başkalarına adardı kendini...

Sevmenin ruhsal hazzını o tattırdı bana...

Öteki, Aleksandra Teyze, hep başkalarına hizmet eder, başkalarının hizmetinden kaçınır, hizmetçisiz yaşardı, en gözde uğraşları ermişlerin yaşamını okumak, hac yolcularıyla, arı kişilerle konuşmaktı. Evde de birçok arı adam, arı kadın yaşardı. Bu arı kadınlardan biri, mezarlıklar söyleyen bir yaşlı hacı, Tolstoy'un kız kardeşinin vaftiz anasıydı. Bir başkası, Grişa, dua etmekten ve ağlamaktan başka bir şey bilmezdi...

*Ey Grişa, büyük Hristiyan! İnancın öylesine güçlüydü ki, Tanrı'nın yaklaştığını duyardın, aşkın öylesine ateşliydi ki, sözler dudaklarından aklının denetimi gerekmeden dökülürdü. Söz bulamayıp da gözlerinden yaşlar boşanarak secdeye kapandığın zaman, Tanrı'nın yüceliğini nasıl kutlardın!...*¹⁰

Tolstoy'un yetişmesinde bütün bu alçak gönüllü ruhların payını kim görmez? Son günlerin Tolstoy'u onlarda kendi taslağını çizer, onlarda kendini dener gibidir. Duaları, sevgileri inancın tohumlarını atmıştır çocuğun ruhuna, gün gelecek, bu çocuk bir yaşlı olarak bunların harmanının kaldırıldığını görecektir.

7 Tolstoy onu *Anna Karenina*'da Levin'in kardeşinin görünüşü altında anlatır.

8 *Bir Avcının Günlüğü*'nü yazmıştı.

9 Gerçekte, uzak bir akrabaydı. Tolstoy'un babasını sevmiş, o da kendisini sevmişti; ama, *Savaş ve Barış*'taki Sonya gibi, o da gölgeye çekilmeyi yeğ tutmuştu.

10 *Çocukluk*, bölüm XII.

Arı Griş a bir yana, Tolstoy, *Çocukluk* öykülerinde, ruhunun oluşmasında emeği geçen bu alçak gönüllülerden söz etmez. Buna karşılık, bu çocuk ruhu, “başkalarında hep en iyi nitelikleri bulan bu bir ışık gibi arı, bu sevgi dolu yürek, bu son noktasına ulaşmış şefkat, kitabın içinde nasıl da belirir! Mutlu mudur, mutsuz olduğunu bildiği tek insanı düşünür, ağlar, kendini ona adamak ister. Yaşlı bir atı öper, kendisine acı çektiirdiği için özür diler ondan. Sevilmediği zaman bile sevdiği için mutludur. İleride belirecek dehasının ilk yeşertileri şimdiden görülür: onu kendi öykülerine ağılatan düş gücü; durmamacasına işleyen, insanların düşündüklerini düşünmeye çalışan kafası; erken gelişmiş gözlem ve anı yeteneği;¹¹ yas ortasında, yüzleri inceleyen, acıların gerçeğini kavramaya çalışan şu dikkatli bakış. Söylediğine göre, daha beş yaşında, “yaşamın bir eğlence değil, çok ağır bir iş”¹² olduğunu sezmiştir.

Bereket versin, bunu unutuyordu. O günlerde, her akşam, büyükannesinin odasında, kör bir masalcının pencerenin kıyısına oturarak anlattığı halk masallarıyla, Rus *bilin*’leriyle, bu söylencemsi düşlerle, Tevrat öyküleriyle, –her şeyden önce de, yaşlılığında bile, sanat örneği olarak gösterdiği, yüce Yusuf’un Öyküsü’yle–, *Binbir Gece Masalları*’yla oyalanıyordu.

11 Kendisiyle ilgili notlarında (1878), kundaklanma ve bebeklik banyoları duyularını anımsadığını ileri sürmemiş miydi? (bkz.: *İlk Anılar*). Büyük İsviçreli ozan Carl Spitteler de yaşamın eşiğindeki görüntüleri anımsama konusunda olağan-üstü bir yetenek taşıyordu. İlk çocukluk yılları konusunda koca bir kitap yazmıştı.

12 *İlk Anılar*.

Öğrenimini Kazan'da yaptı (1842-1847). Bu öğrenim hiç de parlak olmadı. Üç kardeş hakkında:¹ "Sergey istiyor ve yapıyor. Dimitri istiyor ama yapamıyor. Lev ne istiyor, ne yapıyor", diyorlardı.

"Delikanlılık çölü" dediği evreyi geçirmektedir. Sık sık şiddetlenen bir yakıcı çılgınlık yelinin estiği kum çölü. Bu evre konusunda, *Delikanlılık*, özellikle *Gençlik* öyküleri içten açılmalarla doludur. Yalnızdır. Beyni sürekli bir ateşle yanar. Bir yıl süresince, bütün öğretileri yeniden bulup dener.² Stoacı olur, bedensel işkenceler yapar kendine. Epikürcü olur, hazlara dalar. Sonra, ruhların göçüne inanır. Sonunda sayıklamalı bir yoksayıcılığa düşer: çabucak geriye dönebilse, hiçlikle burun buruna gelecekmiş gibi bir duygu vardır içinde. Çözümler de çözümler...

*Bir şeyi düşünmüyordum artık, bir şeyi düşündüğümü düşünüyordum...*³

Bu sürekli çözümleme, boşa dönen bu düşünme makinesi, söylediği gibi, "yaşamda kendisine sık sık zarar veren", tehlikeli bir alışkanlık olarak kalacaktır onda, ama sanatına iştirilmedik olanaklar kazandıracaktır.⁴

Bu oyunda, bütün kanılarını yitirmişti: hiç değilse, kendisi böyle düşünüyordu. On altı yaşında, dua etmeyi, kiliseye gitmeyi bıraktı.⁵ Ama inancı olmamıştı, için için işliyordu:

*Gene de bir şeye inanıyordum. Neye? Söyleyemezdim. Tanrı'ya hâlâ inanıyordum, daha doğrusu yadsımıyordum onu. Ama hangi Tanrı'ya? Bilmiyordum. İsa'yı ve öğretisini de yadsımıyordum; ama bu öğreti neydi, söyleyemezdim.*⁶

1 Lev'den beş yaş büyük olan Nikolay, öğrenimini daha 1844'te bitirmişti.

2 Metafizik konuşmaları severdi, "soyutlaştıkları, insanın düşündüğünü söylediğini sanırken, tümüyle başka bir şey söylemesine yol açacak kadar karanlıklaştıkları ölçüde" daha çok sevdiğini söyler. (*Delikanlılık*, XXVII.)

3 *Delikanlılık*, XIX.

4 Özellikle ilk yapıtlarında 'Sivastopol Öyküleri'nde.

5 Bu sıralarda Voltaire'i okuyor, çok hoşlanıyordu. (*İtiraflar*, I.)

6 *İtiraflar*, I.

Bazı bazı iyilik düşlerine kapılıyordu. Arabasını satıp parasını yoksullara vermek, servetinin onda birini onlara bırakmak, uşaksız yaşamak istiyordu... “Çünkü onlar da benim gibi birer insan”.⁷ Bir hastalık sırasında,⁸ *Yaşama kuralları* yazıyordu. Burada, saflıkla, şöyle bir görev veriyordu kendine: “hukuk, tıp, diller, tarım, tarih, coğrafya, matematik konusunda, her şeyi incelemek, her şeyi derinleştirmek, sonra, müzik ve resim alanında, en yüksek kusursuzluğa ulaşmak”... “İnsan yazgısının sürekli bir kusursuzlaşma olduğu” kanısındaydı.

Ama hiç belli etmeden, delikanlılık tutkularının, şiddetli bir bedensel haz düşkünlüğünün, uçsuz bucaksız bir benlik duygusunun⁹ itkisiyle, bu kusursuzluk inancı yön değiştiriyor, gündelik ve maddesel oluyordu. İstencini, bedenini ve aklını kusursuzlaştırmak istemesi, insanları yenmek ve sevgiyi benimsettirmek içindi. Beğenilmek istiyordu.

Bu da kolay iş değildi. Maymunu bir çirkinliği vardı o sıralarda: sert, uzun, ağır bir yüz, alınının ortalarından başlayan, kısa saçlar, sert sert üzerinize dikilen, loş çukurlara gömülmüş, küçücük gözler, geniş ve basık bir burun, öne doğru çıkmış, kalın dudaklar. Daha çocukluğunda bile umutsuzluk bunalımlarına yol açan¹⁰ bu çirkinliğin acısını çıkarmak için, “gerektiği gibi adam”¹¹ ülküsünü gerçekleştirmeye kalktı. Bu ülkü onu, “gerektiği gibi adamların” yaptığını yapmak üzere, kumar oynamaya, akılsızca borçlanmaya, tam anlamıyla zevke düşmeye yöneltti.¹²

Ama bir şey hep kurtarıyordu onu: eksiksiz içtenliği.

— Neden sizi başkalarından daha çok seviyorum, biliyor musunuz? dedi Nekludov dostuna. Şaşırtıcı, az bulunur bir niteliğiniz var sizin: içtenlik.

7 *Gençlik*, III.

8 Mart-Nisan 1847.

9 Nekludov, *Delikanlılık*'ta, “İnsan her yaptığını benlik duygusuyla yapar”, der. Tolstoy, 1853'te, *Günlük*'ünde şunları yazar: “Büyük kusurum: gurur. Uçsuz bucaksız, nedensiz bir benlik duygusu... O kadar hırslıyım ki, ün ile (sevdiğim) erdem arasında bir seçme yapmam gerekse, birincisini seçerdim sanıyorum.”

10 “Benim gibi böylesine geniş bir burnu, böylesine kocaman dudakları, böylesine küçük gözleri bulunan bir adam için yeryüzünde bir mutluluk bulunabileceğini düşleyemiyordum.” (*Çocukluk*, XVII.)

11 “İnsanları üç sınıfa ayırıyordum: gerektiği gibi insanlar, saygıya değer olan tek yaratıklar; gerektiği gibi olmayan insanlar, yalnız horgörü ve kinimizi hak eden yaratıklar; bir de halk tabakası, yani benim için hiç varolmayanlar.” (*Gençlik*, XXXI.)

12 Özellikle Petersburg'da kaldığı sıralarda (1847-48).

— Evet, kendi kendime açmaktan utandığım şeyleri bile söyle-
rim her zaman.¹³

En kötü sapmalarında bile amansız bir açık görüşlülükle yargı-
lar kendini.

“Tam anlamıyla hayvan gibi yaşıyorum” diye yazar *Günlük*’ün-
de, “iyice çürüdüm.”

Sonra, çözümleme hastalığı depresir, hatalarının nedenlerini
bir bir sayar:

1. Kararsızlık ya da güç yokluğu; – 2. Kendi kendini aldatma; – 3.
Acelecilik; – 4. Yersiz utanç; – 5. Keyifsizlik; – 6. Şaşkınlık; – 7. Öykün-
mecilik; – 8. Döneklik; – 9. Düşüncesizlik.

Aynı yargılama bağımsızlığını, daha üniversite öğrencisiyken,
toplumsal zorunlukların, düşünce bağnazlıklarının eleştirisinde
de gösterir. Üniversite bilimini maskara eder, tarihsel incelemelerin
ciddiliğini tümüyle yadsır, düşüncelerinin aşırılığı yüzünden göz
hapsine alınır. Bu evrede, Rousseau’yu, *İtiraflar*’ı, *Emile*’i keşfeder.
Birden çarpılır.

*Nerdeyse tapıyordum ona. Resmini bir madalyon içinde, bir ermiş
resmi gibi boynumda taşıyordum.*¹⁴

İlk felsefe denemeleri Rousseau üzerine yorumlardır (1846-47).

Bu arada, üniversiteden, “gerektiği gibi” kişilerden tiksindir, Yas-
naya Polyana’ya, tarlalarına çekilir (1847-1851); yeniden halkla ba-
ğıntı kurar; ona yardım etmek, koruyucusu, eğiticisi olmak ister.
Bu sıradaki deneyimlerinde, kitaplarında kendi yerini en çok tutan
kahramanlarından Prens Nekludov’un¹⁵ aracılığıyla, ilk yapıtları
arasında yer alan, dikkate değer bir anlatıda, *Bir Beyzadenin
Sabahı*’nda anlatır.

Nekludov yirmi yaşındadır. Kendini köylülere adamak üzere,
üniversiteyi bırakmıştır. Bir yıldır onlara yardım etmeye çalışmakta-
dır; sonra, köye inişlerinden birinde, alaylı ilgisizlikle, kökleşmiş
kuşkuyla, görenekle, umursamazlıkla, kusurlu alışkanlıklarla, nan-
körlükle karşılandığını görürüz. Bütün çabaları boşunadır. Cesareti-

13 *Delikanlılık*, XXVII.

14 Paul Boyer ile konuşmalar (*Le Temps*), 28 Ağustos 1901.

15 Nekludov *Delikanlılık ve Gençlik*’te (1854), *Müfrezede Bir Karşılaşma*’da (1856), *Bir
Markörün Günlüğü*’nde (1856), *Luverne*’de (1857) ve *Diriliş*’te (1899) de yer alır. –
Bu adın değişik kişileri belirttiğini unutmamak gerekir. Tolstoy onu hep aynı be-
densel görünüş içinde vermeye çalışmamıştır. Bunlar, en iyi ve en kötü yanlarıyla,
Tolstoy’u canlandıran, değişik kişilerdir.

ni yitirmiş olarak döner, bir yıl önceki düşlerini, yüce coşkunluğunu, “sevgi ile iyiliğin mutluluk ve gerçek, bu yeryüzünde bulabileceğimiz tek mutluluk ve tek gerçek olduğu” görüşünü düşünür. Yenildiğini anlar. Utanmıştır, bıkmıştır.

Piyanonun başına oturdu, bilinçsizce tuşlara gitti eli. Bir düzen çıktı, sonra bir ikincisi, bir üçüncüsü... Çalmaya başladı. Düzenler pek de düzgün değildi; çoğu zaman bayağılığa kadar varıyor, hiçbir müzik yeteneği ortaya koymuyorlardı; ama anlatılmaz, hüzünlü bir haz alıyordu bundan. Her uyum değişiminde, yüreği çarpa çarpa, çıkacak sesi bekliyor, eksik kalanı belirsizce, imgeleminden tamamlıyordu. Koroyu, orkestrayı duyuyordu... Başlıca hazı düş gücünün zorlu çabasından alıyor, bu çaba, kopuk bir biçimde, ama şaşırtıcı bir açıklıkla, geçmişin ve geleceğin en değişik görüntülerini, sahnelerini sunuyordu ona...

Az önce konuştuğu o düşkün, sakıngan, yalancı, tembel, dik kafalı mujikler gözlerinin önüne gelir; ama bu kez kusurlarıyla değil, iyi yanlarıyla görür onları; aşkın sezgisiyle yüreklerinin derinliklerine iner; sabırlarını, kendilerini ezen yazgıya boyun eğişlerinin, aşağılamaları hoşgörmelerinin, aile sevgilerinin, dindarca geçmişe bağlanmalarının gizini kavrar. Yorucu, sağlıklı çalışma günlerini gözlerinin önünde canlandırır...

“Ne güzel, diye mırıldanır... Niçin ben de onlardan biri değilim?”

Daha şimdiden, bütün Tolstoy bu ilk öykünün¹⁶ kahramanıdır: açık görüşü ve sürekli göz aldanmalarıyla. İnsanları kusursuz bir gerçekçilikle inceler; ama, gözlerini yumar yummaz, düşlerinin kucasına düşer, bir de insan sevgisinin.

16 Çocukluk öyküleriyle aynı zamanda yazılmıştır.

Ama 1850 yılında, Tolstoy Nekludov kadar sabırlı değildir. Yasnaya düş kırıklığına uğratmıştır onu; seçkinlerden bıktığı gibi, halktan da bıkmıştır; rolü ağır gelir, dayanamaz artık. Öte yandan, alacaklıları kendisini sıkıştırıp durur. 1851'de Kafkasya'ya, subay kardeşi Nikolay'ın yanına kaçar, orduya girer.

Sakin dağlara gelir gelmez, kendini toplar, Tanrı'yı yeniden bulur.

Dün gece, pek uyuyamadım... Tanrı'ya dua etmeye başladım. Dua ederken duyduğum tatlılık duygusunu anlatmam olanaksız bir şey. Alışılmış duaları okudum, sonra daha uzun süre dua ettim. Çok büyük, çok güzel bir şey istiyordum... Ne? Söyleyemem. Sonsuz Varlık'ta erimek istiyordum, kusurlarımı bağışlamasını diliyordum ondan... Hayr, dilemiyordum, bana bu mutlu ânı verdiğine göre, beni bağışladığını seziyordum. İstiyordum, aynı zamanda da isteyebileceğim hiçbir şey bulunmadığını, isteyemeyeceğimi, istemesini bilmediğimi seziyordum. Ona teşekkür ettim, ama sözlerle değil, düşüncede de değil... Daha bir saat geçmiş, geçmemişti ki, günahın sesini dinliyordum. Şanın, şöhretin, kadınların düşünü kurarak uyudum: gücümü aşan bir şeydi bu. – Ne çıkar! Bu mutluluk ânı için, bana küçüklüğümü ve büyüklüğümü gösterdiği için, Tanrı'ya teşekkür ediyorum. Dua etmek istiyorum, ama bilmiyorum; anlamak istiyorum, ama göze alamıyorum. Senin buyruğuna bırakıyorum kendimi.¹

Beden yenilmemiştir (hiçbir zaman da yenilmedi); çarpışma yüreğin derinliklerinde sürüp gider, Tanrı ile tutkular arasında. Tolstoy, *Günlük*'ünde, içini kemiren üç iblisi sıralar:

1. Kumar tutkusu. Göze alınabilecek bir savaş.
2. Haz düşkünlüğü. Çok çetin bir savaş.
3. Boş gurur. Hepsinin en korkuncu.

Başkaları için yaşamayı, özveriyi kurduğu anda, şehvetle ilgili, kof düşünceler dolduruyordu kafasını: bir Kazak kadınının görüntüsü, ya da “bıyığının sol yanı sağ yanından daha yukarı çıkınca, bundan duyacağı umutsuzluk”.² – “Ne çıkar!” Tanrı vardı, kendisi-

1 *Günlük*, 1 Haziran 1851.

2 *Günlük*, 2 Temmuz 1851.

ni bırakmıyordu artık. Savaşın kargaşası bile verimliydi, bütün yaşam güçlerini coşturuyordu.

*Kafkasya'da bir yolculuk yapmak gibi önemsiz bir düşüncenin bile yukarıdan esinlendiğini düşünüyorum. Tanrı'nın eli yol gösterdi bana. Bunun için ona durmadan teşekkür ediyorum. Burada daha iyi olduğumu seziyorum, bunu Tanrı'nın kendisi istediğine göre, başıma gelebilecek her şeyin benim yararına olduğuna bütün gücümle inanıyorum.*³

Baharda toprağın güzelleşmesinin şarkısıdır bu. Çiçeklerle örtülüdür. Her şey iyi, her şey güzeldir. 1852'de, Tolstoy'un dehası ilk çiçeklerini verir: *Çocukluk, Bir Beyzadenin Sabahı, Akın, Delikanlılık*; ve kendisini verimli kılan yaşam ruhuna teşekkür eder.⁴

3 Tatyana teyzesine yazdığı mektup, Ocak 1852.

4 1851 yılındaki bir portresi ruhundaki değişikliği şimdiden gösterir. Başı kalkmış, yüzü biraz aydınlanmış, göz çukurları eskisi kadar karanlık değildir, gözlerinin sert kıvıltısızlığı sürer, yeni terleyen bıyıklarla gölgelenen aralık dudakları hırçındır; mağrur, kuşkulu bir şeyler vardır hep, ama daha çok gençlik sezilir.

Tolstoy, *Çocukluğumun Öyküsü*'ne 1851 güzünde Tiflis'te başladı, 2 Temmuz 1852'de Kafkasya'da, Pyatigorsk'ta bitirdi. Kendisini sarhoş eden bu doğa içinde, yeni yaşamın ortasında, savaşın coşturucu tehlikeleri arasında, kendisine yabancı bir kişiler ve tutkular dünyasını keşfetmeye çalışan Tolstoy'un, bu ilk yapıtında, geçmiş yaşamının anılarına dönmüş olması tuhaftır. Ama, *Çocukluk*'u yazdığı sırada, hastaydı, askerlik uğraşları birdenbire durmuştu; sonra, iyileşmesinin yalnızlık ve sızı içinde geçen, uzun, boş zamanları boyunca, içli bir ruh durumu içindeydi, duygulu gözlerinin önünde, geçmiş olaylar bir bir yeniden canlanıyordu. Son nankör yılların tüketici geriliminden sonra, ilk yaştan "güzel, arı, şiirli ve sevinçli" çağını yeniden yaşamak, "iyi, duygulu, sevgiyle dolu çocuk yüreğini" yeniden kazanmak, hoştu. Ayrıca, gençlik ateşi ve sonu gelmez tasarılarıyla, tek bir konu tasarladığı ender olan, büyük romanlarını ancak uzun bir zincirin halkaları, hiçbir zaman gerçekleştirmediği, geniş bütünlerin parçaları olarak¹ görmesine yol açan şiirsel imgeleminin çevrimsel niteliğiyle, Tolstoy o sırada *Çocukluk* öykülerini Kafkasya'daki yaşamını da kapsamına alacak ve doğa yoluyla Tanrı açınlamasında son bulacak olan bir *Dört evreli öykü*'nün ilk bölümleri olarak görüyordu.

Tolstoy bir ölçüde *Çocukluk* öykülerine borçluydu ününü; ama daha sonra hiç beğenmeyecekti bu öyküleri.

"— Kötü bir kitap", diyordu Birukov'a, "yazın dürüstlüğünden öylesine uzak ki!.. Hiçbir şey vermiyor insana."

Bu kanısını kimse paylaşmadı. Yazar adı konulmadan büyük Rus dergisi *Sovremennik*'e gönderilen yapıt hemen yayımlandı, geniş bir ilgi gördü, bütün Avrupa okurları da bu ilgiyi haklı çıkardı. Bununla birlikte, şiirsel büyü, işleme inceliği, ince coşkunu ne olursa olsun, Tolstoy'un daha sonra bu kitabı beğenmemesinin nedenini anlamak güç değil.

1 *Bir Beyzadenin Sabahı*, bir roman taslağının, *Bir Rus Malsahibi*'nin parçasıdır. *Kazaklar*, büyük bir Kafkasya romanının ilk bölümünü oluşturur. Uçsuz bucaksız *Savaş ve Barış* da, yazarın düşüncesinde, bir çağdaş destanın bir tür girişi olacak, *Aralıkçılar* bu destanın merkezini oluşturacaktı.

Başkalarının hoşuna gitmesini sağlayan nedenler soğuttu Tolstoy'u bu yapıtından. Açıkça söylemek gerekir: bir dinsel duyguyla ya da coşkusunun gerçekliğiyle insanı sarsan bazı sayfalarla bazı bölgesel tiplerin belirtilişi bir yana bırakılırsa,² Tolstoy'un kişiliği kendini pek belli etmez bu kitapta. Her zaman sevimsiz bulunduğu, daha sonra, öteki romanlarında hiç yer vermediği tatlı, içli bir duyarlık egemendir burada. Tanırız bunu, bu gülmeceyi, bu gözyaşlarını da tanırız; Dickens'tan gelirler. Tolstoy *Günlük*'ünde, on dört ile yirmi bir yaşı arasında en sevdiği kitaplar arasında sayar onun kitabını: "Dickens: *David Copperfield*. Çok etkidi bana." Bu kitabı Kafkasya'da bir daha okur.

Belirttiği öbür iki etki de Sterne ile Toepffer'in etkisidir. Birukov'a yazdığı bir mektupta, "O zaman bunların etkisi altındaydım", der.

Savaş ve Barış yazarının ilk örnek olarak *Nouvelles Genevoises*'i alacağı kimin aklına gelirdi. Gene de, *Çocukluk* öykülerinde, bu kitabın daha aristokrat bir çevreye aktarılmış, sevecen ve alaycı babacanlığını bulmak için bunu bilmek yeter.

Böylece Tolstoy ilk yapıtlarında kitle için bildik bir yüzle ortaya çıkıyordu. Ama kişiliği kesinlenmekte gecikmedi. *Çocukluk* kadar arı ve kusursuz olmayan *Delikanlılık* (1853), daha özgün bir ruhbilim, çok canlı bir doğa duygusu, bunalımlı bir ruh koyar ortaya, bunlar da Dickens'ta, Toepffer'de rastlayabileceğimiz türden şeyler değildir. *Bir Beyzadenin Sabahı*'nda (Ekim 1852), Tolstoy'un niteliği iyice oluşmuş gibidir, gözleminin gözüpek içtenliği de, aşk inancı da belirmiştir artık. Bu öyküde çizdiği dikkate değer köylü portrelerinde, *Halk Masalları*'nın en güzel görüntülerinden birinin taslağını buluruz şimdiden: arıcı adam, kayın ağacının altındaki ufak tefek yaşlı, kollarını uzatmış, gözlerini açmış, dazlak başı güneşin altında pırıl pırıl, çevresinde, altın rengi arılar, kendisine hiç dokunmadan uçan, bir çelenk oluşturan arılar...

Ama bu evrenin örnek-yapıtları o sıradaki coşkularını doğrudan doğruya belirten yapıtlarıdır: Kafkasya öyküleri. Bunların ilki, *Akın* (24 Aralık 1852'de tamamlanmıştır), görünümünün göz kamaştırıcılığıyla kabul ettirtir kendini: dağlar arasında, bir derenin kıyısında bir gün doğuşu; gölgeleri, gürültüleri insanı saran bir yo-

2 Hacı Grişa, ya da annenin ölümü.

gunlukla belirtilmiş, şaşırtıcı bir gece tablosu; sonra, uzakta, karlı tepelerin menekşe rengi bir sis içinde görünmez olduğu, saydam havada şarkı söyleyen askerlerin güzel seslerinin yükseldiği sırada, dönüş. Savaş ve Barış'ın birçok tipleri burada yaşama doğmaya çalışırlar: keyif için değil, dövüşmek görevi olduğu için dövüşen, gerçek kahraman, yüzbaşı Klopov, "dosdoğru gözlerinin içine bakılması çok kolay, çok hoş olan şu basit, sakın Rus yüzlerinden biri". Ağırdır, beceriksizdir, biraz gülünçtür, çevresindeki şeylere ilgisiz kalır, herkesin değiştiği savaşta bir o değişmez; "her zaman nasılsa öyle: aynı sakın devinimler, aynı değişmez ses, saf ve ağır yüzünde aynı sadelik anlatımı". Onun yanında, üsteğmen Lermontov'un kahramanlarını oynar, çok iyi yüreklidir, yabanıl duygular beslemiş gibi yapar. Sonra, zavallı, küçük teğmen, ilk görevin sevinci içindedir, sevgiyle dolup taşar, herkesin boynuna atılmaya hazır, hayranlık verici ve gülünçtür, Petya Rostov gibi, budalaca ölüme atılır. Tablonun ortasında, arkadaşlarının düşüncelerine katılmadan, gözlemlerine dalan Tolstoy'un yüzü; daha şimdiden, savaş karşısındaki protesto çığlığı duyulur:

*Bu alabildiğine güzel yeryüzünde, bu sonsuz, bu yıldızlı gökyüzü altında insanlar rahat yaşayamazlar mı? Kötülük ve öç duygularını, benzerlerini yok etme azgınlıklarını nasıl sürdürebiliyorlar burada? Doğayla, güzellik ve iyiliğin bu en dolaysız anlatımıyla karşı karşıya gelir gelmez, insan yüreğinde kötü olan her şeyin yok olması gerekirdi.*³

Bu evrede gözlemlediği başka Kafkasya öykülerini, daha sonra yazmıştır: 1854-55'te yazdığı *Ormanda Kesim*, biraz soğuk ve tam bir gerçekçiliğin ürünüdür, ama Rus askerinin iç dünyası bakımından ilgi çekici notlarla doludur –ileride kullanılacak notlardır bunlar–; 1856'da yazdığı *Müfrezede Moskovalı Bir Tanıdıkla Karşılaşma*'da, düşkünleşmiş bir kibar çevre insanına, alçalmış, tabansız, ayyaş, yalancı bir astsubayı, kendisinin küçümsediği, ama kendisinden yüz kez daha iyi olan şu askerlerden biri gibi ölmek düşüncesine bir türlü alışamayan bir adamı anlatır.

Bütün bu yapıtların üzerinde, bu ilk dağ silsilesinin en yüksek tepesi, Tolstoy'un yazdığı lirik romanların en güzellerinden biri, gençliğinin şarkısı, Kafkasya'nın şiiri, *Kazaklar* yükselir.⁴ Işıklı

3 Akın.

4 Çok daha geç bir tarihte, 1860'ta bitirilmiştir (yayımlanışı 1863), ama yapıtın büyük bir yanı bu evrede yazılmıştır.

gökte soylu çizgileri birbirini izleyen, karlı dağların görkemliliği, bütün kitabı müzikle doldurur. Bu deha çiçeğiyle, Tolstoy'un dediği gibi, "çok güçlü gençlik tanrısıyla, bir daha bulunamayan şu atılış-la", eşsiz bir yapıttır. Ne bahar selidir o! O nasıl aşk açılmalarıdır!

"Seviyorum, çok seviyorum!.. Mert insanlar! İyi insanlar!" diye yine-liyordu, ağlamak istiyordu. Neden? Kimdi mert olan? Kimi seviyordu? Pek bilmiyordu.

Bu gönül sarhoşluğu düzensizce akıp durur. Kitabın kahramanı Olenin de Tolstoy gibi serüven yaşamına dalmak için gelmiştir Kafkasya'ya; genç bir Kazak kızına tutulur, çelişkin isteklerin hayhu-yuna bırakır kendini. Kimi zaman, "mutluluğun başkaları için yaşa-mak, kendini feda etmek olduğunu" düşünür, kimi zaman da "ken-dini feda etmenin budalalıktan başka bir şey olmadığını"; o zaman, yaşlı Kazak Eroşka gibi, "her şeyin eşdeğer olduğuna, Tanrı'nın her şeyi insanın sevinci için yarattığına, hiçbir şeyin günah olmadığına, güzel bir kızla eğlenmenin günah değil, kurtuluş olduğuna" inanma-ya yönelir. Ama ne diye düşünecektir? Yaşamak yeter. Yaşam bütün iyilik, bütün mutluluktur, çok güçlü, evrensel yaşam: Yaşam Tanrı'dır. Yakıcı bir doğacılık yükselir, ruhu kemirir. Olenin orman-da, "yabansı bitkiler, hayvanlar ve kuşlar, sinek bulutları ortasında, koyu yeşillikte, hoş kokulu, sıcak havada, her yanda, yapraklar altın-da şapırdayan, bulanık su çukurları arasında", düşman siperlerinin iki adım berisinde yolunu şaşırır, "birdenbire, nedensiz bir mutluluk duygusuyla dolar içi, çocukluktan kalma bir alışkanlıkla istavroz çı-karır, birine teşekkür etmeye başlar". Bir Hint fakiri gibi, yalnız oldu-ğunu, kendisini çeken bu yaşam çevrintisi içinde yolunu şaşırdığını, her yana gizlenmiş, sayısız görünmez varlığın şu sırada kendisinin ölmesini beklediğini düşünmekten zevk alır. Çevresinde vızıldayan binlerce böcek birbirine seslenmektedir sanki:

— "Buraya gelin, arkadaşlar, buraya! İşte sokulacak biri!"

Onun için her şey açıldı artık: Moskova'nın kibar çevresine bağlı bir Rus beyzadesi değildi burada, şunun ya da bunun dostu, akrabası değil, sinek gibi, sülün gibi, geyik gibi, şimdi çevresinde yaşayan, dolaşan var-lıklar gibi bir varlıktı yalnızca.

"Onlar gibi yaşayıp öleceğim. Üstümde otlar bitecek..."

Ve yüreği sevinçle doluydu.

Tolstoy, bu gençlik saatinde, bir güç ve yaşam aşkı sayıklaması içinde yaşar, doğayı kucaklar, onunla kaynaşır. Kederlerini, sevinç-

lerini, aşklarını ona boşaltır, onda uyutur, onda yüceltir.⁵ Ama bu romantik sarhoşluk, bakışının açık görüşlülüğüne hiçbir zaman gölge düşürmez. Görünümler hiçbir yerde bu ateşli şiirdekinden daha büyük bir güçle anlatılmamış, tipler hiçbir yerde buradakinden daha büyük bir gerçekçilikle çizilmemiştir. Kitabın temelini oluşturan ve ömrü boyunca, Tolstoy'un düşüncesinin gözde izleklerinden biri, *Amentüs*'ünün bir maddesi olarak kalacak olan doğa ve toplum karşıtlığı, daha şimdiden, *Kroyçer Sonatı*'nın bazı sert seslenişlerini buldurtur ona, insanlık güldürüsünü kınamasını sağlar.⁶ Ama sevdikleri söz konusu olunca da doğru sözlülüğü bir şey yitirmez; doğa yaratıkları, güzel Kazak kızı ve dostları ışık altında, bencillikleri, aç gözlülükleri, kalleşlikleri, düşkünlükleriyle görünür.

Kafkasya her şeyden önce varlığının dinsel derinliklerini gösteriyordu Tolstoy'a. Gerçek Ruhu'nun bu ilk Belirşi üzerinde ne kadar durulsa azdır. Kendisi de gençlik günlerinin genç gizdesi genç halası Aleksandra Andreyevna Tolstoy'a bir giz olarak açar bunu. 3 Mayıs 1859 tarihli bir mektupta, ona inancını bildirir:

"Çocukken, tutku ve duyarlılıkla, düşünmeden, inanıyordum, der. On dört yaşına doğru, yaşam üzerinde düşünmeye başladım; dinin kuramlarımla uzlaşmadığını görünce, onu yıkmayı bir üstünlük saydım... Her şey benim için açık, mantıklı, yerli yerindeydi; dine hiç yer yoktu... Sonra, bir zaman geldi, yaşam bana hiçbir giz sunmamaya, bütün anlamını yitirmeye başladı. Bu sırada – Kafkasya'da– yalnız ve mutsuzdum. Aklımın bütün güçlerini, yaşamda yalnız bir kez yapılabilecek bir biçimde gerdim... Bir din kurbanlığı ve mutluluk zamanıydı bu. Gerek daha önce, gerekse daha sonra, hiçbir zaman böyle bir düşünce yüksekliğine ulaşmamış, bu iki yıl içinde olduğu kadar derinleri görmemiştim. Bu iki yıl içinde bulduklarımın hepsi de kanım olarak kalacaktır... Israrlı bir ruhsal çalışmayla dolu geçen bu iki yılda, eski, basit, ama şimdi herkesten daha iyi bildiğim bir gerçeği keşfettim: bir ölümsüzlük, bir aşk bulunduğunu, sonsuzca

5 "Genç Kazak kızın aşığı olarak onda Doğa'yı sevdim belki de, der Olenin... Onu severken, kendimi Doğa'nın bölünmez bir parçası gibi duyuyorum."

Sevdiği kızı sık sık Doğa'yla karşılaştırır.

"O da Doğa gibi hep aynı, sakın ve sessiz."

Başka bir yerde, uzak dağların görünüşünü "bu görkemli kadın"a benzetir.

6 Örneğin Olenin'in Rusya'daki dostlarına yazdığı mektupta.

mutlu olmak için başkaları için yaşamak gerektiğini anladım. Bu buluşlar, Hıristiyan dinine benzeyişleriyle şaşkınlığa gömdü beni; bunun üzerinde, daha gerisini keşfetmeye çalışacak yerde, İncil'i araştırmaya başladım. Ama pek bir şey bulamadım. Ne Tanrı'yı, ne Kurtarıcı'yı bulabildim, ne dinsel eylemleri, ne başka bir şeyi... ama yüreğimin bütün, bütün, bütün gücüyle arıyordum, ağlıyordum, kendime işkence ediyordum, yalnızca gerçeği istiyordum... Böylece, dinimle yapayalnız kaldım".⁷

7 Mektubunun sonunda, şunları ekler: "İyi anlayın beni! Bence din olmayınca, insan ne iyi, ne mutlu olabilir; dünyada her şeyden önce dindar bir insan olmak isterdim; din olmayınca yüreğimin kuruduğunu duyuyorum... Ama inanmıyorum. Bende yaşam uyandırıyor dini, din yaşamı değil... Şu sırada yüreğimde öyle bir kuruluk duyuyorum ki, bir dinim olsun istiyorum. Tanrı yardım edecek bana. Bu da olacak... Benim için, doğa insanı dine götüren bir öncüdür, her ruhun kendi yolu vardır, ayrı, bilinmedik; ancak onun derinliklerinde bulunur yol."

1853 kasımında, Türkiye'ye savaş açılmıştı. Tolstoy Romanya ordusuna atandı, sonra Kırım ordusuna geçti, 7 Kasım 1854'te de Sivastopol'a geldi. Coşkuyla, yurt sevgisiyle yanıp tutuşuyordu. Görevini yiğitçe yaptı, özellikle 1855 yılının nisan ve mayıs aylarında, üç günde bir bataryada nöbet aldığı sıralarda, sık sık tehlikeye düştü.

Aylar boyunca sürekli bir coşku ve titreme içinde, ölümle başbaşa yaşayınca, dinsel gizemciliği yeniden canlanır. Tanrı'yla konuşur. 1855 nisanında, tehlikeler içinde kendisini korumasından dolayı Tanrı'ya teşekkür etmek, "varoluşun hâlâ bilmediği ölümsüz ve şanlı ereğine ulaşabilmesini sağlamak üzere", kendisini korumayı sürdürsün diye yalvarmak için *Günlük*'üne bir dua yazar. Yaşamının ereği sanat değildi, daha şimdiden dindi. 5 Mart 1855'te, *Günlük*'te şöyle yazıyordu:

Büyük bir düşünceye vardım, bütün ömrümü bu düşüncenin gerçekleşmesine adayabilirim. Bu düşünce, yeni bir dinin, İsa'nın dininin kurulması, ama dogmalardan, gizlemlerden arınmış olarak... İnsanları din yoluyla birleştirmek için, tam bir bilinçlilikle davranmak.

Yaşlılığın izlencesi olacaktır bu.

Bu arada, çevresinde olup bitenleri unutabilmek için, gene yazmaya başlamıştı. Top mermileri altında, anılarının üçüncü bölümünü, *Gençlik*'i yazabilmek için, zorunlu olan kafa serbestliğini nasıl bulabildi? Kitap karışıktır, düzensizliği de, bazı bazı soyut çözümlemelerde görülen kuruluk da, Stendhal tarzındaki bölmeleri, alt bölmeleri de içinde doğduğu koşullara verilebilir. Ama genç beyninde birbirine giren karışık düşünceleri, bulanık düşleri sakinlikle kavraması insanı hayran bırakır. Yapıt ender bulunur bir içtenlik örneğidir. Sonra, kimi zaman, kentte baharı gösteren güzelim tabloda, günah çıkarmanın, unutulmuş günah için manastıra koşuşun öyküsünde ne güzel bir şiir tazeliği vardır! Tutkulu bir kamutanrıcılık, sesleri Kafkasya öykülerini andıran, lirik bir güzellik verir bazı sayfalara. Örneğin şu yaz gecesi-nin anlatılışı:

Yarım ayın parıltısı. Parlayan gölcük. Sık yapraklı dalları bir yanda, ay ışığında, gümüşlenen, öbür yanda, fundalıkları ve gölü kara gölgeleriyle örten, yaşlı kayın ağaçları. Gölcüğün öbür yanında, bir bildircinin çılgılığı. Birbirine sürtünen iki yaşlı ağacın ancak fark edilebilen gürültüsü. Sivrisineklerin uğultusu, kuru yapraklar üstüne düşen bir elma, taraçanın basamaklarına kadar atlayan, yeşilimsi sırtları bir ay ışınının altında parlayan kurbağalar... Ay yükseliyor; duru gökte asılı gibi; uzayı dolduruyor; gölün çok güzel parıltısı daha da ışımlanıyor; gölgeler daha karanlık, ışık daha saydam oluyor... Ve ben, zavallı solucan, şimdiden bütün insan tutkularına bulaşmış, ama aşkın uçsuz bucaksız gücüyle bulaşmış durumdayım, şu sırada doğa, ay ve ben bir tek varlıkmişiz gibi geliyor bana.¹

Ama günün gerçeği geçmişin düşlerinden daha yüksek bir sesle konuşuyordu; zorla kabul ettiriyordu kendini. Gençlik tamamlanmadı; yüzbaşı yardımcısı kont Lev Tolstoy, siperinde, topların gümbürtüsü altında, birliğinin ortasında, yaşayanları ve ölenleri inceliyordu, onların bunalımlarını, kendi bunalımlarıyla birlikte, unutulmaz Sivastopol öykülerine geçirdi.

Bu üç öyküye –Sivastopol, Aralık 1854, Sivastopol, Mayıs 1855, Sivastopol, Ağustos 1855– aynı gözle bakılır genellikle. Oysa birbirlerinden çok farklıdır. Özellikle ikinci öykü, duygu ve sanat bakımından, öbür ikisinden ayrılır. Öbürlerinde yurtseverlik ağır basar, ikincisinde dizginsiz bir gerçek sezilir.

Birinci öyküyü² okuduktan sonra, çariçenin ağladığı, çarın da, hayranlık içinde, bu sayfaların Fransızcaya çevrilmesini ve yazarın tehlikeden uzak bir yere gönderilmesini emrettiği söylenir. Kolayca anlaşılır bu davranış. Burada, yurdu ve savaşı yüceltmeyen hiçbir şey yoktur. Tolstoy yeni gelmiştir daha; coşkunluğuna hiç gölge düşmemiştir; kahramanlık içinde yüzer. Sivastopol'un savunucularında aşağılık hiçbir duygu sezmez daha, ne hırslarını görür, ne benlik duygularını. Kahramanları “eski Yunan’a yaraşan”, yüce bir destandır şimdilik gördükleri. Öte yandan, bu satırlarda hiçbir imgelem çabası, nesnel hiçbir belirleme çabası görülmez; yazar kentte dolaşır; açıklıkla görür, ama özgürlükten yoksun bir biçim içinde anlatır: “Görüyorsunuz... Giriyorsunuz... Fark ediyorsunuz...” Güzel doğa izlenimleriyle dolu, büyük bir röportajdır bu.

1 Gençlik, XXXII.

2 Sovremennik dergisine yollanmış, hemen yayımlanmıştı.

İkinci sahne, yani Sivastopol, Mayıs 1855 ise bambaşkadır. Daha ilk satırlarda, şunları okuruz:

Binlerce benlik duygusu birbirine çarpıyor burda, ya da ölümle yatıyor...

Sonra, biraz ileride:

... Ve birçok insan olduğu için, birçok da boş gurur vardı... Gurur, gurur, her yanda gurur, mezarın eşliğinde bile! Yüzyılımıza özgü bir hastalık bu... Neden Homeros'lar, Shakespeare'ler aşktan, şandan, acılardan söz ediyorlar da yüzyılımızın yazını gururlu kişilerin, züppelerin sonu gelmez öyküsü olarak beliriyor?

Öykü yazarın basit bir anlatısı değildir artık, tutkuları ve insanları doğrudan doğruya sahneye çıkarır, kahramanlığın ardında gizleneni gösterir. Tolstoy'un yanıldığını anlamış, aydınlık bakışı, silah arkadaşlarının yüreklerinin derinliklerini araştırır; kendi kendinde olduğu gibi onlarda da gururu, korkuyu, ölümün iki parmak berisinde, oynanmakta olan dünya güldürüsünü okur. Her şeyden önce korku açığa vurulur, örtülerinden sıyrılır, çıplaklığı gösterilir. Bu sürekli korkular, bu ölüm saplantısı utançtan, acımadan uzak bir biçimde, korkunç bir içtenlikle çözülür. Sivastopol'da, Tolstoy her türlü duygusalıktan, kendisinin de hor görüyle belirttiği gibi, "bu belirsiz, kadınsı, gözü yaşlı acımadan" sıyrılmayı öğrenir. Daha delikanlılık yıllarında bir içgüdü olarak uyandığını gördüğümüz ve bazı bazı hastalıklı bir nitelik kazancak olan³ çözümleme dehası, Praskukin'in ölümünün öyküsünde eriştiği, alabildiğine keskin ve sanrılı şiddetine hiçbir zaman erişemeyecektir. İki koca sayfa boyunca, bombanın düştüğü ve patlamadan önce vınladığı saniyede zavallı adamın ruhunda olup bitenler anlatılır, bir sayfa boyunca da bombanın patlamasından ve onun "göğsüne gelen bir parçayla hemen ölmesinden" sonra benliğinde olup bitenler.

Dram ortasında başlayan orkestralar gibi, bu savaş sahneleri arasında geniş doğa görüntüleri, ışık gedikleri, binlerce insanın can çektiği güzelim görünüm üzerinde aydınlığın senfonisi beli-

3 Bir zaman sonra, Drujinin bu tehlike karşısında dostça dikkatini çekecekti: "Aşırı bir çözümleme inceliğine eğilim gösteriyorsunuz; bu eğilim büyük bir kusur olup çıkabilir. Bazı bazı: şu adamın baldırı Hindistan'a gitme istediğini belli ediyor, demenize ramak kalıyor... Bu eğilimi dizginlemeli, ama ne pahasına olursa olsun boğmamalısınız."

rir. Ve Hristiyan Tolstoy, ilk öyküsündeki yurtseverliğini unutarak, bu dine aykırı savaşa lanet yağdırır:

Bu insanlar, aşkın, özverinin büyük yasasını savunan bu Hristiyanlar, bu yaptıklarına bakıyor da pişmanlık duymuyorlar, kendilerine can verirken, ruhlarına ölüm korkusundan önce iyilik ve güzellik aşkını yerleştirmiş olanın önünde diz çökmüyorlar. Sevinç ve mutluluk gözyaşları içinde, kardeşler gibi öpüşmüyorlar!

Şimdiye kadar yazdığı yapıtların hiçbirinde görülmeyen bir acı-
lık taşıyan öyküyü bitirdiği sırada, Tolstoy kuşkuya kapılır. Konuş-
makla kötü mü etmiştir?

*Dayanılmaz bir kuşku sarıyor içimi. Belki de bunu söylememek gere-
kirdi. Belki de söylediğim, herkesin ruhunda bilinçsizce saklanan, sallan-
dığı zaman şarabı bozan tortular gibi, söylenince zararlı olan şu kötü
gerçeklerdendir. Kaçınılması gereken kötülük anlatımı hangisi? Uyulma-
sı gereken güzellik anlatımı hangisi? Kötü kişi kim, kahraman kim? Hep-
si iyi, hepsi de kötü...*

Sonra gururla toplar kendini:

*Öykümün kahramanı, ruhumun bütün gücüyle sevdiğim, bütün gü-
zelliğiyle göstermeye çalıştığım ve her zaman güzel olmuş olan, hep güzel
olan, hep güzel kalacak olan kahramanı, Gerçek'ten başka bir şey değil.*

Sovremennik'in yönetmeni Nekrazov, bu sayfaları⁴ okuduktan
sonra, Tolstoy'a şöyle yazıyordu:

*İşte bugün Rus toplumu için gerekli olan şey: gerçek, Gogol'un ölü-
münden beri, Rus yazınında alabildiğine azalan gerçek... Sanatımıza ge-
tirdiğiniz bu gerçek, bizde tümüyle yeni bir şey. Yalnız bir şeyden korku-
yorum: zamanın, yaşamın gevşekliğinin, çevremizdekilerin sağırlığının
ve sessizliğinin sizi de birçoklarımıza benzetmesinden, gücünüzü öldür-
mesinden.*⁵

Bu korku yersizdi. Sıradan insanların gücünü yıpratın zaman,
Tolstoy'un gücünü bileyecekti. Ama, o sırada, yurdunun karşılaştı-
ğı acı olaylar, Sivastopol'un alınışı, içinde, sızılı bir acıma duygu-
suyla birlikte, fazla sert içtenliğinden dolayı bir pişmanlık uyandır-
dı. Üçüncü öyküde –Sivastopol, Ağustos 1855–, subayların kumar
oynayıp kavgaya ettikleri bir sahneyi anlatırken durur ve şunları söy-
ler:

4 Sansür bu sayfaları bozmuştu.

5 2 Eylül 1855.

Ama hemen kapatalım bu tablonun üstünü. Yarın, belki de bugün, bu adamların her biri sevinçle ölüme gidecek. Her birinin ruhunda, kendisini bir kahraman yapacak olan soylu kıvılcım oluşuyor.

Bu utanç duygusu öykünün gerçeklik gücüne hiç zarar vermese bile, kişilerin seçimi, yazarın sevgilerini yeterince gösterir. Malakof kahramanları, Malakof'un kahramanca düşüşü dokunaklı ve mağrur iki kişide, iki kardeşte simgelenir: büyüğü, yüzbaşı Kozeltzov, bazı yanlarıyla Tolstoy'u andırır;⁶ öbürü, deniz teğmeni Volodya, ateşli bir dille kendi kendisiyle konuşmalarıyla, düşleriyle, hiç yoktan gözlerine doluveren gözyaşlarıyla, sevgi ve alçalış gözyaşlarıyla, burçtaki ilk saatlerinde kapıldığı büyük korkularla (zavallı çocuk hâlâ karanlıktan korkar, yattığı zaman da başını kaputunun altına gizlemeye çalışır), kendisini yalnız, başkalarını ilgisiz bulduğu için kapıldığı ezilmişlik duygusuyla, sonra, saat gelip çatınca, tehlike içinde duyduğu sevinçle, hem çekingen hem de coşkun, atılgandır. Yürekleri aşkla dolu olarak, güle oynaya savaşan, sonra, ölüm gelip çatınca, birdenbire, hiçbir şey anlamadan kırılıveren, şiirli delikanlılardandır bu da (*Savaş ve Barış*'ta Petya, *Akın*'da Teğmen). İki kardeş aynı günde, savunmanın son gününde, vurulup düşerler. Öykü bir yurtseverlik taşkınlığıyla uğuldayan şu satırlarla biter:

*Ordu kenti bırakıyordu. Her asker, bırakılmış Sivastopol'a bakarken, yüreğinde anlatılmaz bir acılıkla içini çekiyor, düşmana yumruğunu gösteriyordu.*⁷

6 "Benlik duygusu yaşamıyla karışıyordu; ya birinci olmalıydı, ya yok olmalıydı, başka yol görmüyordu... Kendisiyle karşılaştırdığı insanlardan üstün olmak hoşuna gidiyordu."

7 Tolstoy, 1889'da, A.J. Erkov'un *Bir Topçu Subayının Sivastopol Anıları*'na bir önsöz yazarken, düşüncesinde bu sahneler geri döndü. Her türlü kahramanlık anısı silinmişti. Yedi ay boyunca süren korkuyu, o çifte korkuyu anımsıyordu artık yalnız: ölüm ve utanç korkusunu.

Tolstoy, tam bir yıl süresince, tutkuların, boş gururların, insan acısının köklerine indiği bu cehennemden çıkıp da 1855 kasımında, Petersburg'un yazın adamları arasına katılınca, onlara karşı bir tiksinti ve küçümseme duygusuyla doldu içi. Her şeyleri düşkün, her şeyleri yalancıymış gibi geliyordu ona. Uzaktan bir sanat parıltısı içinde gördüğü bu adamları –Turgenyev'e hayran kalmış, çok yakın bir geçmişte *Ormanda Kesim*'i ona armağan etmişti–, yakından görünce, acı bir düş kırıklığına uğradı. 1856 yılında alınmış bir resim kendisini bunların: Turgenyev'in, Gonçarov'un, Ostrovski'nin, Grigoroviç'in, Drujinin'in arasında gösterir. Ötekilerin kendilerini bırakmışlıkları içinde, sert ve keşişsi duruşu, kemikli başı, çukurlaşmış yanakları, katıca kavuşturulmuş kollarıyla, insanı çarpar. Bu yazın adamlarının ardında, üniformayla, ayakta dururken, Suarès'in incelikle belirttiği gibi, “bu adamlardan biri olmaktan çok, onları bekler gibidir: nerdeyse bunları alıp hapse götürecektir diyeceği gelir insanın”.

Bununla birlikte, hepsi de, hem yazar, hem Sivastopol kahramanını şaniyla aralarına gelen bu genç meslektaşla kucak açıyordu. Sivastopol sahnelerini okurken ağlamış ve “Yaşla!” diye bağırarak olan Turgenyev, kardeşçe elini uzatıyordu ona. Ama iki adam anlaşmazdı. Her ikisi de dünyayı aynı duru bakışlarla görüyordu, ama gördüklerine düşman ruhlarının rengini karıştırıyorlardı: biri alaycı, heyecanlı, âşık, gözleri iyice açılmış, aldanmaz olmuştu, güzelliğe tapıyordu; öteki sert ve mağrurdu, ruhsal düşüncelerin bunalımı içindeydi, gizli bir Tanrı taşıyordu içinde.

En önemlisi, Tolstoy'un bu yazarlarda bağışlayamadığı şey, kendilerini seçkin bir sınıf sanmaları, insanlığın başı gibi görmeleriydi. Onlar karşısındaki bu uzaklık duygusunda, büyük bir beyzade ve bir subayın bu yazar bozuntusu erkinlikçi burjuvalar karşısındaki gururunun da büyük bir payı vardı.¹ Öte yandan, kendisinin de kabul ettiği gibi, “çoğunlukça benimsenmiş düşüncelere kendiliğinden karşı çıkmak”, onun ayırıcı niteliklerinden biriydi. İnsanlar karşısında duyduğu bir kuşku, insan aklına karşı gizli bir hor-

1 Turgenyev, bir konuşmada, “Tolstoy'un budalaca soyluluk gururundan” yakınır.

görü sonucu, her yanda kendi kendini ve başkalarını aldatmanın, yalanın kokusunu alıyordu.

*İnsanların içtenliğine inanmazdı hiçbir zaman. Her türlü ahlaksal atılım sahte gibi gelirdi ona, olağanüstü ölçüde sezici bakışlarıyla, gerçeği söylemediğini düşündüğü kimseleri paylamayı alışkanlığa dönüştürmüştü...*²

*Nasıl da dinlerdi! Derinlere gömülmüş, gri gözleriyle nasıl da bakardı karşındakine! Ne büyük bir alayla dudaklarını büzerdi!*³

*Turgenyev, zehirli bir gözlemi belirten bir iki sözcükle birleşince, kendisini çileden çıkarması işten bile olmayan bu keskin bakıştan daha dayanılmaz bir şey duymadığını söylerdi.*⁴

Daha ilk karşılaşmalarında, Tolstoy'la Turgenyev arasında şiddetli tartışmalar oldu.⁵ Birbirlerinden uzaklaşınca yatışıyor, karşındakine hak vermeye çalışıyorlardı. Ama zaman, Tolstoy'un yazın çevresi karşısında duyduğu tiksintiyi yalnızca artırdı. Bu sanatçıların çürümüş yaşamlarıyla ahlak savlarını birbirine karıştırmalarını bağışlayamıyordu.

*Hemen hepsinin kötü, ahlak ve kişilik yoksulu kişiler oldukları, askerlik yaşamında karşılaştığım kişilerin çok daha aşağısında kaldıkları kanısına vardım. Üstelik tam anlamıyla sağlam kimseler gibi kendilerinden emin ve memnundular. Tiksindirdiler beni?*⁶

Onlardan ayrıldı. Bununla birlikte, onların sanata olan çıkarıcı inancını kendisi de daha bir zaman sürdürdü.⁷ Gururunun gereksinimlerini karşılıyordu bu durum. Karşılığı bol bol ödenen bir dindi: "kadın, para, ün" sağlıyordu.

2 Turgenyev.

3 Grigoroviç.

4 Evgeni Garşin.

5 Kesin olarak bozuşmalarına yol açan, en şiddetli tartışma 1861 yılında oldu. Turgenyev insanseverlik duygularını açıklıyor, kızının uğraştığı yardımseverlik çalışmalarından söz ediyordu. Hiçbir şey kibar çevrenin iyilikseverliği kadar sinirlendirmezdi Tolstoy'u.

— Bana kalırsa, dizlerinde kirli, pis kokulu paçavralar tutan, güzel giyinmiş bir genç kız içtenlikten yoksun bir oyun oynamaktan başka bir şey yapmıyordur, dedi. Tartışma kötüye gitti, Turgenyev, kendinden geçerek, Tolstoy'u tokatlamakla tehdit etti. Tolstoy, hemen o anda, silahlı bir düello istedi. Kızgınlığından dolayı hemen pişman olan Turgenyev mektupla özür diledi. Ama Tolstoy kendisini bağışlamadı. İleride görüleceği gibi, yirmi yıl kadar sonra, 1878'de bütün geçmiş yaşamını yadsıdığı, Tanrı karşısında gururunu alçaltmaktan zevk duyduğu bir sırada, kendisi özür dileyecekti.

6 *İtiraf*lar.

7 "Bizimle bir deliler evi arasında hiç fark yoktu, diyordu. O zaman bile belirsizce düşünüyordum bunu; ama, bütün delilerin yaptığı gibi, kendimden başka herkesi deli sayıyordum."

Bu dinin ileri gelen papazlarından biriydim. Hoş ve yararlı bir durumdu bu...

Kendisini bu dine daha iyi verebilmek için, ordudan istifa etti (Kasım 1856).

Ama onun yaratılışında bir adam uzun süre göz yumamazdı. İlerlemeye inanıyor, inanmak istiyordu. "Bu sözcüğün bir anlamı varmış" gibi geliyordu ona, 29 Ocak 1857 ve 30 Temmuz 1857 tarihleri arasında, yurt dışına, Fransa'ya, İsviçre'ye, Almanya'ya yaptığı bir yolculuk, bu inancı yıktı. Paris'te, 6 Nisan 1857 günü gördüğü bir idam "ona ilerleme inancının hiçliğini gösterdi..."

*Başın bedenden kopup da sepete düştüğünü gördüğüm zaman, varlığının bütün gücüyle, süregelen düzenin nedeni konusunda hiçbir kuramın böyle bir eylemi doğrulayamayacağını anladım. Evrenin bütün insanları, bir kurama dayanarak bunu zorunlu bulsalar bile, ben bunun kötü bir şey olduğunu düşünmeyi sürdürecektim: çünkü neyin iyi, neyin kötü olduğuna insanların söyledikleri ve yaptıkları değil, benim yüreğim karar verir.*⁸

7 Temmuz 1857 günü, Lucerne'de, Schweizerhof'un konuğu olan zengin İngilizlerin gezici bir küçük şarkıcıya sadaka vermeyi reddettiklerini görünce, *Prens D. Nekludov'un Günlüğü'nde*, liberallerin değer verdiği bütün boş düşler, "iyilik ve kötülük denizinin üzerine düşsel çizgiler çizen" bütün bu insanlar karşısındaki hor-görüsünü belirtir.

Onlara göre, uygarlık iyilik; yabanılık kötülüktür; özgürlük iyilik; kölelik, kötülüktür. Bu düş-bilgi, içgüdüsel, önemli ve en iyi gereksinimleri yok eder. Sonra, özgürlük nedir, zorbalık, uygarlık, yabanılık nedir, kim açıklar bana? İyilikle kötülük nerede bir arada değil ki? Yanılmayan bir tek öncü var içimizde: birbirimize yaklaşmamızı fısıldayan evrensel düşünce.

Rusya'ya, Yasnaya'ya dönünce, gene köylülerle ilgilendi.⁹ Ama halk konusunda boş umutlara kapıldığından değil. Şöyle yazıyordu:

8 *İtirafılar.*

9 İsviçre'den Rusya'ya geçerken, "Rusya'da yaşamın sonu gelmez bir işkence olduğunu" anlar. "Sanat, şiir ve dostluk dünyasında bir sığınak bulunması güzel bir şey. Burada, hiç kimse rahatsız etmiyor beni... Yalnızım, yel uğulduyor, dışarısoğuk, pis; uyuşmuş parmaklarımla, çok kötü bir biçimde, Beethoven'ın bir *andante*'sini çalışıyor ve coşkunkluk gözyaşları döküyorum; ya da *İlyada*'yı okuyorum; ya da insanları, kadınları düşünüyorum, onlarla yaşıyorum; kâğıtlar karalıyorum, ya da, şimdi olduğu gibi, sevdiklerimi düşünüyorum..." (Kontes A.A. Tolstoy'a mektup, 18 Ağustos 1857).

*Halkı ve sağduyusunu savunanlar ne derlerse desinler, kalabalık iyi insanlar topluluğudur belki de; ama, o zaman, yalnızca insan yaratılışının zayıflığını ve acımasızlığını dile getiren, hayvansı, horgörüsü yanlarıyla birleşirler ancak.*¹⁰

Bunun için, kalabalk değildir seslendiği: her insanın, her halk çocuğunun bireysel bilincine seslenir. Işık oradadır. Ne öğreteceğini pek bilmeden, okullar kurar. Öğretmek için, 3 Temmuz 1860 ve 23 Nisan 1861 tarihleri arasında, Avrupa'ya ikinci bir yolculuk daha yapar.¹¹

Değişik öğretim biçimlerini inceler. Hepsini de yadsıdığını söylemek gerekir mi? İki kez Marsilya'ya geldi, burada, halkın gerçek eğitiminin gülünç bulduğu okul dışında, gazetelerle, müzelerle, kitaplıklarla, sokakla, yaşamla, "bilinçsiz" ya da "kendiliğinden" diye adlandırdığı okul yoluyla yapıldığını gördü. Zararlı ve saçma bir kurum olarak gördüğü zorunlu okulun karşıtı olan kendiliğinden okuldu onun kurmak istediği, Yasnaya Polyana'ya dönünce, bu okulu kurmaya çalıştı.¹² İlkesi özgürlüktür. Seçkin bir çevrenin, "ayrıcalıklı, liberal toplumun" kendi bilimini, kendi yanlışlarını kendisine yabancı olan halka zorla benimsetmesini yadsır. Bu zorunlu eğitim yöntemi, üniversitede, "insanlığa gerekli olan insanları yetiştirememiştir hiçbir zaman, yoldan çıkmış topluma gerekli insanlar yetiştirmiştir: memurlar, memur profesörler, memur yazıncılar, ya da hiçbir erek güdülmeden eski çevrelerinden koparılmış, gençlikleri berbat olmuş, ve yaşamda yer bulamayan insanlar: sinirli, hasta liberaller".¹³ Ne istediğini söylemek halka düşer! "Aydınların kendisine benimsetmek istediği okuma ve yazma sanatına" değer vermiyorlarsa, bunun nedenleri vardır elbet: daha ivedi, daha uygun, ruhsal gereksinimleri vardır. Bunları anlamaya, karşılamaya çalışın!

Tolstoy, her zamanki niteliğiyle, devrimci bir tutucunun bu özgür kuramlarını Yasnaya'da uygulamaya çalıştı, burada, öğrencilerinin bir öğretmeni olmaktan çok, arkadaşıydı.¹⁴ Aynı zamanda, tarım işletmesine de daha insanca bir anlayış getirmeye çalışıyordu. 1861 yılında, Krapivna çevresinde toprak hakemliğine atanın-

10 *Prens D. Nekhlov'un Günlüğü.*

11 Bu yolculuk sırasında, Dresden'de, halk eğitimi konusunda ilk esinleyicisi olan Auerbach'ı, Kissinger'de Froebel'i, Londra'da Herzen'i, Brüksel'de, kendisini çok etkilediği anlaşılan Proudhon'u tanıdı.

12 Özellikle 1861-62'de.

13 *Eğitim ve Kültür.*

14 Tolstoy bu kuramlarını 1862'de *Yasnaya Polyana* dergisinde açıkladı.

ca, mal sahiplerinin ve devletin iktidarı kötüye kullanmaları karşısında, halkın savunucusu oldu.

Ama bu toplumsal eylemin onu doyurduğunu, tümüyle doldurduğunu sanmamalı. Karşıt tutkuların pençesinden kurtulamıyordu. Ne olursa olsun, kibar çevreyi hâlâ seviyor, ona gereksinim duyuyordu. Bazı bazı yeniden eğlenceye dalıyordu, ya da eylem zevki-ne. Ayı avlarında ölümle karşı karşıya geliyordu. Büyük paralarla kumar oynuyordu. Hattâ çok küçümsediği Petersburg yazın çevresinin etkisinde kaldığı bile oluyordu. Bu sapıtmaların sonunda, tiksinti bunalımları geçiriyordu. Bu evrede yazdığı yapıtlar, üzücü bir biçimde, bu sanat ve ruh kararsızlığının izlerini taşır. *İki Süvari*'de (1856), Tolstoy'da insanı sarsan incelik özentileri, tatsız ve kibar hava taşır. 1857'de, Dijon'da yazılan *Albert* zayıf ve tuhaftır, başlıca özelliklerinden olan derinlik ve kesinlikten yoksundur. *Bir Markörün Günlüğü* (1856) daha çarpıcıdır, ama acele yazılmıştır, Tolstoy'un kendi kendine duyduğu tiksintiyi dile getirir gibidir. Kendisini canlandıran prens Nekludov bir kumarhanede kendini öldürür:

Zenginlik, soyluluk, kafa, yüce eğilimler, her şeyi vardı; hiçbir suç işlememişti; ama daha kötüsünü yapmıştı: yüreğini, gençliğini öldürmüştü; yıkmıştı kendini, özür olarak gösterebilecek, güçlü bir tutkusu bile olmamıştı, sırf istençsizlik yüzünden olmuştu olanlar.

Ölümün yaklaşması bile değiştirmez onu...

Aynı tuhaf tutarsızlık, aynı duralama, aynı düşünce hafifliği...

Ölüm... Bu evrede, Tolstoy'un ruhuna yerleşmeye başlar. *Üç Ölüm* (1858-59) daha o zamandan, *İvan İlyiç'in Ölümü*'nün kasvetli çözümlemesini, ölmek üzere olan insanın yalnızlığını, yaşayan insanlara duyduğu kını, umutsuz "Niçin"lerini haber verir. Bu üç ölüm tablosu –zengin kadın, veremli yaşlı arabacı, kesilen kayın ağacı– bir büyüklük taşır; fazlasıyla övülen yapıtın örgüsü biraz gevşek olmasına, kayın ağacının ölümü de Tolstoy'un güzel görünümlerinin değerini sağlayan şiirden yoksun bulunmasına karşın, portreler iyi çizilmiştir, imgeler oldukça çarpıcıdır. Bütün olarak ele alınınca, sanat için sanat mı, yoksa düşünce mi ağır basar, pek belli olmaz daha.

Tolstoy'un kendisi de bilmiyordu bunu. 4 Şubat 1859'da *Moskova Rus Yazını*nı *Sevenler Derneği*'ne alınışı dolayısıyla yaptığı konuşmada, sanat için sanat görüşünü savunuyordu;¹⁵ derneğin başkanı

15 *Yazında sanat ögesinin bütün geçici akımlardan üstünlüğü üzerine konuşma.*

Komiakov ise, kendisini yalnızca sanata değer veren bir yazının temsilcisi olarak selamladıktan sonra, toplumcu ve ahlakçı sanatın savunmasını yapmıştı.¹⁶

Bir yıl sonra, sevgili kardeşi Nikolay'ın Hyères'te veremden ölmesi,¹⁷ Tolstoy'u altüst ediyor, "iyiye ve her şeye" inancını sarsıyor, sanatı yadsımasına yol açıyordu:

*Gerçek korkunç bir şey... Elbette, gerçeği bilmek ve söylemek isteği varolduğu sürece, bilmeye ve söylemeye çalışır insan. Ahlak anlayışından kalan tek şey bu. Yapacağım tek şey de bu, ama sizin sanatınızla değil. Sanat, yalandır, bense güzel yalanı sevemiyorum artık.*¹⁸

Ama altı ay bile geçmeden, Polikuşka¹⁹ ile "güzel yalan"a dönüyordu gene. Paraya ve kötü gücüne karşı bir gizli lanetleme bir yana bırakılırsa, ahlakçı kaygılardan en uzak yapıtıydı belki de bu; yalnızca sanat için yazılmış bir yapıtı; öte yandan, bir baş yapıtı da; olsa olsa, aşırı gözlem zenginliği, büyük bir romana yetecek gereç bolluğu, acı sonuçla gülünç başlangıç arasındaki fazlasıyla sert, biraz da acımasız karşıtlık bir kusur olarak gösterilebilirdi.²⁰

16 Kendi yapıtlarından alınmış örnekleri ona karşı çıkarıyordu.

17 Tolstoy'un başka bir kardeşi (Dimitri) de 1856'da veremden ölmüştü. Tolstoy, 1856, 1862 ve 1871'de kendisinin de verem olduğuna inanıyordu. 28 Ekim 1852'de yazdığı gibi "yapısı sağlam, ama sağlığı zayıf"tı. Sürekli olarak, üşümelerden, boğaz, diş, göz ağrılarından, romatizmadan rahatsızdı. 1852'de, Kafkasya'da, "en az hal-tada iki gün, odasında kalmak zorundaydı". 1854'te, Silistre'den Sivastopol'a giderken, hastalık yüzünden birkaç ay yolda kaldı. 1856'da, Yasnaya'da göğsünden ağır biçimde hastalandı. 1862'de, verem korkusuyla, Samara'ya gidip kımız kürü yaptı. 1870'ten sonra, hemen her yıl dönecekti buraya. Fet'e yazdığı mektuplar bu kaygılarla doludur. Bu sağlık durumu ölüm saplantısını daha iyi anlamamızı sağlar. Daha sonra, en iyi dostundan söz eder gibi sözedecekti hastalıktan: *İnsan hasta oldu mu hafif bir yokuştan iner gibidir, bir noktada perdeyle, hafif bir kumaştan, hafif bir perdeyle kapanır bu yokuş: berisi yaşamdır, ötesi ölüm. Ahlaksal değer bakımından hastalık durumu sağlık durumundan ne kadar üstün! Hiçbir zaman hastalanmamış olanlardan söz etme yin bana! Korkunçtur, hele kadınlar. Sağlığı yerinde bir kadın, yırtıcı bir hayvandır!*" (Paul Boyer ile konuşmalar, *le Temps*, 27 Ağustos 1901).

18 17 Ekim 1860, Fet'e mektup.

19 1861'de, Brüksel'de yazılmıştır.

20 Bu sırada yazdığı bir başka öykü kişisel anıları canlandıran, basit bir yolculuk öyküsü, *Kar Fırtınası* (1856) şiirli, nerdeyse ezgisel izlenimleri nedeniyle çok güzeldir. Tolstoy, daha sonra, *Efendi ve Uşak'ı* (1895) yazarken, biraz da öykünün çerçevesini kullanmıştır.

Tolstoy'un dehasının değişik denemelere giriştiği, *Bir Markörün Günlüğü*'ndeki Nekludov gibi, "güçlü bir tutkusu, yönetici istenci olmadan, kendinden kuşku duyduğu, sinirlenir gibi olduğu bu geçiş evresinde, yazdığı yapıtların en arısı çıkar ortaya: *Evlilik Mutluluğu* (1859). Aşkın mucizesidir bu.

Uzun yıllardan beri, Bers ailesinin dostuydu. Sırasıyla hem anne-ye hem de üç kızına âşık olmuştu.¹ Sonunda ikincisinde karar kıldı. Ama söylemeyi göze alamıyordu. Sofya Andreyevna Bers bir çocuktu daha: on yedi yaşındaydı: kendisiyse, otuzunu geçmişti: yıpranmış, kirlenmiş yaşamını arı bir genç kızın yaşamıyla birleştirmeye hakkı olmayan, yaşlı bir adam gibi görüyordu kendini. Üç yıl boyunca di-
rendi.² Sofya Bers'e aşkını nasıl açtığını, onun buna nasıl karşılık verdiğini daha sonra, *Anna Karenina*'da anlattı: her ikisi de bir masanın üstüne, tebeşirle, söylemeyi göze alamadıkları sözcüklerin baş harflerini yazmışlardı. Nişanlısı eski utançlarının hepsini bilsin diye, *Anna Karenina*'daki Levin gibi, ona *Günlük*'ünü vermek gibi acımasızca bir dürüstlük gösterdi; Sofya da, *Anna*'daki Kitty gibi, acı bir üzüntü duydu bundan. 23 Eylül 1862'de evlendiler.

Ozan bu evliliği daha üç yıl önce, düşüncesinde gerçekleştirmiş, *Evlilik Mutluluğu*'nu yazmıştı.³ Üç yıldır, önceden yaşamıştı her şeyi: kendinden habersiz aşkın anlatılmaz günleri, belirlenen aşk günleri, sarhoş günler, beklenen, tanrısal sözlerin mırıldanılmaya başladığı saat, "bir daha dönmemesiye uçan mutluluğun" gözyaşları: sonra, evliliğin ilk günlerinin üstün çıkacağı, aşk bencilliği, "sonu gelmez, nedensiz sevinç": sonra, çıkagelen bıkkınlık, belirsiz

1 Çocukken, bir kıskançlık bunalımı içinde, geleceğin bayan Bers'ini bir balkondan aşağı itmişti. O zaman dokuz yaşında bulunan oyun arkadaşı uzun süre topallamıştı.

2 *Evlilik Mutluluğu*'nda Sergey'in sözleri: "Bir bay A, görmüş geçirmiş bir adam, bir de bayan B, daha insanları da, yaşamı da tanımayan, genç, mutlu bir kız düşünün. Değişik aile durumları sonunda, adam kızı gibi seviyordu onu, başka türlü sevebileceğini de düşünmüyordu..."

3 Belki 1856'da, Yasnaya'da başlayan bir aşk romanının anılarını da koyuyordu yapıtına: kendisinden çok farklı olan, uçarı, kibar çevre düşkünü bir genç kıza ilişki kurmuş, birbirlerini içtenlikle sevmelerine karşın, sonunda Tolstoy onu bırakmıştı.

hoşnutsuzluk, tekdüze yaşamın sıkıntısı, usul usul çözülmeye, birbirinden uzaklaşmaya başlayan, birleşmiş iki ruh, genç kadının tehlikeli sarhoşlukları –yosmalıklar, kıskançlıklar, ölümcül anlaşmazlıklar–, perdelenen, yitirilen aşk; sonra gönlün içli ve hüznü güzü, aşkın solgunlaşmış, yaşlanmış olarak yeniden beliren, göz yaşlarıyla, kırıksıklıklarıyla, acı yaşantıların anısıyla, insanın kendi kendine ettiği eziyetlerin, yitirilmiş yılların pişmanlığıyla daha da dokunaklı bir nitelik kazanan yüzü, akşam sakinliği, aşkın dostluğa, tutku romanının analığa dönüşmesi... Bütün olacakları Tolstoy önceden düşlemiş, önceden tatmıştı. Bunu daha iyi yaşamak için de onda, sevgilide yaşamıştı. İlk kez –Tolstoy’un yapıtında belki de yalnız bir kez– roman bir kadının gönlünde geçer, kadının ağzından anlatılır. Hem de nasıl bir incelikle! Bir ar duygusu perdesine bürünen ruh güzelliği... Tolstoy, bu kez, çözümlemenin o biraz çiğ ışığından el çeker; çözümleme, tutkuyla, gerçeği cırılçıplak göstermeye çabalamaz. İç yaşamın gizleri açıkça verilmez, sezdirilir yalnız. Tolstoy’un yüreği ve sanatı bir içlilik içindedir. Biçim ile düşüncenin güzelim dengesiyle karşılaşırız: *Evlilik Mutluluğu* Racine’in yapıtlarının kusursuzluğuna erişir.

Tatlılığını ve sıkıntılarını önceden, derin bir açıklıkla sezdiği evlilik, Tolstoy için bir kurtuluş olacaktı. Yorgundu, hastaydı, kendi kendinden de, çabalarından da tiksiniyordu. İlk yapıtlarının parlak başarısından sonra, eleştirmenlerin tam sessizliği,⁴ okurların ilgisizliği başlamıştı. Gururluydu, buna seviniyormuş gibi davranıyordu.

*Beni üzen üm çok azaldı. Şimdi içim rahat, söyleyecek bir şey bulduğumu biliyorum, bunu da yüksek sesle söyleyebilecek güçteyim. Kitleye gelince, ne düşünürse düşünsün.*⁵

Ama bir övünmeydi bu: kendisi de sanatından emin değildi. Elbette, sanatının ustasıydı; ama bu ustalığı ne yapacağını bilemiyordu. *Polikuşka*’dan söz ederken de belirttiği gibi, “eli kalem tutan bir adamın, aklına gelen ilk konu üzerindeki gevezeliği bu.” Toplumsal çalışmaları başarısızlığa uğruyordu. 1862’de, toprak hakemliğinden ayrıldı. Aynı yıl, polis Yasnaya Polyana’da arama yaptı, her şeyi alt-üst etti, okulu kapattı. Tolstoy o sırada uzaktaydı, fazlasıyla yorgundu; veremden korkuyordu.

4 1857-1861 yılları arasında.

5 *Günlük*, Ekim 1857.

Hakemlik kavgaları benim için öylesine dayanılmaz olmuş, okul çalışmalarım öylesine belirsizleşmiş, ne öğretmem gerektiği konusunda bilgisizliğimi saklıyarak başkalarına bir şeyler öğretme isteğimden doğan kuşkularım öylesine tiksindirici olmuştu ki, hastalandım. Yaşamın bana kurtuluş umudu veren, bilmediğim bir yanı: evlilik yaşamı olmasaydı, on beş yıl daha altında ezilmeme ramak kalan umutsuzluğa daha o zaman varırdım belki de.⁶

6 İtirafılar.

Her konuda gösterdiği tutkuyla tadını çıkardı ilkin evlilik yaşamının.¹ Kontes Tolstoy'un kişisel etkisi sanatına çok yararlı oldu. İyi bir yazın yeteneği vardı,² kendisinin de söylediği gibi, "gerçek bir yazar karısı"ydı, öylesine önem veriyordu kocasının yapıtlarına. Onunla çalışıyor, söylediklerini kâğıda geçiriyor, müsvettelerini temize çekiyordu.³ Onu din iblisinden, daha o zamandan, bazı bazı, sanatı öldürmeye çalışan bu korkunç iblisten korumak için çaba harcıyordu. Kapısını toplumsal ütopyalara kapalı tutmaya çalışıyordu.⁴ Yaratıcı dehasını canlandırıyordu. Daha da fazlasını yaptı: kadın ruhunun yeni zenginliğini getirdi ona. *Çocukluk ve Delikanlılık*'taki güzel gölgeler bir yana bırakılırsa, Tolstoy'un ilk yapıtlarında kadın hiç yok gibidir, ya da ikincil kalır. Sofya Bers'in aşkının etkisiyle yazılan *Evlilik Muthuluğu*'nda belirir. Bundan sonraki yapıtlarda, genç kız ve kadın tipleri çoğaldıkça çoğalır, erkeklerinkinden de üstün, güçlü bir yaşamla yaşarlar. Kontes Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ta Nataşa için,⁵ *Anna Karenina*'da Kitti için kocasına modellik etmekle kalmayıp, açılmalarıyla, kendine özgü görüşleriyle, onun için değerli ve sessiz bir yardımcı olduğuna inanmak istiyor insan. *Anna Karenina*'nın bazı sayfaları bir kadın elinin varlığını belirtir bana.⁶

Bu birleşme sonucu, Tolstoy on, on beş yıl boyunca, o zamana kadar hiç tatmadığı bir huzura, bir rahatlığa kavuştu. O zaman, aşkın kanatları altında, düşüncesinin başyapıtlarını, on dokuzuncu yüzyıl romanında en üstün yerleri tutan, büyük anıtları rahat

1 "Bütün varlığımla aile mutluluğuna daldım." (5 Ocak 1863). – "Öyle mutlu, öyle mutluyum ki! Öyle seviyorum ki onu!" (8 Şubat 1863).

2 Birkaç öykü yazmıştı.

3 *Savaş ve Barış*'ı yedi kez temize çektiği söylenir.

4 Tolstoy, evlenmesinden hemen sonra, eğitim çabalarını, okulları ve dergiyi askıda bırakmıştı.

5 Tolstoy'un akıllı ve sanatçı kız kardeşi gibi. Tolstoy: "Tanya" (Tatyana)'yı aldım, Sonya (Sofya Bers, Kontes Tolstoy) ile karıştırdım, böylece Nataşa çıktı," diyordu.

6 Dolly'nin harap köy evine yerleşmesi; – Dolly ve çocuklar, – tuvaletle ilgili birçok ayrıntılar; – ayrıca, bir kadınca açığa vurulmadıkça, dâhi bir erkeğin sevgisinin belki de kavrayamayacağı bazı gizler, kadın ruhunun gizleri.

rahat düşünüp kurmayı başardı: *Savaş ve Barış* (1864-1869), *Anna Karenina* (1873-1877).

Savaş ve Barış çağımızın en geniş destanıdır, çağdaş bir *İlyada*'dır. Sayısız yüzler, tutkular kımıldar burada. Sayılmaz dalgaları bulunan bu insan okyanusu üzerinde, fırtınaları huzurla başlatıp durduran, güçlü bir ruhun varlığı sezilir. Bu yapıtı incelerken, birçok kez, çok büyük anlayış ve zaman farklarına karşın, Homeros'u ve Goethe'yi düşündüm. Daha sonra, bu yapıt üzerinde çalıştığı sıralarda, Tolstoy'un düşüncesinin gerçekten de Homeros'la, Goethe'yle beslendiğini gördüm.⁷ Daha da iyisi, 1865 notlarında, değişik yazın türlerini sınıflandırırken, "*Odyseus, İlyada ve 1805*"i⁸ aynı soydan yapıtlar olarak gösterir. Düşüncesinin doğal gidişi onu birey yazgılarının romanından orduların ve halkların, milyonlarca varlığın istencinin birbiriyle kaynaştığı büyük insan sürülerinin romanına doğru götürüyordu. Sivastopol kuşatmasının acı deneyleri Rus ulusunun ruhunu, çok eski yaşamını anlamaya yöneltiyordu onu. Tasarılarına göre, uçsuz bucaksız *Savaş ve Barış*, Büyük Petro'dan Aralıkçılar'a kadar, Rusya'nın şiirini gösterecek olan bir dizi destansı freskin ana panosu olacaktı.⁹

7 Tolstoy, yirmi ile otuz beş yaşları arasında, kendisini etkileyen yapıtlar arasında şunları sayar:

"Goethe: *Hermann ile Dorothee*... Çok büyük bir etki.

"Homeros: *İlyada ve Odyseia* (Rusça)... Çok büyük bir etki".

1863 haziranında, *Günlük*'ünde şunları yazar:

"Goethe'yi okuyorum ve çok düşünceler doğuyor içime."

1865 baharında, Tolstoy Goethe'yi bir daha okur, *Faust*'u "düşüncenin şiiri, başka hiçbir sanatın dile getiremeyeceği şiir" olarak niteler.

Daha sonra, Shakespeare gibi Goethe'yi de Tanrı'sına kurban eder. Ama Homeros'a duyduğu hayranlık sürer. 1857 ağustosunda, *İlyada* ile *İncil*'i aynı coşkunlukla okuyordu. Son kitaplarından birinde, *Shakespeare*'e karşı yergisinde (1903), Homeros'u Shakespeare'in karşısı ve bir içtenlik, ölçü ve gerçek sanat örneği olarak gösterir.

8 *Savaş ve Barış*'ın ilk iki bölümü, 1865-66 yıllarında, 1805 Yılı adıyla yayımlanmıştı.

9 Tolstoy yapıta 1863 yılında *Aralıkçılar*'la başladı, üç parçasını yazdı. Ama yapısının temellerinin yeterince sağlam olmadığını gördü; daha derinleri kazınca, Napoléon savaşları çağına geldi, *Savaş ve Barış*'ı yazdı. Yapıtın yayımlanmasına 1865 yılında başlandı; altıncı cilt 1869 güzünde tamamlandı. O zaman Tolstoy tarihin daha eski zamanlarına doğru gitti; Büyük Petro üzerine bir destan-roman yazmayı, sonra *Miroviç*'i, on sekizinci yüzyıl imparatoriçelerini ve gözdelelerini ele alacak bir başka roman tasarladı. Belgeler toplayarak, taslaklar yaparak 1870'ten 1873'e kadar çalıştı; ama gerçekçilik kaygısıyla vazgeçti bu işten: bu uzak çağların ruhunu yeterince gerçeğe uygun bir biçimde canlandıramayacağını anlamıştı.

Yapıtın gücünü iyice sezebilmek için, gizli birliğini göz önüne getirmek gerekir. Fransız okurlarının çoğu, biraz miyop olduklarından, binlerce ayrıntısını görürler yalnız, bunların bolluğu gözlemini kamaştırır, şaşırtır onları. Bu yaşam ormanında yollarını şaşırtırlar. Yukarıya yükselmek, özgür çevreni, koruların, tarlaların oluşturduğu halkayı bakışın kapsamına sığdırmak gerekir; yapıtın Homeros'su havası, ölümsüz yasaların durgunluğu, yazgının soluğunun güçlü uyumu, tüm ayrıntıların bağlı bulunduğu bütünlük duygusu, sonra, yapıtın üzerinde, sular üzerindeki yaratılış Tanrısı gibi, sanatçının dehası o zaman kavranılır.

Önce, kımiltısız deniz. Barış, savaşın eşliğinde Rus toplumu. İlk yüz sayfa, duygusuz bir doğruluk ve üstün bir alayla, kibar çevre ruhlarının hiçliğini yansıtır. Ancak yüzüncü sayfaya doğru, bu yaşayan ölümlerden birinin, en kötülerinin, Prens Vasili'nin çılgılığı yükselir:

Günah işliyoruz, aldatıyoruz, bütün bunlar niçin? Ben elli yaşımı geçtim, dostum... Her şey ölümlerle biter... Ölüm, ne korkunç şey!

Bu soğuk, yalancı, başıboş, bu her türlü sapıtmaya, her türlü suça elverişli ruhlar arasında, daha sağlam bazı kişiler belirir: Piyotr Bezukov gibi, beceriksiz saflıkları, Marya Dimitriyevna gibi, köklü bağımsızlıkları, eski Rus'luk duyguları, küçük Rostov'lar gibi, gençlik tazelikleri dolayısıyla, içten kişiler; Prenses Marya gibi, iyi, boyun eğmiş ruhlar; Prens Andrey gibi, bu hastalıklı yaşamın sıkıntısını çeken, iyi olmamakla birlikte gururlu kişiler.

Sonra dalgaların ilk titreyişi. Eylem. Rus ordusu Avusturya'dadır. Egemenlik yazgıdadır, ilkel güçlerin kudurmuşluğunda, yani savaşta olduğu kadar hiçbir yerde böylesine duyurmamıştır ağırlığını. Gerçek önderler yönetmeye çalışmayanlardır, Kutuzov gibi, Bagratyon gibi, "kişisel niyetlerinin gerçekte koşulların gücünün, astların istencinin, rastlantının oyunlarının basit etkisiyle tam bir uyuşma durumunda" olduğu izlenimini uyandıranlardır. Kendini yazgının eline bırakmanın iyiliği! Arı eylemin, normal ve sağlıklı durumun mutluluğu. Sıkıntılı kişiler dengelerini yeniden bulurlar. Prens Andrey soluk alır, yaşamaya başlar... Uzakta, bu kutsal fırtınaların canlandırıcı soluğundan uzakta, en iyi ruhlardan ikisi, Piyotr ile Prenses Marya, çevrelerinin hastalıklı durumunun, aşkın yalanının tehdidi altında yaşarken, Austerlitz'te yaralanan Andrey, birdenbire, kesiliveren eylemin sarhoşluğu içinde, huzur dolu uç-

suz bucaksızlığın bilincine varır. Sırtüstü uzanmıştır, “üst yanında, kül rengine çalan, hafif bulutların gevşek gevşek gezindikleri, sonsuz, derin gökyüzünden başka hiçbir şey” görmez artık.

Ne sakinlik! Ne huzur! diyordu kendi kendine, çılgın koşumdan ne kadar farklı! Nasıl oldu da daha önce fark etmedim bu yüce göğü? Onu en sonunda gördüğüm için ne kadar mutluyum! Evet, o bir yana, her şey boş, her şey düş kırıklığı... Onun dışında hiçbir şey yok... Tanrı'ya şükürler olsun!

Ama yeniden kapılır yaşama, dalga yeniden durulur. Kentlerin cesaret kırıcı havasında, yeniden kendi kendilerine bırakılınca, cesaretlerini yitirmiş, kaygılı ruhlar, karanlıkta gelişigüzel dolaşmaya başlarlar. Bazı bazı, dünyanın zehirli soluğuna doğanın sarhoş edici, deli edici yayıntıları, bahar, aşk, kör güçler karışır, sevimli Nataşa'yı Prens Andrey'e yaklaştırır, ama, hemen sonra, ilk baştan çıkarıcının kollarına atar. Nice şiiri, nice sevgiyi, nice yürek arılığını solduruvermiştir dünya! Ve hep “yeryüzünün onur kırıcı iğrençliği üzerinde yüce gökyüzü”. Ama insanlar görmezler onu. Andrey bile Austerlitz ışığını unutmuştur. Onun için, gökyüzü hiçliği örtten, “karanlık ve ağır bir kubbe”den başka bir şey değildir artık.

Bu kansızlaşmış ruhlar üzerinde savaş kasırgasının yeniden esmesi için zaman gelmiştir. Ülke işgal edilmiştir. Borodino. Bu günün görkemli büyüklüğü. Düşmanlıklar silinir. Dolokov düşmanı Piyotr'u bağrına basar. Andrey yaralanır, en çok nefret ettiği insanın, hasta arabasında yanında bulunan Anatol Kuragin'in başına gelenlerden dolayı sevgiyle, acıma duygusuyla ağlar. Tutkulu yurt özverisi ve tanrısal yasalara boyun eğiş yoluyla gönüllerin birliği gerçekleşir.

Savaşın tüyler ürpertici zorunluluğunu ağır başlılıkla benimsemek... En çetin deney insan özgürlüğünün tanrısal yasalara boyun eğiştir. Gönül sadeliği Tanrı buyruğuna boyun eğiştir.

Rus halkının ruhu, yazgıya boyun eğişi, büyük general Kutuzov'da kişileşir:

Tutku konusunda, tutkuların sonucu olan deneyimden başka hiçbir şeyi kalmamış olan, olayları bir araya getirip bunlardan sonuç çıkaran zekânın yerini olayların filozofça gözlemine vermiş bulunan bu ihtiyar, hiçbir şey uydurmaz, hiçbir işe girişmez; ama dinler, her şeyi anımsar, sırası gelince bundan yararlanacak, yararlı olan hiçbir şeyi kösteklemeyecek, zararlı olan hiçbir şeye izin vermeyecektir. Birliklerinin yüzünde adı-

na yenme istenci, gelecekteki utku denilen şu kavranılmaz gücü araştırır. Kendi istencinden daha güçlü bir şeyi: gözleri önünde olup biten olayların kaçınılmaz yürüyüşünü kabul eder; bu olayları görür, izler, kendini unutmasını bilir.

Sonra, Rus yüreği. Rus halkının o sakince kahramansı yazgıcılığı da yoksul bir mujikte, acılar içinde, ölümden, tatlı tatlı gülümseyen, basit, dindar, boyun eğmiş bir adamda, Platon Karateyev’de kişileşir. Romanın iki kahramanı, Piyotr ile Andrey, acı olaylar arasından, ülkenin yıkıntıları, can çekişmenin boğucu sıkıntıları arasından geçerek, Tanrı’yı diri diri gösteren aşk ve inanç yoluyla, ruhsal kurtuluşa, gizemci sevince erişirler.

Tolstoy burada bitirmez romanını. 1820 yılında geçen sonuç bölümü, bir evreden başka bir evreye, Napoléon çağından Aralıkçılar çağına geçiştir. Yaşamın sürekliliği, yeniden başlayışı duygusunu verir. Tolstoy, romanını bunalımın ortasında bitirecek yerde, başladığı gibi yapar, büyük bir dalganın silindiği, sonraki dalganın doğduğu sırada bitirir. Şimdiden, geleceğin kahramanlarını, bunlar arasında doğacak uzlaşmazlıkları, canlılarda dirilecek ölüleri görür insan.¹⁰

Romanın ana çizgilerini göstermeye çalıştım, çünkü insan ender olarak arar bunları. Ama hepsi de bireysel olan, unutulmaz bir biçimde canlandırılan yüzlerce kahramanın, askerlerin, köylülerin, büyük beyzadelerin, Rusların, Avusturyalıların, Fransızların olağanüstü yaşam gücüne ne demeli! Hiçbir şey ezbere yazılmış izlenimini vermez. Tolstoy, Avrupa yazınında bir benzeri daha bu-

10 Nataşa’yla evlenmiş olan Piyotr Bezukov bir Aralıkçı olacaktı. Halk çıkarına göz kulak olmak için bir gizli birlik kurmuştur. Nataşa da tasarılarına coşkunlukla katılır. Denissov barışçı devrimden hiçbir şey anlamaz: ama silahlı bir ayaklanmaya hazırdır. Nikolay Rostov körü körüne asker dürüstlüğüne sürdürmektedir. Austerlitz’ten sonra, “Yapacağımız bir tek şey var: görevimizi yerine getirmek, savaşmak ve hiçbir şey düşünmemek,” diyen bu adam, Piyotr’a kızar, “Yeminim her şeyden önce gelir,” der. “Senin üzerine, birliğimin üzerine yürümem emredilseydi, yürür ve vururdum.” Karısı Prenses Marya da kendisine hak verir. Prens Andrey’in oğlu, on beş yaşındaki iri gözlü, altın saçlı, küçük Nikolay Bolkonski, tartışmayı heyecanla dinler, bütün gönlü Piyotr ile Nataşa’dan yanadır; Nikolay ile Maria’yı pek sevmez; zor anımsadığı babasına tapar; ona benzemeyi, büyük bir adam olmayı, büyük bir şey yapmayı kurar. Ama ne? Bilmez... “Ne derlerse yaparım... Evet, yaparım. O da olsa hak verirdi bana.” – Yapıt çocuğun bir düşüyle sona erer: çocuk Piyotr amcasıyla birlikte, Utku’dan önce, bir ordunun başında, Plutarque’in büyük adamlarından biri olarak görür kendini. – O sırada Aralıkçılar yazılmış olsaydı, küçük Bolkonski hiç kuşkusuz bu romanın kahramanlarından biri olacaktı.

lunmayan bu portreler dizisini hazırlamak için, sayısız taslaklar yapmış, kendi deyimiyle, “milyonlarca tasarı kurmuş”, kitaplıklar araştırmış, aile arşivlerinden, eski notlarından, kişisel anılarından yararlanmıştı. Bu özenli hazırlık, çalışmanın sağlamlığını sağlar, ama kendiliğindenliğine gölge düşürmez. Tolstoy coşkununla, okura da geçen bir ateş, bir sevinçle çalışıyordu. Her şeyden önce, *Savaş ve Barış*’ın çekiciliğini sağlayan şey, onun gönül gençliğidir. Çocuk ve delikanlı ruhları bakımından bu kadar zengin bir başka yapıtı yoktur Tolstoy’un; her biri bir ezgidir, bir kaynak gibi arıdır, Mozart’ın bir melodisi gibi insanı duygulandıran bir incelik taşır; genç Nikolay Rostov, Sonya, zavallı, küçük Petya.

En hoşu Nataşa’dır. Bir kız kardeşe duyacağımız arı sevgiyle, yanımızda büyüdüğünü gördüğümüz, yaşamda izlediğimiz, yüreği sevgi dolu, değişken, güleç, sevimli kızcağız, – kim tanımamıştır ki onu?... Güzelim bahar gecesi, Nataşa, kendisini dinleyen Prens Andrey’in penceresinin üst yanındaki, ay ışığına batmış penceresinde düşlere dalar, konuşur... İlk balonun heyecanları, aşk, aşkın beklenişi, isteklerin, düşlerin düzensiz çiçeklenişi, gece, masalsı ışıkların yandığı, karlı ormandan kızakla geçiş. İnsanı bulanık sevgisiyle saran doğa. Opera’da bir akşam, aklı sarhoş eden, garip sanat dünyası; yüreğin çılgınlığı, aşkla eriyen bedenin çılgınlığı; ruhu yıkayan acı, tanrısal acıma, can çekişen sevgiliye bekçilik eden, tanrısal acıma... Bu zavallı anıları anıp da bir sevgiliyle konuşulurken duyulan heyecanı duymamak olanaksız bir şey. Ah! Böyle bir yaratış nerdeyse bütün çağdaş romanlarda, bütün çağdaş oyunlarda kadın tiplerinin zayıflığını nasıl ortaya koyuyor! Yaşamın kendisi yakalanmıştır burada, öyle çevik, öyle akıcıdır ki, bir satırdan bir satıra, kıpırdadığı, değiştiği duyulur. –Çirkin, ama iyiliğiyle güzel Prenses Maria da kusursuzlukta ondan geri kalmaz: ama bu çekingen, bu beceriksiz kız, bakışlardan korkakça gizlenen bir yüreğin bütün gizlerinin ortaya çıktığını görse nasıl kızarırdı, ona benzeyenler nasıl kızarırlardı!

Daha önce de belirttiğim gibi, kadın tipleri erkek tiplerinden, özellikle de Tolstoy’un kendi düşüncelerini yansıtan iki kahramanından: Piyotr Bezukov’un gevşek ve zayıf, Prens Andrey Bolkonski’nin ateşli ve kuru yaratılışından çok üstündür. Merkezden yoksun ruhlardır bunlar; gelişmekten çok, sürekli olarak bir o yana, bir bu yana gider dururlar; bir kutuptan bir kutuba gider,

hiçbir zaman ilerlemezler. Bu yanlarıyla kusursuz birer Rus oldukları söylenebilir kuşkusuz. Ama ben Rusların da aynı şeyi eleştirdiklerini söyleyeceğim. Turgenyev, Tolstoy'un ruhsalbiliminin durağan olduğunu söylerken bunu belirtmek istiyordu. "Gerçek bir gelişme yok. Hep sonu gelmez duraksamalar, hep duygu titreşimleri." Tolstoy'un kendisi de bazı bazı bireysel kişilikleri tarihsel freske kurban ettiğini söylüyordu.¹¹

Gerçekten de *Savaş ve Barış*'ın başarısı bütün bir tarih çağının, halkların o göçlerinin, ulusların o savaşlarının canlandırılışındadır. Gerçek kahramanları, halklardır; onların ardında da, Homeros'un kahramanlarının ardında olduğu gibi, kendilerini yöneten tanrılar bulunur: görünmez güçler, "kitleleri yöneten, sonsuzca küçük güçler". Sonsuzluğun soluğu. Yazgının kör ulusları boğaz boğaza getirdiği bu baş döndürücü savaşların söylencemsi bir büyüklüğü vardır. *İlyada*'yı da aşarak Hint masallarını düşünür insan.¹²

• • •

Anna Karenina, *Savaş ve Barış*'la birlikte, bu olgunluk çağının doruğunu oluşturur. Daha kusursuz bir yapıttır bu, sanatından daha emin bir düşünceyle yönetilir, deneyim açısından da daha zengindir, gönül dünyasının hiçbir gizi yoktur bu yapıt için. Ama *Savaş ve Barış*'ın geniş kanatlarından, şu gençlik alevinden, şu coşku tazeliğinden yoksundur. Tolstoy, daha şimdiden, aynı yaratma sevincini duymaz olur. Evliliğin ilk zamanlarının geçici gönül rahatlığı silinmiştir. Kontes Tolstoy'un çevresine çizdiği, büyülü aşk ve sanat halkasının içine ruhsal kaygılar sızmaya başlar.

Daha evliliğinden bir yıl sonra, *Savaş ve Barış*'ın ilk bölümlerinde, Prens Andrey'in Piyotr'a evlilik konusunda söyledikleri, sevilen kadında yabancı kadını, suçsuz düşmanı, ruhsal gelişmesinin bilinçsiz engelini gören adamın düş kırıklığını belli ediyordu. 1865 yılında yazdığı mektuplar, dinsel bunalımların geri dönmek üzere

11 Kendisinin de söylediği gibi, özellikle birinci bölümde Prens Andrey'inki.

12 Yazık ki, felsefe gevezelikleri şiirsel buluşun güzelliğini soldurur. Tolstoy, özellikle son bölümlerde fazlasıyla yer verir bunlara. Tarihsel gerekircilik kavramını uzun uzun açıklamak ister. Durmadan döner buna, inatla yineler kendini. İlk iki cildi okurken, "hayranlık çılgınları koparan", "Shakespeare'si şeylerle dolu" olduğunu söyleyen Flaubert, üçüncü cildi sıkıntıyla atmıştır elinden.

olduğunu haber verir. Kısa süren tehditlerdir daha bunlar, yaşama mutluluğunun etkisiyle silinirler. Ama 1869'da, Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ı bitirdiği aylarda, daha ağır bir sarsıntı olur:

Birkaç günlüğüne evinden ayrılmıştı, bir toprağı geziyordu. Bir gece, yatmıştı; sabahın ikisini yeni vurmuştu saat:

*Müthiş yorgundum, uykum vardı, kendimi oldukça iyi hissediyordum. Birden, korkunç bir bunalım, bir ürperti doldurdu içimi, hiç böyle bir şey duymamıştım. Ayrıntılarıyla anlatacağım bunu sana;¹³ gerçekten tüyler ürpertici bir şeydi. Yataktan atladım, arabayı koşmalarını söyledim. Araba koşulurken, uyudum, uyandırdıkları zaman, tümünden düzelmiştim. Dün, gene oldu aynı şey, ama çok daha hafif geçti...*¹⁴

Kontes Tolstoy'un aşkını özenle kurduğu düşlemler şatosu çatlamaya başlar. *Savaş ve Barış*'ın bitmesiyle kafasında açılan boşluk içinde, sanatçı, felsefeyle, eğitimle ilgili uğraşlarına kapılır yeniden:¹⁵ halk için bir *Alfabe* yazmak ister;¹⁶ dört yıl süresince, hırsla çalışır üzerinde; *Savaş ve Barış*'tan daha çok gurur verir bu kitap ona; bitirdikten sonra (1872), bir ikincisini daha yazar (1875). Sonra, büyük bir tutkuyla, Yunancaya sarılır, başka her türlü çalışmayı bırakarak Yunanca çalışır, "tadına doyumaz Xenophon'u", Homeros'u, çevirmenlerin Homeros'unu değil, gerçek Homeros'u, "gırtlaktan gelen, sızlanmalı, yavan bir sesle söyleyen bütün o Jugovski'leri, Voss'ları" değil, "birinin kendisini dinleyebileceğini aklına bile getirmeden, şarkısını gümbür gümbür söyleyen şu öteki şeytani" keşfeder.

Yunanca öğrenilmeden öğrenim yapılamaz!.. İnsan sözünde gerçekten güzel olan, basit bir güzellik taşıyan bütün bu şeyler konusunda şimdiye kadar hiçbir şey bilmediğimi anladım.

Bir çilgınlıktır bu: kendisi de kabul eder. Öyle bir tutkuyla çalışır ki, hastalanır. 1871'de, Samara'ya giderek bir kırmız kürü yapması gerekir. Yunancadan başka hiçbir şeyden hoşnut değildir. 1872'de, bir davadan sonra, Rusya'da nesi var, nesi yoksa, hepsini satarak İngiltere'ye yerleşmekten sözeder. Kontes Tolstoy üzüntü içindedir:

13 Karısına yazdığı bir mektuptan.

14 Bu korkunç gecenin anısını *Bir Delinin Günlüğü*'nde buluruz.

15 1869 yazında, *Savaş ve Barış*'ı tamamladığı sıralarda, Schopenhauer'ı keşfeder, çok beğenir: "Schopenhauer insanların en dâhisi."

16 Bu *Alfabe*, 700-800 sayfalık, kocaman bir kitaptı, dört büyük bölüme ayrılmıştı, öğretim yöntemlerinden başka birçok da öykü vardı içinde. Daha sonra, *Dört okuma kitabı* bunlardan oluştu.

Hep böyle Yunanlılarına daldıkça, iyileşemeyeceksin. Bu bunalımı, yaşadığımız yaşam karşısındaki bu ilgisizliği onlar yaratıyor sende. Yunancaya ölü bir dil denilmesi boşuna değil: ölü bir ruh durumuna sokuyor insanı.

Ele alınır alınmaz bırakılmış, nice tasarımlardan sonra, 19 Mart 1873'te Anna Karenina'ya başlayarak kontesi sevince gömer, bu yapıt üzerinde çalıştığı sırada, yaşamı yaslarla gölgelenir;¹⁷ karısı hastalanır. "Evde mutluluk hüküm sürmüyor artık..."

Bu kederli deneyin, yanlış yoldan dönmüş bu tutkuların izini taşıyor yapıt biraz.¹⁸ Levin'in nişanlanmasını anlatan güzel bölümler bir yana, aşk, Savaş ve Barış'ın bazı sayfalarını bütün çağların en güzel lirik şiirlerine eş kılan o körpe şiirden yoksundur artık. Buna karşılık, sert, şehvetli, zorlayıcı bir nitelik kazanmıştır. Romanın üzerinde hüküm süren yazgı, Savaş ve Barış'ta olduğu gibi bir tür tanrı Krişna, öldürücü ve rahat bir tanrı değildir artık, imparatorlukların yazgısı değildir, bir sevme çılgınlığıdır, "bütününü Venüs"tür. Anna ile Vronski'nin, hiç farkında olmadan, tutkunun pençesine düştükleri o eşsiz balo sahnesinde, Anna'nın arı güzelliğine "nerdeyse cehennemsi bir çekicilik" veren odur. Vronski aşkını açmaya geldiği zaman, Anna'nın yüzünde sevinci değil, karanlık bir gecede, bir yangının korkunç parıltısını ısılatan odur. Bu dürüst ve düşünceli kadının, bu sevgi dolu, genç annenin damarlarında şehvetli bir güç dolaştıran da odur. Bu güç yüreğine yerleşecek, ancak onu parçaladıktan sonra ayrılacaktır. Anna'ya yaklaşıp da gizli iblisin çekimini ve ürpertisini duymayan çıkmaz. Önce Kitty, zorlu bir heyecanla fark eder bunu. Anna'yı görmeye gittiği zaman, Vronski'nin sevincine anlaşılmaz bir korku karışır. Anna'nın kendisi de artık kendinde olmadığını bilir. Öykü ilerledikçe amansız tutku bu gururlu kişinin bütün ruhsal yapısını kemirmeye başlar. Benliğinin en iyi yanları, mert ve içten ruhu ufanıp dökülür: kibar çevreye aldırmamazlık edemez artık; sevgilisinin hoşuna gitmekten başka bir ereği kalmamıştır yaşamının, korka korka, utana utana, çocuk yapmamaya karar verir; kıskançlık içini kemirir; kendisini tutsak eden şehvet gücü devinileriyle, sesiyle,

17 Üç çocuğunun (18 Kasım 1873, Şubat 1875, kasım sonu 1875) ve Tatyana Teyze'nin ölümü (20 Haziran 1874).

18 "Kadın erkeği meslek yolunda çelmeler. Bir kadını sevmek ve iyi olan hiçbir şey yapmamak zordur; aşkın kösteğiyle sürekli rahatsız olmaktan kurtulmanın tek çaresi evlenmektir."

gözleriyle yalan söylemeye zorlar kendisini; önüne çıkan her erkeğin başını döndürmekten başka bir şey düşünmeyen kadınların düzeyine iner; sersemleşmek için morfine başvurur, katlanılmaz sıkıntılarının etkisiyle, acı bir ruhsal çürümüşlük duygusu içinde, bir vagonun tekerlekleri altına atıldığı güne kadar sürüp gider bu böyle. “Ve sakalları karmakarışık bir ufak mujik”, –gerek kendisinin gerekse Vronski’nin düşlerinde belirip duran, uğursuz görüntü–, “vagonun basamağından yola doğru eğilir”; ve kehanet dolu düşün söylediği gibi, “bir torbanın üzerinde iki büküm olur, bir şeyin, yaşamı, sıkıntıları, ihanetleri ve acılarından başka bir şey olmayan bir şeyin kalıntılarını sokuşturur oraya...”

“Öcü kendime sakladım”,¹⁹ der Tanrı.

Aşkın yakıp tükettiği, Tanrı yasasının ezdiği bir ruhun bu tragedyasının, –kesintisiz sürüp giden, tüyler ürpertici bir derinlik taşıyan bu tablonun,– çevresine, Tolstoy, *Savaş ve Barış*’ta olduğu gibi, başka yaşamların romanlarını yerleştirmiştir. Yazık ki, bu karşıt öyküler biraz katı ve yapmacık bir biçimde izler birbirini, *Savaş ve Barış* senfonisinin organik birliğine ulaşamaz. Bazı tabloların –Petersburg’un aristokrat çevreleri, boş konuşmaları– kusursuz gerçekçiliğinin bazı bazı gereksiz bir duruma geldiği de söylenebilir. Sonra Tolstoy, *Savaş ve Barış*’ta olduğundan daha da açık bir biçimde, ruhsal kişiliği ile yaşam felsefesini yan yana getirmiştir. Ama bunlar yapıtın eşsiz zenginliğini azaltmaz. *Savaş ve Barış*’taki tip bolluğu burada da karşımıza çıkar, üstelik hepsi de sarsıcı bir doğrulukla canlandırılmıştır. Hattâ erkek portreleri daha üstün gibi görünür bana. Tolstoy, sevimli bencil Stepan Arkadiyeviç’le Karenina’yı zevkle çizer: birincisini görüp de sevgi dolu gülümsemesine karşılık vermeden edemez insan, ikincisi tam bir yüksek memur, seçkin ve sıradan bir devlet adamı tipidir, gerçek duygularını sürekli bir alay altında gizlemeyi bir hastalık durumuna getirmiştir: yücelik ve bayağılık, gösteriş ve Hıristiyanca duygu karışımıdır; yapmacık bir dünyanın garip ürünüdür, aklına, gerçek yüce gönüllülüğüne karşın, bu dünyadan kopması olanaksızdır, –yüreğinden sakınmakta da haklıdır, öyle ya, kendini yüreğine bıraktı mı– gizemsel bir bölüğe düşer sonunda.

Ama romanın en önemli yanı, Anna’nın tragedyası ve 1860 yılı-

19 Kitabın başındaki özdeyiş.

na doğru Rus toplumunun değişik tablolarıyla birlikte, –salonlar, subay kulüpleri, balolar, tiyatrolar, yarışlar,– özyaşamöyküsel niteliğidir. Konstantin Levin, Tolstoy’u canlandıran kahramanların başında gelir. Tolstoy ona aynı zamanda hem tutucu, hem demokratça olan düşüncelerini, aydınları küçümseyen beyzadelerin liberalizm düşmanlığını vermekle kalmaz, kendi yaşamını da verir.²⁰ Levin’in kardeşinin ölümü, Tolstoy’un kardeşi Dimitri’nin ölümünün acı bir canlandırılışı olduğu gibi, Levin ile Kitti’nin aşkları, ilk evlilik yılları da kendi aile anılarının aktarılışıdır. Roman için bir yararı bulunmayan bütün son bölüm, o zamanlar içinde çırpındığı sıkıntıyı gösterir bize. *Savaş ve Barış*’ın sonucu, tasarlanan başka bir yapıta geçti, *Anna Karenina*’nın sonucu ise özyaşamöyküsel bir geçiş olarak belirir: iki yıl sonra, *İtiraf*’lar’da dile getirilecek olan ruhsal devrime geçiştir. Sonuç bölümünden önce de, sürekli olarak, alaylı ya da şiddetli bir biçimde, ilerdeki yapıtlarında da savaşmaktan bıkmayacağı, çağdaş toplumun eleştirisi çıkar karşımıza. Yalana, bütün yalanlara savaş açar, hem kötü hem de erdemli yalanlara, erkinlikçilerin gevezeliklerine, kibar çevrenin yardımseverliğine, salon dinine, insanseverliğe savaş açar. Bütün gerçek duyguları yolundan çıkaran, ruhun yüce atılışlarını ister istemez dizginleyen kibar çevreye savaş açar. Ölüm, toplum kuralları üzerine beklenmedik bir ışık düşürür. Can çekişen Anna karşısında, yapmacık Karenina duygulanır. Her şeyin yapma olduğu bu cansız ruha bir aşk, bir Hristiyanca bağışlama ışığı sızar. Karı, koca, sevgili, üçü birden değişir bir an için. Her şey basit, her şey doğru olur. Ama, Anna iyileştikçe, her üçü de “kendilerine içten içe yön veren, ermişçe denilebilecek ruhsal gücün karşısında, kaba, ama çok güçlü olan, isteseler de istemeseler de yaşamlarına yön veren, huzura ermelerine elvermeyecek olan bir başka gücün varlığını” sezerler. Bu savaşta güçsüz kalacaklarını, “toplumun gerekli bulacağı kötü-lüğünü yapmak zorunda kalacaklarını” önceden bilirler.²¹

Kişileştirdiği Tolstoy gibi, Levin de kitabın sonunda ölümün yarısını aldığı için arınır. O zamana kadar, “inanamıyordu, büsbütün kuşku da duymuyordu.” Kardeşinin ölümünü göreliberi, bilisizlikten duyduğu dehşet hiç bırakmaz yakasını. Evliliği, bir zaman için,

20 Sonuç bölümünde savaşa, ulusçuluğa, slavicliğe karşı bir anlayış vardır.

21 “Kötülük, insanların akla uygun bulduğudur. Özveri, aşk, çılgınlıktır.”

bu bunalımları bastırır. Ama, ilk çocuğu doğar doğmaz, bunalımlar yeniden belirir. Birbiri ardından, dua ve yoksama bunalımları geçirir. Boşu boşuna filozofları okur. Bu şaşkınlık içinde, kendini öldürmekten korkar. Bedensel çalışma ferahlatır kendisini: burada, kuşku yoktur, her şey açıktır. Levin köylülerle konuşur; bunlardan biri “kendileri için değil de Tanrı için” yaşayan insanlardan söz eder ona. Büyük bir esin olur bu onun için. Akılla gönül arasındaki karşıtlığı görür. Akıl, yaşamak için vahşice savaşmayı öğretir; benzerlerini sevmenin hiç de akla uygun bir yanı yoktur:

Akıl hiçbir şey öğretmedi bana; bütün bildiğimi yürek verdi, yürek gösterdi bana.

Bundan sonra, yeniden rahata kavuşur, biricik önderi yüreği olan zavallı mujiğin sözü Tanrı'ya getirmiştir onu... Hangi Tanrı'ya? Bilmeye çalışmaz. Levin, o sırada, Tolstoy'un uzun zaman sürdüreceği tutuma uygun bir biçimde, kilise karşısında alçak gönüllüdür, dogmalara başkaldırmaz.

Gök kubbesinin göz aldatıcılığında, yıldızların görünüşteki deviniminde bile gerçek var.

Levin'in bu bunalımlarını, Kitt'i'den gizlediği bu gelip geçici intihar isteklerini, Tolstoy da o sıralarda kendi karısından gizliyordu. Ama kahramanına verdiği dinginliğe erişmemişti daha. Doğrusunu söylemek gerekirse, pek de açık bir dinginlik değildir bu. Gerçekleştirilmiş olmaktan çok arzu edildiği, Levin'in çok geçmeden gene eski kuşkularına düşeceği sezilir. Tolstoy bunda aldanmıyordu. Yapıtının sonuna kadar gitmekte çok güçlük çekmişti. *Anna Karenina*, daha bitirmesinden önce, onu sıkıyordu.¹ Çalışamıyordu artık. Kendi kendine karşı bir tiksinti ve dehşet içinde, kımıltısız, istençsiz, duruyordu öyle. Bu sırada, yaşamının boşluğu içinde, uçurumdan gelen zorlu yel, ölümün baş dönmesi yükseldi. Tolstoy bu korkunç yılları daha sonra, girdaptan kurtulduktan sonra anlatacaktı.²

"Daha elli yaşına gelmemiştim, der,³ seviyordum, sevilirdim, iyi çocuklarım, büyük bir toprağım vardı, ünlüydim, sağlığım yerindeydi, bedence de, ruhça da güçlüydüm; bir köylü gibi ekin biçebilecek durumdaydım; on saat hiç durmadan çalışıyor da yorulmuyordum. Birdenbire, yaşamım duruverdi. Soluk alabiliyor, yiyor, içiyor, uyuyordum. Ama yaşamak değildi bu. Hiçbir şeyi arzulamıyordum artık. Arzulanacak hiçbir şey olmadığını biliyordum. Gerçeği bilmeyi bile arzulayamıyordum. Gerçek, yaşamın bir saçmalık olduğuydu. Uçuruma gelmişim, önümde ölümden başka hiçbir şey bulunmadığını açık açık görüyordum. Ben, bu sağlam, bu mutlu adam, artık yaşayamayacağımı seziyordum. Görünmez bir güç yaşamdan sıyrılmaya yöneltiyordu beni. Kendimi öldürmek istiyordum demeyeceğim. Beni yaşamın dışına iten güç benden daha güçlüydü; eski yaşam isteğime benzer bir istekti bu, ancak ters yönde işliyordu. Buna çabuk boyun eğmemek için kendime karşı kurnazlık etmek zorundaydım. İşte ben, bu mutlu adam, her

1 "Şimdi gene can sıkıcı ve bayağı *Anna Karenina*'ya giriyorum. Biricik isteğim bir an önce bitirmek..." (Fet'e mektup, 26 Ağustos 1875).

2 *İtiraflar*, 1879.

3 Tolstoy'un sözlerini alıkoymakla birlikte, *İtiraflar*'ın birkaç sayfasını özetledim burada.

akşam, soyunurken, yalnız kaldığım odamın dolapları arasında, kendimi direğe asmamak için, ipi kendi kendimden saklıyordum. Şeytana uymak korkusuyla, silahımla ava gitmiyordum artık. Birinin yaptığı saçma bir şakaymış gibi geliyordu yaşam bana. Kırk yıl boyunca çalış, didin, ilerle, sonra da ortada hiçbir şey olmadığını gör! Hiçbir şey. Kala kala çürümüş bir beden ve kurtlar kalacak benden... İnsan ancak yaşamakla sarhoş olduğu sürece yaşayabilir; ama sarhoşluk geçer geçmez, her şeyin bir aldatmaca, budalaca bir aldatmaca olduğunu görür... Aile ve sanat yetemezdi artık bana. Aile demek, benim gibi mutsuzlar demektir. Sanat, yaşamın bir aynasıdır. Yaşamın bir anlamı kalmayınca, ayna oyunu da oyalayamaz artık insanı. En kötüsü, boyun eğmiyordum. Ormanda yolunu şaşırmış, yolunu şaşırdığı için dehşete düşmüş bir adam gibi her adımda biraz daha kaybolduğunu bilmekle birlikte, dört bir yana koşan, bir türlü duramayan bir adam gibiydim..."⁴

Kurtuluş haktan geldi. Tolstoy kaç kez yinelenen toplumsal düş kırıklıklarına karşın hiçbir şeyin sarsamadığı, "tümüyle cisimsel, garip bir sevgi" duymuştu halka her zaman. Son yıllarda, Levin gibi, o da halka çok yaklaşmıştı.⁵ Kendilerini öldüren, avuntular arayan ya da, kendisi gibi, umutsuz bir yaşamı korkakça sürükleyen bilginlerin, zenginlerin, başıboşların daracık çevresi dışında kalan milyarlarca insanı düşündü. Bu milyarlarca insanın neden umutsuzluğa kapılmadığını, neden kendini öldürmediğini sordu kendi kendine. O zaman, aklın yardımıyla değil, ona kulak bile asmadan, inançla yaşadıklarını farkettiler. Akıldan habersiz olan bu inanç neydi?

İnanç yaşamın gücüdür. İnançsız yaşayamaz insan. Dinsel düşünler insan düşüncesinin uzak sonsuzluğunda oluşmuştur. İnancın yaşam bil-mecesine verdiği yanıtlarda insanlığın en derin bilgeliği yatar.

4 Bkz: Anna Karenina: "Ve Levin, bu sevilen, bu mutlu, bu aile babası Levin, işkencesine son verme isteğine boyun eğmekten korkuyormuş gibi, her türlü silahı uzaklaştırdı elinin altından." Bu düşünce durumu, Tolstoy'a ve kahramanlarına özgü bir şey değildi. Bütün Avrupa'da, özellikle de Rusya'da, varlıklı sınıflar arasında intiharların gittikçe artması Tolstoy'u sarsmıştı. O evredeki yapıtlarında sık sık dokunur bu konuya. 1880 Avrupası'nda, binlerce varlığı boğan, büyük bir nöresteni dalgası geçtiği söylenebilir. O zamanlar benim gibi delikanlı olanlar anımsar bunu; onlar için, Tolstoy'un bu insan bunalımını dile getirmiş olmasının tarihsel bir değeri vardır. Tolstoy bir kuşağın gizli tragedyasını yazmıştır.

5 O çağındaki portreleri bu halkçı niteliğini ortaya koyar.

Ama din kitabının yazdığı bu bilgelik kalıplarını bilmek yeter mi? –Hayır, inanç bir bilim değildir, bir eylemdir; ancak yaşanırsa bir anlam taşır. Tolstoy’un, inancı “Epikurosu bir yaşam avuntusu” gibi gören zenginler, aydınlar karşısında duyduğu tiksinti, kendisini basit insanların arasına attı kesinlikle, bir bunlar uzlaştırmıyorlardı inançlarıyla yaşamlarını.

Ve çalışkan halkın yaşamının yaşamın ta kendisi, gerçeğin de bu yaşama verilen anlam olduğunu anladı.

Ama nasıl halk olmalı, nasıl paylaşmalı onun inancını? Başkalarının haklı olduğunu ne kadar bilsek, boşuna; onlar gibi olmak bizim elimizde değildir. Boşu boşuna, Tanrı’ya dua ederiz; aç kollarımızı ona doğru uzatırız boşu boşuna. Tanrı kaçıp gider. Nerde yakalamalı onu?

Bir gün, ışık doğuverdi.

Erken gelmiş bir bahar günü, ormanda yalnızdım, ormanın seslerini dinliyordum. Son üç yıldır süregelen çırpınmalarımı, Tanrı’yı arayışımı, sürekli bir biçimde sevinçten umutsuzluğa sıçrayışlarımı düşünüyordum... Birden, ancak Tanrı’ya inandığım sıralarda yaşadığımı anladım. Sırf onu düşünmekle bile yaşamın sevinçli dalgaları kabarıyordu benliğimde. Çevrede her şey canlanıyor, her şey bir anlam kazanıyordu. Ama Tanrı’ya inanmamaya başladım mı yaşam duruveriyordu.

— Öyleyse, ne arıyorsun daha diye haykırdı içimde bir ses. Demek O bu, yokluğunda yaşanılmayan! Tanrı’yı tanımak ve yaşamak, ikisi aynı şey. Tanrı yaşamdır...

O gün bugün, bu ışık hiç bırakmadı beni.⁶

Kurtulmuştu. Tanrı görünmüştü gözlerine.⁷

Ama coşkuyla yetinebilecek bir Hint gizemcisi olmadığı, benliğinde Asyalı düşlerine Batı insanının akıl tutkusu, eylem gereksinimi birbirine karıştığı için, bu açıklamayı gündelik inancın kalıplarına dökmesi, bu tanrısal yaşamdan günlük yaşam için kuralları çıkarması gerekiyordu. Hiçbir önyargıya kapılmadan, yakınlarının inandıklarına inanmak konusunda içten bir istekle, bağlı bulundu-

6 *İtirafılar.*

7 Doğrusunu söylemek gerekirse, ilk kez olmuyordu bu. Kafkasya’daki genç gönüllü, Sivastopol’daki subay, Kazaklar’ın Olenin’i, Savaş ve Barış’ın Prens Andrey’i ile Piyotr Bezukov’u da böyle görüntülere ermişlerdi. Ama Tolstoy öylesine tutkuluydu ki, Tanrı’yı her buluşunda, bunun ilk kez olduğunu, bundan önce karanlık ve hiçlikten başka hiçbir şey bulunmadığını sanıyordu.

ğu Ortodoks kilisesinin öğretisini incelemekle başladı işe. Bu kiliseye daha yakın olmak dileğiyle, üç yıl boyunca, bütün gereklere uydu, günah çıkarttı, kendisini sarsan şeyleri yargılamaktan geri durdu, karanlık, anlaşılmaz bulduğu şeylere açıklamalar uydurdu, ölü ya da diri, bütün sevdikleriyle inançlarında kaynaştı, bir an gelip “aşkın kendisine gerçeğin kapılarını açacağını” umuyordu hep. Ama ne yapsa boşunaydı: akli ve yüreği baş kaldırıyordu. Vaf-tiz gibi, şaraplı ekmek yeme gibi törenler çok sarsıcı geliyordu ona. Âyinde papazın dağıttığı ekmeğin İsa’nın gerçek bedeni, gerçek kanı olduğunu yinelemesi için ısrar ettikleri zaman, “yüreğine bir bıçak saplanmış gibi oldu”. Gene de, kilise ile Tolstoy arasındaki aşılma duvarı yükselten dogmalar değildi, geleneklerle ilgili sorunlardı bunlar, özellikle ikisi: kiliselerin karşılıklı ve kindar hoş-görmezliği⁸ ile adam öldürmenin, yani savaşın ve ölüm cezasının sessiz ya da biçimsel olarak onaylanması.

O zaman Tolstoy kesinlikle kesti ilişkisini; üç yıldır düşüncesi-ni ne kadar bastırırsa, bozuşması da o kadar şiddetli oldu. Hiçbir şeyi gözetmedi artık. Daha dün uygulamakta inat ettiği bu dini ayaklar altında öfkeyle çiğnedi. *Dogmatik Tanrıbilimin Eleştirisi*’nde, onu yalnız anlamsızlıkla değil, bilinçli ve çıkarıcı yalancılıkla da suçladı. *Dört İncil’in Uygunluğu ve Çevirisi*’nde (1881-1883), *İncil*’i kilisenin karşısına çıkardı. Sonra, inancını *İncil* üzerine kurdu (*İnancım Nedir*, 1883).

Bütününü şu sözlerdedir onun inancı:

İsa’nın öğretilerine inanıyorum. Yeryüzünde mululuğun olanaklı ola-bilmesi için, bütün insanlarca gerçekleştirilmesi gerektiğine inanıyorum.

İnancının temel taşı da Dağdaki Vaiz’dır, Tolstoy bu vaizin temel öğretisini beş buyrukta toplar:

- I. Öfkelenme.
- II. Eşini başkasıyla aldatma.
- III. Yemin etme.
- IV. Kötülüğe kötülükle karşı koyma.
- V. Hiç kimseye düşman olma.

Öğretinin olumsuz bölümüdür bu, olumlu bölümü şu tek buyrukla özetlenir:

8 “Gerçeği aşkın birliğinde görüyordum ben, dinin oluşturmak istediği şeyi kendi eliyle yok ettiğini anlayınca sarsıldım.” (*İtiraf*lar).

Tanrı'yı ve benzerini kendin gibi sev.

İsa, bu buyrukların en önemsizine bile aykırı davrananların Tanrı ülkesinde en ufak yeri tutacağını söylemişti.

Sonra Tolstoy, safça, şunları ekler:

Ne kadar tuhaf gelirse gelsin, bu kuralları bin sekiz yüz yıl sonra, yeni bir şey keşfeder gibi keşfettim.

Tolstoy, İsa'nın tanrılığına inanır mı? – Hiçbir biçimde. Hangi niteliği nedeniyle başvurur ona? İnsanlara aradıkları gerçek mutluluğu ve izlenmesi gereken yolu göstermiş olan bilgiler soyunun – Brehmen'lerin, Buda'ların, Lao-Tse'lerin, Konfüçyüs'lerin, Zaratrustra'ların, İşıya'ların– en büyüğü olduğu için.⁹ Tolstoy bu büyük dinsel yaratıcıların, bu yarı-tanrıların, bu Hint, Çin, İsrail peygamberlerinin öğrencisidir. Kendine özgü savunmasıyla, yani “erdem gösterişçileri”, “söz ebeleri” diye adlandırdıklarına: kurulu kiliseler, gururlu bilimin, daha doğrusu “bilim filozofçuluğunun” temsilcilerine saldırarak savunur onları.¹⁰ Akla karşı açınlamadan yararlandığından değil. *İtiraf*lar'ın dile getirdiği sıkıntı evresinden çıktıktan sonra, köklü bir biçimde Akıl'a inanır, bir Akıl gizemcisi olduğu söylenebilir.

“Başlangıçta Söz vardı”, diye yineler ermiş Yuhanna'yla birlikte, “Söz, Logos, yani Akıl.”

Yaşam Üzerine (1887) adlı kitabının başında, Pascal'in ünlü satırları yer alır:¹¹

İnsanoğlu bir kamıştır yalnızca, doğanın en zayıfıdır, ama düşünen bir kamıştır... Bütün yüceliğimiz düşüncededir... Öyleyse iyi düşünmeye çalışalım: işte ahlakın ilkesi.

9 Yaşça ilerledikçe insan tarihi boyunca dinsel gerçeğin birliği, İsa'nın, Buda'dan Kant'a ve Emerson'a kadar, bütün öbür bilgilerle yakınlığı duyusu gittikçe güçlenecekti, o kadar ki, Tolstoy, son yıllarında “Hristiyanlıktan yana hiçbir yeğlemesi” bulunmadığını ileri sürüyordu. Bu bakımdan 1909'da ressam Jan Styka'ya yazdığı bir mektup ayrı bir önem taşır. Tolstoy, her zaman olduğu gibi, yeni kanısıyla dopdoludur, eski ruh durumunu, dinsel bunalımının çıkış noktasını fazlasıyla unutmaya yüz tutar:

“İsa'nın öğretisi Mısır, İsrail, Hindu, Çin ve Yunan ilkeçiliğinden aldığımız, güzel din öğretilerinden biridir benim için, diye yazar. İsa'nın iki büyük ilkesi: salt kumsursuzluk demek olan Tanrı aşkı ile hiçbir ayırım yapmadan bütün insanları sevmek demek olan insan aşkı dünyanın bütün bilgelerince salık verilmiştir.”

10 Tolstoy gerçek bilime saldırmadığını, gerçek bilimin alçak gönüllü olduğunu ve sınırlarını bildiğini söyler.

11 Tolstoy, *İtiraf*lar'dan önceki bunalım zamanında Pascal'in *Pensées*'ini sık sık okur.

Ve bütün kitap Akıl'a bir övgüdür.

Elbette, onun Akıl'ı bilimsel akıl, "parçayı bütün, hayvansal yaşamı tüm yaşam sanan", sınırlı akıl değil, insan yaşamını yöneten baş yasa, "akıllı varlıkların, yani insanların ister istemez uymaları gereken" yasadır.

Hayvanın beslenmesine ve üremesine, otun ve ağacın gelişmesine ve üremesine, dünyanın ve yıldızların devinimine yön veren yasalara benzer bir yasadır bu. Yaşamımız, iyiliğe ermek ereğiyle, bu yasa'yı yerine getirmekten, hayvan doğamızı aklın yasasına uydurmaktan başka bir şey değildir... Akıl tanımlanamaz, onu tanımlamamız da gerekmez, öyle ya, onu hepimizin bilmesi bir yana, tek bildiğimiz odur... Her bildiğini akıl yoluyla bilir insan, inanç yoluyla değil...¹² Gerçek yaşam aklın ortaya çıktığı anda başlar ancak. Tek gerçek yaşam, akıl yaşamıdır.

Gözle görünür varlığımız, bireysel yaşamımız nedir öyleyse? "Yaşamımız değildir," der Tolstoy, çünkü bize bağlı değildir.

Hayvansal edimlerimiz bizim dışımızda olur... İnsanlık yaşamı bireysel yaşayış olarak görmüyor artık. Bireysel iyilik olanağının geçersizliği, çağımızın akli başında her insanı için şaşmaz bir gerçektir.¹³

Burada tartışmasına girişmeyeceğim, ama Tolstoy'un nasıl bir tutkuyla aklın buyruğuna girdiğini gösteren bir dizi komut var burada. Gerçekte akıl da bir tutkuydu, körlükte de, kıskançlıkta da, yaşamının ilk yarısında kendisini etkileri altında tutmuş olan öteki tutkularından geri kalmıyordu. Bir ateş söner, bir ateş yanar. Daha doğrusu, hep aynı ateştir yanan. Ama yaktığı değişir.

"Bireysel" tutkularla bu "akılsal" tutku arasındaki benzerliği artıran şeylerden biri de, bunun da ötekiler gibi sevmekle yetinmemesi, eyleme geçmek, gerçekleşmek istemesidir.

Konuşmak değil, davranmak gerek, demiş İsa.

Peki, aklın eylemi nedir? – Aşk.

Aşk, insanın akla uygun olan biricik eylemidir, aşk en akılsal, en ışıklı ruh durumudur. Gereksinimini duyduğu tek şey, hiçbir şeyin akıl güneşini ondan saklamamasıdır, bir o geliştirir aşkı... Aşk gerçek zenginlik, büyük zenginliktir, yaşamın bütün çelişkilerini o çözer, ölümün dehşetini

12 26 Kasım 1894'te yazdığı bir mektupta, Tolstoy şöyle der: "İnsan kendi kendini ve dünya ile ilişkisini bilmesini sağlayacak bir tek araç almıştır Tanrı'dan; başka aracı yoktur. Bu araç da akıldır. Akıl Tanrı'dan gelir. Akıl yalnızca insanın üstün niteliği değil, gerçeği tanımanın biricik aracıdır da."

13 Yaşam Üzerine.

silmekle kalmaz, başkaları için özveriye de yöneltir insanı: çünkü sevdikleri için yaşamını veren aşktan başka aşk yoktur; aşk, ancak insanın kendini feda etmesi olduğu zaman hak kazanır bu ada. Bunun için, gerçek aşk, insan ancak bireysel mutluluğa eremeyeceğini anladığı zaman gerçekleşebilir. İşte o zaman, yaşamının bütün öz suları gelip gerçek aşk aşısını besler; ve bu aşı, gelişmek için, bütün gücünü bu yabansı ağacın gövdesinden, hayvansal bireysellikten alır...¹⁴

Böylece, Tolstoy, inanca varamaz, kumlarda tükenip silinen bir ırmak gibi. Güçlü bir yaşam boyunca birikmiş, coşkun güçlerin selini getirir buraya. – Farkına varılacaktı bunun.

Akıl ile Aşk'ın ateşli bir kucaklaşma içinde birleştiği bu tutkulu inanç, en yüce anlatımını kendisini afaroz eden Ortodoks kilisesine verdiği, ünlü yanıtta bulacaktı:¹⁵

Tanrı'ya inanıyorum, Tanrı Ruh'tur, Aşk'tır, her şeyin İlke'sidir benim için. Benim kendisinde olduğum gibi, onun da bende olduğuna inanıyorum. Tanrı buyruğunun hiçbir zaman insan İsa'nın öğretisindeki kadar açık bir biçimde dile getirilmediğine inanıyorum; ama İsa'yı Tanrı saymak, ona dua etmek kutsala saldırıdan başka bir şey değildir. İnsanın gerçek mutluluğunun Tanrı buyruğunu yerine getirmek olduğuna inanıyorum; Tanrı buyruğunun her insanın benzerlerini sevmesi, onlara karşı onların kendisine davranmalarını istediği gibi davranması olduğuna inanıyorum. Bütün yasanın, bütün peygamberlerin bu sözle özetlendiğini söyler İncil. Yaşamın anlamının, her birimiz için, yalnızca kendimizde aşkı geliştirmek olduğuna inanıyorum, sevme gücümüzün geliştirilmesinin, bu dünyada, her gün büyüyecek bir mutluluk, öbür dünyada da kusursuz bir göksel mutluluk sağlayacağına inanıyorum; aşkın bu gelişmesinin yeryüzünde Tanrı ülkesinin gerçekleştirilmesine, yani bölünmenin, yalanın ve şiddetin egemen olduğu bir yaşam düzeninin yerini anlaşmanın, gerçeğin ve kardeşliğin egemen olacağı bir düzenin almasına bütün güçlerden daha çok yardım edeceğime inanıyorum. Aşkta ilerlemek için, bir tek yol bulunduğuna, bunun da dua olduğuna inanıyorum. İsa'nın kesinlikle yadsıdığı dua, tapınaklarda, herkes içinde dua değil. Örneğini kendisinin verdiği dua, bizde yaşamın anlamı konusundaki bilincimizi ve yalnızca

14 Yaşam Üzerine – Bu alıntılardan birçoklarında yaptığım gibi, birçok bölümü dikkat çekici birtakım tümcelerle özetledim.

15 Hiç kuşkusuz birkaç konuda, özellikle de gelecek yaşam konusunda, bu dinsel düşünce gelişme göstermiştir.

Tanrı'nın istencine bağılı olduğumuz duygusunu sağlamlaştıran, yalnız dua. Sonsuz yaşama inanıyorum, insanın, burada ve her yerde, şimdi ve her zaman, eylemlerine göre ödüllendirildiğine inanıyorum. Bütün bunlara öyle kesinlikle inanıyorum ki, bu yaşımda, mezarın eşiğinde, bedenimin ölümünü, yani yeni bir yaşama doğışu dilememek için çaba harcamam gerekiyor...

Limana geldiğini, kaygılı ruhunun en sonunda dinlenebileceği sığınağa eriştiğini düşünüyordu. Gerçekte, yeni bir eylemin başlangıcındaydı. Moskova'da geçirdiği bir kış sırasında (aile görevleri dolayısıyla çocuklarıyla birlikte gelmişti Moskova'ya), 1882 ocağında, kendi isteğiyle katıldığı bir nüfus sayımı, büyük kentlerin sefaletini yakından görmesini sağladı. İzlenimi korkunç oldu. Uygarlığın bu gizli yarasıyla ilk kez bağıntıya geçtiği günün akşamı, gördüklerini bir dosta anlatırken, "bağırmağa, ağlamaya, yumruklarını sıkmağa başladı."

"Böyle yaşanılmaz!" diyordu hıçkırarak hıçkırarak. "Olamaz böyle şey! Olamaz!"¹ Aylar boyunca korkunç bir umutsuzluğa gömüldü gene. Kontes Tolstoy, 3 Mart 1882 tarihinde, kendisine şunları yazıyordu:

Bir zamanlar, "İnançsızlık yüzünden kendimi asmak istiyordum," diyordun. Şimdi inanıyorsun, öyleyse neden bu kadar dertlisin?

Onun inancı bir gösterişçi inancı, yapmacık, kendinden hoşnut bir inanç değildi de ondan, başkalarını düşünemeyecek kadar kendi kurtuluşu üzerine titreyen, gizemci düşünürün bencilliğinden yoksundu da ondan,² onun içindeki aşkı da ondan, şimdi gördüğü zavallıları unutamazdı da ondan, yüreğinin tutkulu iyiliğinde, onların acılarından, onların düşkünlüğünden sorumlu olduğunu düşünüyordu da ondan: ayrıcalıklarından pay aldığı bu uygarlığın, seçkin bir sınıfın milyonlarca insanı uğrunda feda ettiği bu korkunç putun kurbanlarıydı bunlar. Bu cinayetlerin kazancını kabul etmek, onlara katılmaktı. Bunları ortaya sermedikçe rahatlayamadı bilinci.

Ne Yapmalıyız? (1884-1886) birincisinden çok daha acı olan, çok daha büyük sonuçlar getiren bu ikinci bunalımı dile getirir. Bu insan sefaleti, canı sıkılan, işsiz güçsüz bir insanın düşüncesinin

1 *Ne Yapmalıyız?*

2 Tolstoy, "benzerlerinin dışında, sırf kendi kendilerine çalışan keşişlerden" hoşlanmadığını birçok kez belirtmiştir. Bilgisiz ve mağrur devrimcilerle bunlar arasında bir fark görmez.

ürünü olmayan bu gerçek sefalet okyanusu içinde Tolstoy'un kişisel din kaygılarının sözü mü olurdu? Bunu görmemek olanaksızdı. Bir kez gördükten sonra, ne pahasına olursa olsun, ortadan kaldırma-ya çalışmamak da olanaksızdı. Ama buna olanak var mıydı?

Heyecanlanmadan bakamadığım, hayranlık verici bir portre, Tolstoy'un o sıralarda ne kadar acı çektiğini gösterir. Karşıdan, bir mujik gömleğiyle, kollarını kavuşturup oturur durumdadır; ezilmiş gibidir. Saçları daha kara, bıyığı şimdiden kırlaşmıştır, kocaman sakalı ve favorileri apaktır. Bir çiftte kırışık, güzel, geniş alnında uyumlu bir yol çizer. O kocaman, o iri köpek burnunda, öyle içten, öyle açık, öyle hüznü bir biçimde size bakan gözleri iyilikle dolup taşar. Öyle şaşmaz bir biçimde okur ki içinizi! Size acır, size yalvarır. Yüzü çöküktür, acının izlerini taşır, gözlerinin altında kocaman kıvrımlar görülür. Ağlamıştır. Ama güçlüdür gene de, savaşa hazırdır.

Kahramanca bir mantığı vardı.

*Çok sık yinelenen şu sözler her zaman şaşırtır beni: "Evet, kuram olarak iyi bir şey; ama uygulamada nasıl olur?" Kuram konuşma için gerekli olan güzel sözlerden başka bir şey değilmiş, gerçeği kurama uydurmak gerekmezmiş gibi!.. Üzerinde düşündüğüm bir şeyi anladım mı anladığımdan başka türlü yapamam ben.*³

Yoksul mahallelere, yoksul yurtlarına yaptığı gezilerde gördüğü gibi, bir fotoğraf şaşmazlığıyla, Moskova'daki sefaleti anlatmakla başlar işe. Kentlerin hepsini de az çok bozduğu bu zavallıları, ilkin düşündüğü gibi, parayla kurtramayacağı kanısına varır. Bunun üzerine, yiğitçe, kötülüğün nereden geldiğini araştırır. Tüyler ürpertici sorumluluklar zinciri göz önüne serilir halka halka. Önce zenginler, sonra o insanı çeken, çürüten, o kahrolası lükslerinin bulaşması.⁴ İşsiz yaşamının o evrensel baştan çıkarıcılığı. – Sonra devlet, zalimlerin geri kalan insanları soyamak ve köleleştirmek için yarattıkları bu öldürücü kavram. – Kilise, onun ortağı; bilim ve sanat, suç ortakları... Bütün bu kötülük ordularıyla nasıl savaşmalı?

3 *Ne Yapmalıyız?*

4 "Sefaletin gerçek nedeni üretim yapmayan, kentlerde toplanan kimselerin ellerinde biriken zenginliklerdir. Zenginler zevk sürmek ve kendilerini savunmak üzere kentlerde toplanıyorlar. Yoksullar da gelip zenginliğin kırıntılarıyla geçiniyorlar. İçlerinden birçoklarının emekçi olarak kalması, ticaret, istifçilik, dilencilik, sefihlik, dolandırıcılık, hattâ hırsızlık gibi daha kolay bir kazanç avına çıkmamaları şaşırtıcı bir şey."

İlkin, bunlara katılmayı yadsımakla. İnsanın sömürülmesine katılmayı yadsımakla. Paradan ve toprak sahipliğinden vazgeçmekle,⁵ bu devlete hizmet etmemekle.

Ama bu da yetmez, “yalan söylememek”, gerçekten korkmamak gerekir. Pişmanlık duymak, içimize öğrenimle yerleşmiş olan gururu söküp atmak gerekir. Sonra elleriyle çalışması gerekir insanın. “*Ekmeğini alınının teriyle kazanacaksın*”: ilk buyruktur, temel buyruktur bu.⁶ Ve Tolstoy, seçkin çevrenin alaylarına önceden karşılık vererek, bedensel çalışmanın zihin gücüne hiçbir bakımdan zarar vermediğini, tam tersine, onu geliştirdiğini, yaratılışın doğal gereklerini karşıladığını söyler. Sağlık ancak kazançlı çıkar bundan; sanat daha da kazançlı çıkar. Üstelik, insanlar arasındaki birliği yeniden sağlar böyle bir çalışma.

Bu ruh sağlığı kurallarını Tolstoy sonraki kitaplarında tamamlayacaktır. Bilinci uyutan sapkın hazlarla onu öldüren zalim hazlardan el çekerek, ruhun bakımını tamamlamaya, ona yeniden güç kazandırmaya çalışacaktır.⁷ Örneği kendisi verir. 1884’te, en köklü tutkusundan: avdan vazgeçer.⁸ İstencini bilemek için perhiz yapar. Çarpışmak ve yenmek için çetin bir disiplin uygulayan bir atlet gibi.

5 “Kötülüğün baş etkeni mülktür. Mülk, başkalarının emeğinden yararlanmaktan başka bir şey değildir.” – Mülk, bizim olmayandır, başkalarıdır, der Tolstoy gene. “İnsan karısını, çocuklarını, kölelerini, nesneleri kendi mülkü sayar, ama gerçek yanıldığını gösterir kendisine, ya bundan vazgeçmek, ya da acı çekmek, acı çektirmek zorundadır.” Tolstoy, Rus devrimini daha o zamandan sever: “Üç, dört yıldır, sokaklarda sövüp sayıyorlar bize, başıboş kişiler olduğumuzu söylüyorlar. Ezilmiş halkın kini ve horgörüsü büyüyor.” (*Ne Yapmalıyız?*)

6 Devrimci köylü Bondarev, bu yasa evrensel bir zorunluluk olarak kabul edilsin isterdi. Tolstoy hem onun, hem başka bir köylünün, Sutayev’in etkisi altındaydı: “Bütün ömrüm boyunca, iki Rus düşünürü büyük bir ruhsal etki yaptı üzerimde, düşüncemi zenginleştirdi, kendi dünya görüşümü açıkladı bana: iki köylüydü bu düşünürler: Sutayev ile Bondarev.” (*Ne Yapmalıyız?*) Tolstoy aynı kitapta Sutayev’in bir portresini çizer, onunla yaptığı bir konuşmayı anlatır.

7 *İnsanlar niçin sarhoş olur*, 1895; *Zalim hazlar*, 1895.

8 Tolstoy’un bu alışkanlıktan vazgeçmekte çok güçlük çekmesi dikkat çekicidir. Babadan kalma bir tutkuydu bu. Hayvanlar için hiçbir zaman fazla bir acıma duymadığı anlaşıyor. Büyük bir beyzade olarak ayrı bir değer verdiği atı bir yana bırakırsak, her şeyin derinliklerine inen gözleri, bu alçakgönüllü kardeşlerimizin kimi zaman çok şeyler söyleyen gözleri üzerinde pek durmamıştır. İçinde doğuştan gelme bir zalimlik de yok değildi. Bir sopayla, burnunun köküne vurarak öldürdüğü bir kurdun can çekişmesini anlattıktan sonra “Can çekişen hayvanın çektiklerini anımsadıkça haz duyuyordum,” der. Pişmanlık çok sonra uyandı.

Ne Yapmalıyız? Tolstoy'un toplumsal savaşı katılmak üzere dinsel düşüncenin oldukça rahat ortamından ayrılarak girdiği çetin yolun ilk aşamasıdır. O yirmi yıllık, o büyük savaş başladı bununla, Yasnaya Polyana'nın yaşlı peygamberi, tek başına, *İncil* adına, uygarlığın cinayetlerine ve yalanlarına karşı savaş açtı, bütün partilerin dışındaydı, bütün partileri suçluyordu.

Tolstoy'un ruhsal devrimi çevresinden pek yakınlık görmüyor, ailesini üzüyordu.

Kontes Tolstoy, boşu boşuna çarpıştığı bir hastalığın ilerleyişini çoktandır kaygıyla izlemekteydi. Daha 1874 yılında, kocasının okullar için çalışarak bunca güç, bunca zaman harcamasına sinirleniyordu.

Bu okuma kitabını, bu aritmetiği, bu dilbilgisini küçümsüyorum, bunlarla ilgilenir gibi davranmak da elimden gelmiyor.

Eğitimin yerini din alınca, iş daha da kötüleşti. Kontes bu yeni dine dönmüşün ilk açılmalarını öyle ters karşıladı ki, Tolstoy, mektuplarında Tanrı'dan söz ederken özür dilemek gereksinimini duydu:

Tanrı'nın adını anıyorum diye kızma gene; elimde değil, çünkü Tanrı düşüncemin temeli benim.¹

Kontese dokunur bu kuşkusuz; öfkesini gizlemeye çalışır; ama anlamaz; kocasını kaygıyla izler:

Gözleri bir tuhaf, kımultısız. Hemen hiç konuşmuyor. Sanki bu dünyada değil.²

Kocasının hasta olduğunu düşünür:

Söylediğine göre, Lev durmadan çalışıyor. Yazık ki, dinsel tartışmalar yazıyor yalnız. Okuyor, düşünüyor, başı ağrıyınca ya kadar, bütün bunları da kilisenin İncil'in öğretilerine uymadığını göstermek için yapıyor. Bütün Rusya'da buna ilgi gösterecek on kişi ya var, ya yok. Ama yapılacak bir şey de yok. Bütün dileğim bunu en kısa zamanda atlatması, bunun da bir hastalık gibi geçip gitmesi.³

Hastalık hiç geçmedi. Eşler arasında durum gittikçe daha dayanılmaz oldu. Birbirlerini seviyorlardı, derin bir saygıları vardı birbirlerine; ama birbirlerini anlamaları olanaksızdı. Karşılıklı ödünler veriyorlardı, bunlar da –her zaman olduğu gibi– karşılıklı birer işkence oluyordu. Tolstoy, istemeye istemeye, ailesinin ardından Moskova'ya geliyor, *Günlük*'üne şunları yazıyordu:

1 1878 yazı.

2 18 Kasım 1878.

3 Kasım 1879.

Ömrümün en çetin ayı. Moskova'ya yerleşme. Hepsi yerleşiyor. Yaşamaya ne zaman başlayacaklar? Yaşamak için değil bütün bunlar, başkaları da böyle yaptığı için! Zavallılar!..⁴

Kontes de şöyle yazıyordu aynı günlerde:

Moskova. Yarın bir ay olacak biz buraya geleli. İlk iki hafta, her gün ağladım, çünkü Lev yalnızca kederli değil, tümünden yıkılmış durumdaydı. Uyuyor, yemiyor, hattâ bazı bazı da ağlıyordu; çıldıracak gibi oldum.⁵

Bir zaman birbirlerinden uzaklaşmak zorunda kalırlar. Çektir-dikleri acıdan dolayı özür dilerler birbirlerinden. Öyle ya, hep severler birbirlerini. Tolstoy şöyle yazar karısına:

"Seni seviyorum, ama sevgim senin için gerekli değil", diyorsun. Benim için gerekli olan tek şey bu... Senin aşkın şu dünyada her şeyden daha çok sevindirir beni.⁶

Ama, yeniden bir araya geldiler mi uzlaşmazlık başlayıverir. Kontes, şimdi de Tolstoy'u bir hahamdan İbranice öğrenmeye yönelten bu din hastalığına bir türlü boyun eğemez.

Başka hiçbir şey ilgilendirmiyor artık onu. Bütün gücünü saçmalıklara harcıyor. Hoşnutsuzluğumu gizleyemiyorum.⁷

Şöyle yazar ona:

Böyle düşünce güçlerinin odun kesmeye, semaver yakmaya, çizme dikmeye harcanması ancak üzüntü verir bana.

Sonra, biraz çılgın çocuğunun oyun oynayıp izleyen bir anenin sevecen ve alaylı gülümsemesiyle, şunları ekler:

En sonunda, şu Rus atasözü avuttu beni: "Çocuk ağlamasın da ne yaparsa yapsın!"⁸

Ama, daha mektup gitmeden, kocasının o iyi, arı gözleriyle, bu satırları okuduğunu, bu alaylı dil karşısında kederlendiğini getirir gözlerinin önüne; bir aşk atılışıyla, zarfı açar:

Birdenbire, öylesine kesin bir biçimde gözlerimin önüne geldin ki, sana karşı öyle bir sevgi uyandı ki içimde! Alabildiğine bilge, alabildiğine iyi, arı, alabildiğine yılmaz bir şeyler var sende, herkese karşı bir acımanın ışıyla, dosdoğru ruha giden şu bakışla aydınlanıyor... Yalnız sana özgü bir şey bu.

4 5 Ekim 1881.

5 14 Ekim 1881.

6 Mart 1882.

7 1882.

8 23 Ekim 1884.

İşte böyle: birbirini seven bu iki yaratık, birbirlerine işkence ediyor, sonra da ellerinde olmadan yaptıkları kötülükten dolayı üzüntü duyuyorlardı. Çıkışı bulunmayan bir durumdu bu, otuz yıl sürdü aşağı yukarı, ancak yaşlı kral Lear'in, bir şaşkınlık ânında, can çekişir bir durumda, bozkır içlerine kaçmasıyla sona erecekti.

Ne Yapmalıyız?'in sonundaki kadınlara o heyecan verici sesleniş üzerinde yeterince durulmamıştır. – Tolstoy çağdaş kadın saygısından hiç hoşlanmaz.⁹ Ama “anakadın” diye adlandırdığı kadın için, yaşamın gerçek anlamını bilen kadın için, dindarca bir hayranlıkla dolu sözler kullanır; onun acılarının ve sevinçlerinin, gebeliğinin ve analığının, o korkunç sancılarının, o rahatlıktan uzak yılların, kadının hiç kimseden ödül beklemeden yaptığı o görünmez, o ezi-ci çalışmanın, yasayı yerine getirip sancıdan kurtulduğu zaman ruhunu dolduran mutluluğun eşsiz bir övgüsünü yapar. Kocasını için bir engel değil, bir yardımcı olan, mert eşin portresini çizer. Bu kadın bilir ki, “insanın iççağırısı yalnızca kendini başkaları için, kapalı bir biçimde, ödül beklemeden harcamaktır.”

Böyle bir kadın, başkalarının emeğinin tadını çıkarmaktan başka bir ereği bulunmayan, yapay, aldatıcı bir çalışmada kocasını desteklememekle kalmayacak, dehşet ve tiksinti içinde, böyle bir eylemin çocuklarını da baştan çıkaracağını göz önüne alacaktır. Güç gerektiren, tehlikeden korkmayan, gerçek çalışmayı isteyecektir eşinden... İnsanların çocukları, gelecek kuşakları daha arı olarak yetiştirmeleri gerektiğini, kendisinin de bütün varlığıyla bu kutsal çabaya yardımcı olmak için yaşadığını bilir. Çocuklarında ve kocasında özveri gücünü geliştirecektir... İnsanlara hükmeden, onlar için yol gösterici yıldız olan kadınlar böyle kadınlardır... Ey anakadınlar! İnsanlığın kurtuluşu sizin ellerinizdedir!¹⁰

Yalvaran bir sesin, daha umudeden bir sesin çağırısıdır bu... İşitilmeyecek midir?..

Birkaç yıl sonra, son umut ışığı da sönmüştür:

Belki de inanmayacaksınız; ama ne kadar yalnız olduğumu, gerçek benliğimin çevremdekilerce ne kadar küçümsendiğini tasarlayamazsınız.¹¹

9 “Sözde kadın hakkı gerçek çalışma yasasından uzaklaşmış bir insan toplumunda doğdu, ancak böyle bir toplumda doğabilirdi. Akli başında hiçbir işçi karısı kocasının maden ocaklarında ya da tarlalardaki çalışmasını paylaşmak hakkını istemez. Zengin sınıfın düşsel çalışmasına katılmak istiyorlar yalnız.”

10 *Ne Yapmalıyız?*'in son satırlarıdır bunlar, 14 Şubat 1886 tarihin taşırlar.

11 Bir dostuna yazdığı mektuptan.

Kendisini en çok sevenler bile ruhsal değişiminin büyüklüğünü fark etmedikten sonra, başkalarından daha büyük bir sezgi, daha büyük bir saygı beklenemezdi. Tolstoy'un duygularının değişmiş olmasından çok, Hristiyan alçakgönüllülüğünün gereğine uymak için, barışmakta ısrar ettiği Turgenyev, onun için, alaylı alaylı: "Tolstoy'a çok acıyorum", diyordu; "ama, Fransızların dedikleri gibi, herkes kendi piresini kendi yordamınca öldürür".¹²

Birkaç yıl sonra, ölmek üzere olduğu sıralarda, Tolstoy'a o ünlü mektubu yazıyor, dostuna, "Rus toprağının büyük yazarı"na "yazı-na dönmek için" yalvarıyordu.

Ölmek üzere olan Turgenyev'in kaygısına ve ricasına Avrupa'nın bütün sanatçıları katılıyordu. Eugène Melchior de Vogüé, 1886'da Tolstoy üzerine yaptığı bir incelemenin sonunda, Tolstoy'u elinde bir bizle mujik kılığında gösteren bir resmi söz konusu ederek kendisine şu çok güzel sözlerle sesleniyordu:

Başyapıtların ustası, aracınız bu değil sizin!.. Bizim aracımız kalem, tarlamız da insan ruhudur, onu da korumak, beslemek gerekir. İzin verin de size bir Rus köylüsünün, Moskova'nın ilk basımcısının, gene sabana döndürülmek istendiği zaman kopardığı çığlığı anımsatalım: "Buğday ek-mek değil benim işim, dünyaya ruhsal tohumlar saçmak."

Sanki Tolstoy düşünce tohumları ekiciliği rolünü yadsı-mış gibi!.. Benim İncam'ın sonunda şöyle yazıyordu:

Yaşamımın, aklımın, ışığımın bana yalnız insanları aydınlatmam için verildiğine inanıyorum. Gerçek konusundaki bilgimin bana bu iş için verilmiş bir yetenek olduğuna, yeteneğin de bir ateş, ancak yandığı za-man ateş olan bir ateş olduğuna inanıyorum. Yaşamımın tek anlamının, içimdeki bu ışık içinde yaşamak, insanlar görebilsinler diye bunu önlerin-de, yukarlarda tutmak olduğuna inanıyorum.

Ama ancak yandığı zaman ateş olan bu ateş, çoğu sanatçıları kaygılandırıyor. En akıllılar, sanatlarının yangınlarının ilk yemi olmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu sezmiyor değillerdi. Bütünüyle sanatın tehlikede bulunduğuna, Tolstoy'un da, Prospero gibi, yaratıcı düşlemlerin büyülü değneğini bir daha düzelmemesi-ye kırdığına inanıyormuş gibi davranıyorlardı.

12 Barışma 1878 baharında gerçekleşti. Tolstoy, Turgenyev'e mektup yazarak özür dile-di. Turgenyev 1878 ağustosunda Yasnaya Polyana'ya geldi. Tolstoy da 1881 temmu-zunda onu görmeye gitti. Davranışlarındaki değişiklik, yumuşaklık, alçak gönüllü-lük herkesi şaşırttı.

Oysa gerçekten bu kadar uzak bir şey olamazdı; Tostoy'un, sanata zarar vermek şöyle dursun, onda nadasta bırakılmış güçleri canlandırdığını, dinsel inancının, sanat dehasını öldürmek şöyle dursun, daha da yenileştirdiğini kanıtlayabilirim.

Tolstoy'un bilim ve sanat konusundaki düşüncelerinden söz edilirken, bu düşüncelerin dile getirildiği kitapların en önemlisinin: *Ne Yapmalıyız?*'ın (1884-1886) genellikle bir yana bırakılması şaşırtıcı bir şey. Tolstoy, bilime ve sanata ilk burada savaş açar; daha sonraki savaşlarının hiçbiri sertlikte, bu ilk karşılaşmayı aşmamıştır. Son zamanlarda, Fransa'da, bilimin ve aydınların boşluğu konusundaki tartışmalarda, hiç kimsenin bu sayfaları kullanmayı düşünmemiş olması şaşırtıyor insanı. "Bilim hadımlarına" ve "sanat korsanlarına", eskiden hüküm süren kastları: kiliseyi, devleti, orduyu yıktıktan ya da köleleştirdikten sonra, onların yerine yerleşen, insanlara yararlı hiçbir şey yapamadan ya da yapmak istemeden, kendilerine hayran kalınmasını, körü körüne boyun eğilmesini isteyen, bilim için bilime, sanat için sanata düşüncesizce bir inanç beslenmesini birer dogma gibi yayan, kendilerini haklı çıkarmak için böyle yalancı bir maskeye bürünen, canavarca bencilliklerini ve hiçliklerini bu yoldan savunan bu düşünce kastlarına karşı yazılmış suçlamaların en yamanıdır.

"Sanatı ve bilimi yadsıdığımı söyletmeyin bana, diye sürdürür Tolstoy. Sanatı ve bilimi yadsımak şöyle dursun, ben asıl onlar adına kovmak istiyorum satıcıları tapınaktan."

Bilim ve sanat, ekmek ve su kadar gereklidir, hattâ daha da gereklidir... Gerçek bilim, görevin, bunun sonucu olarak da bütün insanların gerçek iyiliğinin bilinmesidir. Gerçek sanat, görevin ve bütün insanların gerçek iyiliğinin bilgisinin dile getirilmesidir.

Sonra Tolstoy, "insanlar var oldu olalı, harpları ve davulları üzerinde, görüntüler ve söz yoluyla, aldatmacaya karşı savaşlarını, bu savaşta çektikleri acıları, iyiliğin utkusu konusundaki umutlarını, kötülüğün utkusu konusundaki umutsuzluklarını, peygambersi bir gelecek görüşü karşısındaki coşkunluklarını dile getirmiş olanları" göklere çıkarır.

Sonra, acılı ve gizemsel bir ateşle yanan bir sayfada, gerçek sanatçının görüntüsünü çizer bize:

Bilimin ve sanatın çabası, bunlar ancak hiçbir hak istemedikleri, yalnız görevlerini bildikleri zaman meyve verir. İnsanlık ancak böyle bir çaba olduğu için, özü özveri olduğu için saygı duyar bu çabaya. Ruhsal çalışmalarıyla başkalarına hizmet etmekle görevlendirilmiş insanlar, görevlerini yerine getirirken her zaman acı çekerler: çünkü ruhsal dünya yalnızca acılar ve işkenceler içinde doğar. Özveri ve acı çekme, düşünürün ve sanatçının, yazgısı budur işte: çünkü ereği insanların iyiliğidir. İnsanlar mutsuzdur, acı çekerler, ölürlər; boş gezmek için, eğlenmek için zaman yoktur. Düşünür ya da sanatçı, bizim inanmaya alıştığımız gibi, Olympos tepelerinde oturmaz hiçbir zaman; karışıklığın, heyecanın içindedir hep. İnsanlara neyin iyilik getireceğini, neyin onları acılardan kurtaracağını kararlaştırmak ve söylemek zorundadır, oysa kararlaştırmamıştır, söylememiştir; yarın iş işten geçecektir belki, ölecektir... Sanatçılar, bilim adamları yetiştiren bir kurumda (doğrusunu söylemek gerekirse, bilimin ve sanatın yıkıcıları yetişir buralarda) yetişmiş bir kimse değildir; diplomalar, aylıklar alanlar düşünür ya da sanatçı olmaz; düşünür ya da sanatçı, ruhunda bulunanı düşünmemekten, dile getirmemekten mutluluk duyacak olan, ama bunu yapmaktan da geri duramayan kimse dir: çünkü görünmeyen iki güç yöneltir onu buna: iç gereksinimi, bir de insanlara duyduğu sevgi. Şişman, haz düşkün, kendinden hoşnut sanatçı yoktur.

Tolstoy'un dehasına acılı bir ışık tutan bu göz kamaştırıcı sayfa, Moskova'daki sefaletin kendisinde uyandırdığı acının dolaysız etkisi altında ve bilim ile sanatın toplumsal eşitsizliğe, ikiyüzlü şiddete dayanan her türlü çağdaş düzenin suç ortakları oldukları kanısı içinde yazılmıştı. – Bu kanısı hiçbir zaman değişmeyecekti Tolstoy'un. Ama dünyanın sefaletiyle ilk karşılaşmasının uyandırdığı izlenim gittikçe zayıflayacak, yaradan o kadar kan akmaz olacaktı;¹ kitaptaki bu acı ve öç duygusuyla dolu öfke titremesi bundan sonraki kitaplarının hiçbirinde çıkmayacaktı karşımıza. Bu kaniyle yaratan sanatçının yüce inanç bildirisi, "sanatçının payı olan" özveri ve acının göklere çıkarılması, Goethe tarzındaki Olympos sanatının hoşgörölüşü başka hiçbir yerde yoktur. Daha sonra yeniden sanat eleştirisine girdiği yapıtlarda, konuyu yazın açısından ve o kadar gizemci olmayan bir

1 Acı çekmeyi, yalnız kişisel acıyı değil, başkalarının acısını bile doğrulayacaktır. "Çünkü düşünsel yaşamın özü başkalarının acısını hafifletmektedir. Öyleyse çalışan için çalışmanın konusu nasıl acı çekme konusu olabilir? Çiftçinin sürülmemiş bir toprağın kendisi için bir acı olduğunu söylemesi gibi bir şey bu." (Yaşam Üzerine).

gözle işleyecektir; sanat sorunu, Tolstoy'un, şu gece barınağına gidip de akşam, evine dönünce, umutsuzca haykırıp hıçkırdığı akşamki gibi, sayıklamadan düşünemediği insan sefaletinin derinliğinden çıkacaktır.

Bu öğretici yapıtların soğuk oldukları anlamına gelmez bu. Soğuk olması olanaksızdır onun. Ömrünün sonuna kadar Fet'e şu satırları yazan insan olarak kalacaktır.

Yazar, kişilerini sevmiyorsa, en önemsiz kişilerini bile sevmiyorsa, o zaman alabildiğine aşağılamalıdır onları, ya da karnı çatlayıncaya kadar alay etmelidir.²

Sanata ilişkin yazılarında, bunda kusur etmez. Bunların olumsuz yanı –aşağılamalar, alaylar– öylesine güçlüdür ki, yalnız bu yanı sarsmıştır sanatçıları. İnançlarını, duygularını öyle şiddetli bir biçimde yaralıyordu ki, sanatlarının düşmanını her türlü sanatın düşmanı olarak göreceklardı ister istemez. Ama Tolstoy'un eleştirisi yeniden kurmanın yolunu da gösterir her zaman. Hiçbir zaman yıkmak için yıkmaz, yeniden kurmak için yıkar. Alçakgönüllü olduğu için, herhangi bir şeyi yeniden kurduğunu da ileri sürmez; sanatı kötüye kullanan, sanatın onurunu düşüren, yalancı sanatçılara karşı, her zaman varolan, her zaman varolacak olan sanatın savunmasını yapar. O ünlü Sanatın Eleştirisi'nden on yıl önce, 1887 yılında, bana yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:³

Gerçek bilim ve gerçek sanat her zaman vardı, her zaman da varolacaktı; bunu yadsımak hem olanaksızdır, hem yararsız. Bugün, bütün kötülük, bilginleri ve sanatçıları da yanlarına alan sözde uygar kişilerin papazlar gibi ayrıcalıklı bir kast oluşturmalarından ileri geliyor. Bu kast da bütün kastların bütün kusurlarını taşıyor. Örgütlenmesini gerektirmiş olan ilkeyi düşürüyor, alçaltıyor. Bugün çevremizde bilim ve sanat dedikleri büyük bir aldatmacadan, kilisenin o eski boş inancını aşar aşmaz içine gömüldüğümüz büyük bir boş inançtan başka bir şey değil. İzlememiz gereken yolu iyi görebilmemiz için, işe baştan başlamamız, kafamızı sıcak tutan, ama gözümüzün önüne düşen başlığı çıkarmamız gerekir. Yoldan çıkmamak kolay değil. Merdivenin basamakları üzerinde doğuyor ya da tırmanıyoruz bunlara; kendimizi ay-

2 23 Şubat 1860.

3 *Sanat Nedir?* 1897-98'de yayımlandı; ama Tolstoy on beş yıldır, yani 1882'den beri düşünüyordu bu kitabı yazmayı.

rıcalıklılar, uygarlığın, Almanların dedikleri gibi, Kultur'ün rahipleri arasında buluyoruz. Bu üstün durumda bizi güvene getiren ilkeleri tartışma konusu yapabilmek için, brehmen ya da Katolik rahipleri gibi bize de büyük bir içtenlik, büyük bir gerçek aşkı gerekir. Ama yaşam sorununu anlamaya çalışan, ağırbaşlı bir insan ikirciliğe düşemez. Açık görmeye başlaması için, kendi elverişli de olsa, içinde bulunduğu boş inançtan sıyrılması, kurtulması gerekir. Zorunlu bir koşul bu... Boş inançlar beslememek. Bir çocuğun, ya da bir Descartes'ın durumunu almak...

Sanat Nedir? adlı kitabında çıkarıcı kastların hoşlandığı bu yeni sanat inancının, bu boş inancın, bu "büyük aldatmaca"nın, ipliğini pazara çıkarır. Sert bir canlılıkla, gülünçlüklerini, yoksulluğunu, ikiyüzlülüğünü, temelinden bozulmuşluğunu gösterir. Yerle bir eder. Oyuncaklarını parçalayan bir çocuk sevinciyle girer bu yıkıma. Bütün bu eleştiri bölümü gülmece doludur, ama haksızlıkla da doludur: savaş açmıştır bir kez. Tolstoy bütün silahları kullanır, gelişigüzel, vurduklarının yüzüne bakmadan vurur. Çoğu zaman, –bütün savaşlarda olduğu gibi– savunması gereken kişileri de yaraladığı olur: Ibsen ya da Beethoven. Eyleme geçmesinden önce yeterince düşünmesine zaman bırakmayan kızgınlığının suçudur bu, çoğu zaman nedenlerinin zayıflığını görmesini önleyen tutkusunun, bir de –niçin saklamalı?– yetersiz sanat bilgisinin suçudur.

Yazın okumaları dışında, çağdaş sanat konusunda ne bilebilir? Yaşamının dörtte üçünü Moskova yakınındaki köyünde geçirmiş, 1860'tan beri Avrupa'ya gelmemiş olan –o zaman da kendisini ilgilendiren tek şeyden, okullardan başka ne görmüştü?– bu köylü beyzade ne kadar resim görmüştür, Avrupa müziğinden ne dinlemiştir? Resim konusunda, işittiklerine göre konuşur, yeniler arasında, Puvis'yi, Manet'yi, Monet'yi, Boecklin'i, Stuck'ü, Klinger'i karmakarışık bir biçimde anar, Jules Breton ile Lhermitte'e iyi duymaları dolayısıyla güvenir, hayranlık duyar, Michelangelo'yu küçümser, ruh ressamı arasında bir kez olsun Rembrandt'ın adını anmaz. Müzik konusunda, duyguları çok daha iyidir, ama müziği de pek bilmez: çocukluk izlenimlerinde kalır, daha 1840'a doğru klasik olmuşlarla yetinir, müziğini dinleyince ağladığı Çaykovski bir yana, o zamandan beri hiç kimseyi tanımaya çalışmamıştır; Brahms'ı ve Richard Strauss'ı aynı çuvala koyar, Beethoven'a ders

vermeye kalkar,⁴ Wagner'i yargılamak için perdenin açılmasından sonra gelip ikinci perdenin ortasında bıraktığı bir tek *Siegfried* gösteriminin yeterli olduğunu sanır.⁵ Yazın alanında, daha bilgilidir kuşkusuz. Ama, garip bir sapmayla, iyi tanıdığı Rus yazarlarını yargılamaktan kaçınır da anlayışları kendisinininkinden uzak olan yabancı ozanlara yasalar göstermeye kalkar, kitaplarını mağrur bir önemsemezlikle karıştırır.⁶

Yaşlandıkça daha da artar o yılmaz güveni. Shakespeare'in "Bir sanatçı olmadığını" kanıtlamak için bir kitap yazmaya kadar götürür işi.

*Her şey olabilirdi; ama sanatçı değildi.*⁷

Gelin de hayran kalmayın bu inanca! Tolstoy kuşku duymaz. Tartışmaz. Gerçeğe ermiştir. Şöyle diyecektir size:

*Dokuzuncu Senfoni insanları ayıran bir yapıttır.*⁸

Ya da:

Bach'ın keman için yazdığı o ünlü havanın, Chopin'in Mi bemol majör Nocturne'ü ve Haydn'ın, Mozart'ın, Schubert'in, Beethoven ve Chopin'in yapıtları arasından seçilmiş on kadar parça bir yana... geri kalan ne varsa atılmalı, insanları ayıran bir sanat olarak hor görülmelidir.

Ya da:

Shakespeare'in dördüncü sınıf bir yazar bile sayılamayacağını kanıtlayacağım. İnsan özelliklerinin ressamı olarak da bir sıfırdır.

İnsanlığın geri yanının başka türlü düşünmesi durdurmaz onu; tam tersine!

Bütün Avrupa'da Shakespeare konusunda yerleşik kanıdan tümüyle farklıdır benim kanım, diye yazar gururla.

4 Hoşgörmezliği 1886'da artmaya başlamıştı. *Ne Yapmalıyız?*'da Beethoven'a dil uzatmayı göze alamıyordu daha (Shakespeare'e de dokunmuyordu). Üstelik, çağdaş sanatçıların onlardan geldiklerini söylemelerine kızıyordu. "Galilee'lerin, Shakespeare'lerin, Beethoven'ların yaptıklarının Tyndall'ların, Victor Hugo'ların Wagner'lerin yaptıklarıyla hiçbir ortak yanı yoktur." (*Ne Yapmalıyız?*).

5 Birinci perdenin sona ermesinden önce çıkmak istiyordu. "Benim için, sorun çözülmüştü. Kuşum yoktu artık. Böyle sahneler tasarlayabilen bir sanatçıdan hiçbir şey beklenemezdi. Hiçbir zaman iyi bir şey yazamayacağı önceden söylenebilirdi."

6 Yeni okullara bağlanan Fransız ozanlarından bir seçme yapmak için, "her kitabın yirmi sekizinci sayfasında bulunan şiiri kopya etmek" gibi hayranlık verici bir düşünce ileri sürdüğü bilinir.

7 Shakespeare, 1903. – Bu kitabı Ernest Crosby'nin "Shakespeare ve İşçi Sınıfı" adlı yazısı dolayısıyla yazmıştı.

8 (Tam olarak): "Dokuzuncu Senfoni bütün insanları birleştirmez, pek azını birleştirir ancak, ötekileri ayırır."

Yalan saplantısı içindedir, her yanda yalanı sezer; bir görüş ne kadar çok yayılmışsa, o kadar fazla dikleşir karşısında; şakınır ondan, Shakespeare'in ünü konusunda söylediği gibi, insanların her zaman uğradıkları şu salgın etkilerden birini görür onda. "Ortaçağın Haçlı Seferleri, simyacıların madenleri altın yapacak olan taşı aramaları, lale tutkusu böyledir. İnsanlar iyice sıyrılmadıkça göremezler bu etkilerin saçmalığını. Basının gelişmesiyle, bu salgınlar olağanüstü bir duruma gelmiştir." Sonra, bu bulaşıcı hastalıkların en yeni örneği olarak Dreyfus Olayı'nı gösterir, bütün haksızlıkların düşmanı, bütün ezilmişlerin savunucusu olan Tolstoy, horgörü dolu bir aldırmaazlıkla sözeder bu olaydan.⁹ Kendi kendisini de karşı koyamadan kapılmakla suçladığı bu "ruhsal salgınlar" karşısında duyduğu içgüdüsel tiksintisini, yalan korkusunun kendisini ne aşırılıklara götürebileceğini gösteren, çok dikkat çekici bir örnek işte. İnsan erdemlerinin ters yüzüdür bu, tasarlanması olanaksız bir körlüktür, ruhların derinliklerini gören, tutkulu güçleri canlandırmakta usta olan bu adamı *Kral Lear*'i "budalaca bir yapıt", mağrur Cordelia'yı "kişilikten yoksun bir yaratık" olarak nitelemeye kadar götürür.¹⁰

Şu da var ki, Shakespeare'in bazı gerçek kusurlarını, bizim söylemek içtenliğini gösteremediğimiz kusurlarını çok iyi görür: bütün kişilere aynı biçimde verilen şiir dilinin yapmacık niteliği, tutku, kahramanlık, hattâ yalınlık dilinin aynı olması bunlardan biridir. Bütün yazarların en az yazıncısı olan bir Tolstoy'un, kalem adamlarının en dâhisine yakınlık duymamasını çok iyi anlıyorum. Ama anlamadığından söz etmekle zaman harcamak niçin? Size kapalı bir dünya konusunda vardığınız yargıların ne değeri olabilir?

9 "İnsanlar hipnotizmadan kurtulup da Dreyfus'un suçlu olup olmadığını hiçbir zaman bilemeyeceklerini, her birinin Dreyfus Olayı'ndan daha önemli, daha çabuk çözümlenmesi gereken sorunları bulunduğunu anlayıncaya kadar, aradan birkaç yıl geçmesi gerekti." (*Shakespeare*).

10 "*Kral Lear* çok kötü bir dram, çalakalem yazılmış, ancak tiksinti ve sıkıntı verebilir insana." – O zamanlar evlilik ve kıskançlık konusundaki düşüncelerine uyduğundan olacak, biraz iyi karşıladığı *Othello* da, "Shakespeare'in en az kötü dramı olmakla birlikte, bir cıfcaflı sözler örgüsünden başka bir şey değildir." Hamlet'in de kendine özgü bir kişiliği yoktur; "yazarının gramofonudur, onun düşüncelerini yineler durur". Ama Tolstoy her zaman böyle düşünmemişti. 1860-1870 yılları arasında, özellikle de Petro I. üzerine tarihsel bir dram yazmayı düşündüğü sıralarda, Shakespeare'i okumaktan haz duyardı. 1869 notlarında, *Hamlet*'i bir örnek ve önder olarak benimsediği görülür.

Bu yabancı dünyaların anahtarını arıyorsak, sıfırdır bu yargıların değeri. Ama Tolstoy'un sanatının anahtarını arıyorsak, bu değer ölçülemeyecek kadar büyüktür. Bir yaratıcı dehadan bir eleştirmen yansızlığı isteyemeyiz. Bir Wagner, bir Tolstoy, Beethoven'dan ya da Shakespeare'den söz ettikleri zaman, Beethoven ya da Shakespeare değildir sözünü ettikleri, kendi kendileridir: kendi ülkülerini açıklarlar. Bizi aldatmaya da kalkmazlar. Tolstoy, Shakespeare'i yargılamak için, "nesnel" olmaya çalışmaz. Bu kadarla da kalmaz, Shakespeare'i sanatının nesnelliğinden dolayı kusurlu bulur. *Savaş ve Barış*'ın ressamı, kişilikten sıyrılmış sanatın ustası, Goethe'nin ardından "Shakespeare'i" ve "sanatın nesnel olması, yani olayları her türlü ahlak değerinin dışında göstermesi gerektiği kuramını" bulan, böylelikle sanatın dinsel ereğini kesinlikle yadsıyan Alman eleştirmenlerini alabildiğine küçümser.

Tolstoy sanatla ilgili yargılarını bir inancın yukarılarından yayar böylece. Onun eleştirilerinde kişisel hiçbir art düşünce aramayın. Kendisini örnek olarak göstermez; başkalarının yapıtları karşısında ne kadar amansızsa, kendi yapıtları karşısında da o kadar amansızdır.¹¹ Ne ister öyleyse, benimsediği din ülküsünün sanat açısından değeri nedir?

Çok güzel bir ülküdür bu. "Dinsel sanat" sözü kavramın genişliği konusunda insanı aldatabilir. Tolstoy, sanatı daraltmak şöyle dursun, genişletir. Sanat her yerdedir, der.

Sanat bütün yaşamımıza işler; sanat dediğimiz şey: oyunlar, dinletiler, kitaplar, sergiler çok küçük bir bölümüdür onun. Yaşamımız, çocuk oyunlarından din törenlerine varıncaya kadar, türlü sanat gösterileriyle doludur. Sanat ile söz, insan ilerlemesinin iki organıdır. Biri yürekleri kaynaştırır, öbürü düşünceleri. Bunlardan biri bozulmuşsa, toplum hastadır. Bugünün sanatı bozulmuştur.

Rönesans'tan beri, Hristiyan ulusların bir sanatından söz edilemez. Sınıflar ayrılmıştır. Zenginler, ayrıcalıklılar sanat tekeline haksız olarak kendi ellerine almaya kalkmışlardır; kendi hazlarını güzellik ölçütü durumuna getirmişlerdir. Yoksullardan uzaklaşınca, sanat yoksullaşmıştır.

11 "Düşlem yapıtlarını" "kötü sanat"tan sayar. Yeni sanatı yererken, kendi oyunlarını da onlara katar, "geleceğin dramının temelini oluşturacak olan şu dinsel anlayıştan yoksun" bulur oyunlarını.

Yaşamak için çalışmayanların duydukları coşkunluklar, çalışanların coşkunluklarından çok daha sınırlıdır. Bugünkü toplumumuzun duyguları üç duyguda toplanmaktadır: Gurur, şehvet ve yaşama bıkkınlığı. Zenginlerin sanatının konusu nerdeyse tümüyle bu üç duygu ile bu üç duygunun dallarından oluşmaktadır.

Dünyayı kirletir, halkı yoldan çıkarır, cinsel bozulmuşluğu yayar, insan mutluluğunun gerçekleşmesinde en kötü engel olmuştur. Öte yandan, gerçek güzellikten de, doğallıktan da, içtenlikten de yoksundur, – yapmacık, uydurma, beyinsel bir sanattır.

Sanat züppelerinin bu yalanının, zenginlerin bu zaman öldürme araçlarının karşısında, canlı sanatı, insan sanatını, bütün insanları, bütün sınıfları, bütün ulusları birleştiren sanatı yükseltelim. Geçmiş bize bir sanatın şanlı örneklerini sunmaktadır.

Bizim en yüksek sanat saydıklarımızı: Doğuştan, İncil'in mesellerini, söylenleri, masalları, halk şarkılarını insanların çoğunluğu her zaman anlamış, her zaman sevmiştir.

En büyük sanat, çağın dinsel bilincini dile getiren sanattır. Kili-se öğretisini anlamayın bundan. “Her toplumun dinsel bir yaşam kavramı vardır: bir toplumun ulaşmak istediği en büyük mutluluk ülküsüdür bu.” Herkesin az ya da çok açık bir duygusu vardır bu konuda; bazı öncü insanlar da açıklıkla dile getirirler bunu.

Her zaman dinsel bir bilinç vardır. İrmağın akış yönüdür bu.

Çağımızın dinsel bilinci de insanların kardeşliğiyle gerçekleştirilmiş mutluluğa erişme dileğidir. Biricik gerçek sanat bu birlik için çalışan sanattır. En yüksek sanat, bunu aşk gücüyle, doğrudan doğruya gerçekleştiren sanattır. Ama bir başka sanat da kızgınlığın, horgörünün silahlarını kullanarak, kardeşliğin karşısına diki-len şeylerle savaşmakla aynı işe katılır. Dickens'in, Dostoyevski'nin romanları, Hugo'nun *Sefiller*'i, Millet'nin tabloları bunlardandır. Bu yüksekliklere erişemese bile, gündelik yaşamı, sevgi ve gerçeklikle canlandıran her sanat, insanları birbirine yaklaştırır. *Don Quichotte* böyledir, Molière'in oyunları böyledir. Şu da var ki, bu son sanat türü, “Yusuf'un o eşsiz öyküsü gibi ilkçağ örnekleriyle karşılaştırılınca”, fazla özenli gerçekçiliği ve konularının yoksulluğuyla kusurludur genellikle. Ayrıntıların aşırı kesinliği yapıtlara zarar verir, bu yapıtlar evrensel olamazlar bu yüzden.

Sanatta, taşralılık diye adlandırılması daha doğru olacak bir gerçekçilik, günümüz yapıtlarını bozuyor.

Böylece Tolstoy, hiç duralamadan, kendi öz dehasının ilkesini suçlar. Kendisini bütünüyle geleceğe kurban etse de ne çıkar, kendisinden hiçbir şey kalmasa da ne çıkar?

Geleceğin sanatı bugünün sanatını sürdürmeyecektir, başka temeller üzerine kurulacaktır. Bir kastın malı olmayacaktır artık. Sanat bir meslek değildir, gerçek duyguların dile getirilmesidir. Sanatçı da bir gerçek duyguyu ancak başkalarından kopmadığı, insan için doğal olan yaşamı yaşadığı zaman duyabilir. İşte bunun için, yaşamdan uzak kalan kişi, yaratmak için en kötü koşullar içindedir.

Gelecekte, “sanatçılar hep yetenekli kişiler olacaktır”. Sanat eylemi, “ilkokullara müzik ve resim öğretiminin sokulmasıyla, çocuğa ilk dilbilgisi öğeleriyle birlikte verilmesiyle”, herkesin erişebileceği bir şey olacaktır. Ayrıca, Sanat, bugünün sanatı gibi, karışık bir teknik gereksinimi de duymayacaktır artık; yalınlığa, açıklığa, özlülüğe, yani klasik ve sağlıklı sanatın, Homeros sanatının özelliklerine doğru yol alacaktır.¹² Bu açık, bu yalın sanatta evrensel duyguları dile getirmek ne güzel olacaktır! Milyonlarca insan için bir masal ya da bir şarkı yazmak, bir resim çizmek, bir roman ya da bir senfoni yazmaktan çok daha önemlidir, üstelik daha güçtür.¹³ Uçsuz bucaksız ve nerdeyse hiç girilmemiş bir alandır bu. Böyle yapıtların yardımıyla, insanlar kardeşçe birliğin mutluluğunu öğreneceklerdir.

Sanat, şiddeti ortadan kaldırmalıdır, yalnız o yapabilir bunu. Sanatın görevi, Tanrı, yani Aşk ülkesini gerçekleştirmektir.¹⁴

Hangimiz benimsemeyiz bu yüce gönüllülük dolu sözleri? Tolstoy’un anlayışının, birçok ütopya, biraz da çocuklukla birlikte, canlı ve verimli olduğunu kim görmez! Evet, sanatımızın bütünü bir kastın anlatımından başka bir şey değildir, o da ulustan ulusa, küçük, düşman bölüklere ayrılmaktadır. Avrupa’da kendinde par-

12 Tolstoy daha 1873’te şöyle yazıyordu: “Ne düşünürseniz düşünün, ama öyle yazın ki, kitapları basımevine götüren arabacı her sözcüğü anlayabilsin. Tam anlamıyla açık ve basit bir dille kötü bir şey yazılamaz.”

13 Tolstoy bunun örneğini de vermiştir. Köy çocukları için yazdığı dört *Okuma Kitabı* Rusya’nın dinsel ve laik bütün okullarınca benimsenmiştir. *İlk Halk Masalları* binlerce ruhun besini olur.

14 İnsanlar arasındaki bu kardeşçe birlik ülküsü Tolstoy’a göre insan eyleminin en yüksek noktasını belirtir; doymaz ruhunun etkisiyle, aşkın da ötesinde, bilinmedik bir ülkü tasarlar: “Belki bilim sanat için daha da yüksek bir ülkü bulacak, sanat da bunu gerçekleştirecektir.”

tilerin ve ırkların birliğini gerçekleştiren bir tek sanatçı ruhu yoktur. Çağımızda, bu ruhların en evrenseli Tolstoy'unkiydi. Biz, bütün halkların ve bütün sınıfların insanları, onda sevdik birbirimizi. Bizim gibi bu uçsuz bucaksız aşkın güçlü sevincini tatmış bir kimse, Avrupa'nın küçük topluluklarının sanatının sunduğu parçalarla, büyük insan ruhunun parçalarıyla yetinemezdi artık.

En güzel kuram bile ancak içinde gerçekleştiği yapıtlarla değer kazanır. Tolstoy'da inanç ve eylem gibi kuram ile yaratım da bir arada gider her zaman. Bir yandan Sanat Eleştirisi'ni belirlerken, bir yandan da istediği yeni sanatın örneklerini veriyordu. Her iki sanatı da kapsıyordu bu örnekler: biri daha yüksekti, öbürü o kadar arı değildi, ama her ikisi de en insanca anlamda “dinsel”di; biri aşk yoluyla insanların birleştirilmesi için çalışıyor, öteki aşka düşman olan dünyaya savaş açıyordu. Şu başyapıtları yazıyordu: *İvan İlyiç'in Ölümü* (1884-1886), *Halk Öyküleri ve Halk Masalları* (1881-1886), *Karanlığın Gücü* (1886), *Kroyçer Sonat* (1889), *Efendi ve Uşak* (1895).¹ Bu sanat evresinin doruğunda ve sonunda, biri ölümsüz aşkı, öbürü dünya kinini simgeleyen iki kulesiyle bir katedral yükselir: *Diriliş* (1899).

Bütün bu yapıtlar, yeni sanat özellikleriyle, öncekilerden ayrılır. Tolstoy yalnızca sanatın konusu üzerindeki düşüncelerini değil, biçimi üzerindeki düşüncelerini de değiştirmişti. *Sanat Nedir*'de, ya da *Shakespeare* konusundaki kitabında ileri sürdüğü beğeni ve anlatım ilkeleri sarsar insanı. Bunların çoğu, önceki yapıtlarının en büyükleriyle çelişir. “Açıklık, yalınlık, özlülük” sözcüklerini okuruz *Sanat Nedir*'de. Maddesel etki küçümsenir. İnceden inceye gerçekçilik suçlanır. – Sonra, *Shakespeare*'de alışılmış kusursuzluk ve ölçü ülküsünü buluruz. “Ölçü duygusu olmadı mı sanatçı da olmaz.” – Yeni yapıtlarda, yaşlı adam, şimdi, bazı yanlarıyla kendini daha çok belli eden çözümleme dehasıyla, doğuştan gelme yabancılığıyla büsbütün silinmeyi başaramasa bile, daha güçlü bir biçimde belirtilmiş çizgilerini keskinliğiyle, ruhların kısaca verilmeleriyle, iç dramın ileri atılmak için toplanıp gerilen bir yırtıcı hayvan gibi

1 Bir atın öyküsü olan *Kolstomiye* (1861-1886) yayımlanma ve hiç kuşkusuz tamamlanma tarihi bakımından bu yıllara bağlanır, ama aslında nişanlılığında ve ilk evlilik yıllarında yazılmıştır. Tolstoy 1863'te Fe'e yazdığı bir mektupta söz eder bu öyküden. Başlangıcı, hoş görünümüleri, ruhların derinliğine inen sevgisi, gülmecesi ve gençliğiyle olgunluk çağının yapıtlarına bağlanır. Ürküntü veren sonu, yaşlı atla efendisinin cesetlerinin karşılaştırıldığı son sayfaları, 1880'den sonrasının sanatını akla getiren, sert bir gerçekçiliğin damgasını taşır.

yoğunlaşmasıyla,² yerel bir gerçekçiliğin geçici ayrıntılarından sıyrılmış coşkunun evrenselliğiyle, toprak kokan, tatlı, imgeli bir dille, sanatı derinden derine değişmiştir.

Halk sevgisi, halk dilinin güzelliğini çoktandır tattırmıştı ona. Çocukluğunda, dilenci masalcıların öyküleriyle uyumuştur. Yetişmiş bir insan, ünlü bir yazar olduktan sonra da köylülerle konuşunca sanatsal bir haz duyuyordu. Daha sonra, Paul Boyer'ye şöyle diyecekti:

Bu adamlar birer ustadır. Eskiden, onlarla, ya da omuzlarında heybeleri, köylerimizde dolaşıp duran şu yoksul gezginlerle konuştuğum zaman, deyimleri arasında birinci kez duyduklarımı özenle yazardım, benim yeni yazınınızın çoğu zaman unuttuğu, ama bu toprağın damgasını taşıyan deyimlerdi bunlar... Evet, dilin özü bu adamlarda yaşar...

Kafası yazınla dolmadığı için, daha da iyi seziyordu bunu.³ Kentlerden uzakta, köylüler arasında yaşaya yaşaya, halkın düşünme biçimini kendisi de benimsemişti biraz. Onun ağır gidişine, adım adım ilerleyen, beklenmedik, şaşırtıcı sarsıntılara uğrayan sağduyusuna, inandığı bir görüşü yineleme, bıkmış usanmadan, durmamacasına, aynı sözcüklerle yineleme hastalığı ona da geçmişti.

Ama bunlar birer üstünlük olmaktan çok, birer kusurdu. Halk ağzının gizli dehasını, simgelerin tadını, şiirsel çığlığını, sözlensel bilgeliğin doluluğunu zamanla fark etti ancak. Daha Savaş ve Barış sırasında bunun etkisinde kalmaya başlamıştı. 1872 martında, Strakov'a şunları yazıyordu:

*Dil ve yazı yöntemimi değiştirdim. Halk dilinde ozanın söyleyebileceği her şeyi belirtecek sesler var, bu dil benim için çok değerli. En iyi şiirsel düzenleyicidir bu dil. Fazladan, caşcaflı ya da yapay bir şey söylemek istedin mi, dil bunu götürmüyor. Oysa yazın dilimizin iskeleti yok, her yana çekebiliyorsun, her şey yazına benziyor.*⁴

Değiş örnekleri almadı yalnız halktan; esinlerinin birçoğu da ondan geliyordu. 1877'de, Yasnaya Polyana'ya bir bilin anlatıcısı gel-

2 Kroyçer Sonat, Karanlığın Gücü.

3 Dostu Drujinin, 1856'da şöyle diyordu kendisine: "Biçem bakımından çok tutarsınız, bazen yenilik getiren bir yazar, bir büyük ozan, bazen de arkadaşına mektup yazan bir subay gibi yazıyorsunuz. Severek yazdıklarınız hayranlık veriyor insana. Ama ilgisiz kaldınız mı deyişiniz karışıyor, tüyler ürpertici oluyor."

4 Tolstoy 1879 yılında köylülerle çok içli-dışlıydı; Strakov dinden başka, halkın diline de çok ilgi duyduğunu söylüyor bize: "Halk dilinin güzelliğini sezmeye başlıyordu. Her gün, yeni sözcükler buluyor, her gün yazın dilini daha çok küçümsüyordu."

di, Tolstoy onun birçok öyküsünü not etti. *İnsanlar neyle yaşarlar ve Üç İhtiyar* söylenceleri de bunlar arasındaydı; ve bilindiği gibi, Tolstoy'un birkaç yıl sonra yayımlanacak *Halk Öyküleri ve Halk Masalları*'nın en güzel iki öyküsü olacaktı.

Yeni sanatta bir eşi daha bulunmayan bir yapıt. Sanattan daha yüksek bir yapıt: Bu kitabı okurken yazını kim düşünür? İncil ruhu, bütün kardeş insanların arı sevgisi halk bilgeliliğinin güleç babacanlığıyla birleşir burda. Yalınlık, duruluk, anlatılmaz bir iyilik, sonra, bazı bazı, tabloyu öylesine doğal bir biçimde aydınlatan şu doğaüstü aydınlık! Bu ışık temel kişinin, yaşlı Elysée'nin yüzünü bir ayla çevreler,⁵ ya da ayakkabıcı Martin'in, yer düzeyindeki penceresinden, gelip geçen insanların ayaklarını gören, yardımına koştuğu yoksulların çehresi altında, Tanrı'nın görmeye geldiği adamın dükkânı üzerinde ışıldar.⁶ Çoğu zaman, *İncil*'in mesellerine doru söylencelerinin, Tolstoy'un çocukluğundan beri sevdiği *Binbir Gece Masalları*'nın kokusu karışır bu öykülere.⁷ Bazı bazı da masalsı parıltı korkunç olur, tüyler ürpertici bir büyüklük verir öyküye. Çok toprak elde edeceğim, bütün bir gün yürüyerek çevresini dolaştığım toprağı ele geçireceğim diye canından olan *Mujik Pakom* gibi.⁸

Tepede, Starşına, yere oturmuş, onun koşması bakıyor, iki eliyle göbeğini tutarak, kahkahalarla gülüyordu. Sonra Pakom devrildi.

— *Hah! Aferin, oğlum, çok toprak kazandın şimdi.*

Starşına kalktı, Pakom'un uşağının önüne bir kazma attı:

— *Al, göm şunu.*

Uşak yalnız kaldı. Pakom'a bir çukur kazdı, başı ile ayakları arasındaki uzaklık kadar, üç arşıncık, — sonra onu gömdü.

Bu masalların hemen hepsi, şiirsel bir örtü altında, vazgeçiş ve bağışlamayla ilgili İncil öğretisini saklar hep:

*Sana sövenden öç alma.*⁹

*Sana kötülük edene karşı koyma.*¹⁰

*Öç almak benim işimdir, der Tanrı.*¹¹

5 *İki Yaşlı* (1885).

6 *Aşk Neredeyse Tanrı Oradadır* (1885).

7 *İnsanlar Neyle Yaşarlar* (1881); — *Üç Yaşlı* (1884); — *Vaftiz Oğlu* (1886).

8 Öykünün bir adı da şudur: *Bir Adama Çok Toprak Gerekir mi?* (1886).

9 *Tutuşan Ateş Sönmez* (1885).

10 *Mum* (1885); — *Budala İvan'ın Öyküsü*.

11 *Vaftiz Oğlu* (1886)

Her zaman, her yerde, sonuç aşktır. Bütün insanlar için bir sanatın temelini atmak isteyen Tolstoy, bir çırpıda evrenselliğe ulaşır. Yapıtı, bütün dünyada, bir daha kesilmeyecek bir ilgi görmüştür: çünkü sanatın bütün geçici öğelerinden arınmış, yalnızca ölümsüz yanları kalmıştır.

Karanlığın Gücü bu yüce yürek arılığına yükselmez; böyle bir savı da yoktur: kılıcın öbür yanındır bu. Bir yanda, tanrısal aşk düşü. Öbür yanda, acı gerçek. İnsan bu dramı okurken, Tolstoy'un inancının, halk sevgisinin halkı ülküleştirip de gerçeğe ihanet edebilecek nitelikte olup olmadığı görülebilir.

Tiyatro denemelerinin çoğunda öylesine beceriksiz olan Tolstoy, burada ustalığa ulaşır.¹² Kişiler de, olay da rahatlıkla gözönüne serilir: yakışıklılık budalası Nikita, Anisya'nın azgın ve şehvetli tutkusu, oğlunun zinasına yataklık eden yaşlı Matrena'nın alaylı babacanlığı, yaşlı kekeme Akim'in ermişliği, – gülünç bir bedende yaşayan Tanrı. Sonra, zayıf, kötülükten uzak Nikita'nın düşüşü: eğimin üzerinde kalabilmek için çaba gösterir, ama annesiyle karısı sürüklerler kendisini, günaha gömülür, cinayete yuvarlanır...

Mujikler pek para etmez. Ama şaşkınlık! Yırtıcı hayvanlar! Hiçbir şeyden korkmazlar... Siz bacılar milyonlarca Russunuz, hepiniz de köstekler gibi körsünüz, hiçbir şey bilmezsiniz, hiçbir şey!.. Mujik meyhanede, daha ne bileyim hapishanede, kışlada bir şeyler öğrenebilir hiç değilse; ama karısı... o ne öğrenecek? Hiçbir şey görmemiş, hiçbir şey işitmemiş. Nasıl büyürse öyle de ölür... Küçücük, kör köpekler gibidirler, koşa koşa, başlarını pisliklere çarpa çarpa giderler.

Sonra o korkunç sahne: yeni doğmuş çocuğun öldürülüşü. Nikita öldürmek istemez. Onun için kocasını öldürmüş olan, cinayeti yüzünden sinirleri altüst olmuş durumda bulunan Anisya vahşileşir, çılgınlaşır, gözdağı verir ona, ele vereceğini söyler; bağırır:

12 Tiyatro zevkini oldukça geç duydu. 1869-1870 kışında bir buluş oldu tiyatro onun için; her zamanki alışkanlığına göre, tiyatroya da aşkla bağlanıverdi: "Bütün bu kış boyunca, yalnız dramla uğraştım; kırk yaşına kadar herhangi bir konuyu düşünmemiş olan insanların başına her zaman gelen şeylerden biri bu: bu önemsemedikleri konuya dikkat ederler birden, birçok yeni şey görüyorlarmış gibi gelir kendilerine... Shakespeare'i, Goethe'yi, Puşkin'i, Gogol'ü, Molière'i okudum... Sophokles ile Euripides'i de okumak istedim... Hastaydım, uzun zaman yatakta kaldım; böyle olduğu zaman, dram ya da güldürü kahramanları içimde çırpınmaya başlıyor. Çok da iyi ediyorlar..." (Fet'e mektup, 17-21 Şubat 1870).

Hiç değilse yalnız kalmayacağım böylece. O da katil olacak. Ne demekmiş, öğrensin!

Nikita, çocuğu iki tahta arasında ezer. Cinayetinin orta yerinde, kaçar, dehşet içindedir, Anisya ile anasını ölümle tehdit eder, hıçkırır, yalvarır:

Anacığım, yapamıyorum artık!

Ezilmiş çocuğun bağırdığını duyar gibi olur.

Nereye kaçsam?..

Shakespearesi bir sahnedir bu. Evde, geceleyin, tek başlarına, dışarıdaki cinayeti işiten, sezen küçük kızla yaşlı uşağın konuşması daha da dokunaklıdır.

En sonunda, gönüllü günah ödeme. Nikita, babası yaşlı Akim'le birlikte, yalınayak, bir düğün yerine gelir. Diz çöker, herkesten özür diler, bütün cinayetlerle suçlar kendini. Yaşlı Akim de kendisini yüreklendirir, esrimeli bir acı gülümsemesiyle bakar ona:

Tanrı! Oh! İşte, Tanrı!

Drama ayrı bir sanat tadı veren de köylü dilidir.

Tolstoy, Paul Boyer'ye: "*Karanlığın Gücü*"nü yazmak için, not defterlerimi araştırdım," diyordu.

Rus halkının içli ve alaycı ruhundan fışkıran bu beklenmedik imgelerde öyle bir canlılık, öyle bir güç vardı ki, yazınsal imgeler sönük kalır yanlarında. Tolstoy bundan zevk alır; havari ruhun karanlıklarının acısını çekerken, sanatçının bu deyimlerle, bu düşüncelerle eğlendiği sezilir, bunların güldürücü yanları gözünden kaçar.¹³

Tolstoy, bir yandan halkı inceleyip gecesine yukarıdan gelme bir ışık çizgisi düşürürken, bir yandan da zengin ve burjuva sınıflarının daha da karanlık gecesine iki trajik roman ayırıyordu. Bu evrede, sanat düşüncesinde oyun biçiminin ağır bastığı sezilir. *İvan İlyiç'in Ölümü* de, *Kroyçer Sonat* da sıkı, yoğun, gerçek iç dramlardır; *Kroyçer Sonat*'ta, dramı kahramanın kendisi anlatır.

İvan İlyiç'in Ölümü (1884-1886) Fransız okurunu en çok etkilemiş Rus yapıtlarından biridir. Fransız taşrasının sanata ilgisiz görünen burjuva okurlarında bu sayfaların uyandırdığı heyecana nasıl tanık olduğumu bu incelemenin başında belirtmiştim. Çünkü

13 Bu bunalım verici dramın yaratılışı Tolstoy'a acı vermekten uzaktır. Teneromo'ya şunları yazar: "İyi, sevinçli bir yaşam sürüyorum. Bütün bu zaman boyunca dramıma (*Karanlığın Gücü*) çalıştım. Bitti." (Ocak 1887).

bu yapıt, şaşırtıcı bir gerçeklikle, şu dinden, ülküden, nerdeyse düşünceden de yoksun olan, yaşamamış olduklarını dehşetle farkedecekleri ölüm saatine kadar görevlerine, makinemsi yaşamlarına dalan şu orta insanlardan, şu dürüst memurlardan birini çıkarır sahneye. İvan İlyiç, 1880'li yılların Avrupa burjuva sınıfını canlandırır; bu sınıfın insanları Zola'yı okur, Sarah Bernhardt'ı izlerler, hiçbir inançları bulunmadığı için, dinsiz oldukları bile söylene-
mez: inanmak ya da inanmamak çabasına bile girmezler, hiç düşünmezler bunu.

İvan İlyiç'in Ölümü, kibar çevreye, her şeyden önce de evliliğe karşı saldırısının kimi zaman sert, kimi zaman alaylı saldırısının şiddetiyle, bir yeni yapıtlar dizisinin başlangıcı olur; *Kroyçer Sonat* ile *Diriliş'in* daha da sert çizgilerini haber verir. Bu yaşamın içler acısı ve gülünç boşluğu (binlerce, binlercedir bunlar), kaba hırslarıyla, pek öyle zevk vermeyen, – “geceyi karısıyla başbaşa geçirmekten her zaman daha iyi olan”, – zavallı benlik sevinçleriyle, meslek yolunun düş kırıklıklarıyla, hırçınlık veren kayırmalarıyla, gerçek mutluluğuyla, yani kâğıt oyunuyla. Ve bu gülünç yaşam daha da gülünç bir erek için yitirilir, İvan bir gün salonun penceresine bir perde takmak isterken, merdivenden düşer. Yaşamın yalanı. Hastalığın yalanı. Kendisinden başka bir şey düşünmeyen, sağlığı yerinde hekimin yalanı. Hastalıktan tiksinen ailenin yalanı. Bir yandan yalandan bir bağlılık gösterirken, bir yandan da kocası ölünce nasıl yaşayacağını hesaplayan kadının yalanı. Evrensel yalan, ölen adamdan durumunu gizlemeye çalışmayan, ona kardeşçe yardım eden, iyi yürekli bir uşağın gerçeğinin tek başına karşı koyduğu, evrensel yalan. İvan İlyiç, “kendine karşı sonsuz bir acıma duygusu içinde”, yalnızlığına, insanların bencilliğine ağlar; korkunç acı çeker, geçmiş yaşamının bir yalan olduğunu, bu yalanı düzeltebileceğini fark ettiği güne kadar. O zaman, ölümüne bir saat kala, her şey aydınlanır. Kendini düşünmez artık, yakınlarını düşünür, onlara acır; ölmeli, onları kendisinden kurtarmalıdır.

– Sızı, neredesin? – İşte... İyi ya, devam et. – Peki ölüm, o nerede?.. – Onu bulamadı artık. Ölüm yerine, ışık vardı. – “Bitti”, dedi biri. – Bu sözleri duydu, içinden yineledi. – “Ölüm yok artık”, dedi kendi kendine.

Kroyçer Sonat'ta bu “ışık çizgisi” de görünmez artık. Yaralı bir hayvan gibi toplumun üzerine koyverilen, çektiklerinin öcünü alan, vahşi bir yapıttır bu. Adam öldürmüş, kıskançlık hastalığına

tutulmuş, hayvansı bir insanın iç dökmesi olduğunu unutmayalım. Tolstoy kahramanının ardına gizlenir. Genel ikiyüzlülüğe yöneltilen bu azgın yergilerde daha sertleşmiş olarak onun düşüncelerini yeniden buluruz kuşkusuz: kadınların eğitiminin, aşkın, evliliğin –bu aile “fuhuş”unun–, toplumun, bilimin, hekimlerin, – bu “cina-yet ekicilerin” ikiyüzlülüğü. Ama kahramanı kendisini bir kaba anlatıma, şiddet dolu etsel simgelere, –zevk düşkünü bir beden bütünü tutuşmaları– sürükler, buna tepki olarak da keşişliğin bütün kızgınlıklarına, tutkular karşısında kin dolu bir korkuya, şehvetle tutuşan bir ortaçağ keşişinin yaşam karşısındaki lanetlemesine sürükler. Kitabı yazdıktan sonra, Tolstoy da dehşet içinde kalmıştır. *Kroyçer Sonat*’ın sonsözünde şöyle der:

Bu yapıtı yazarken, sıkı bir mantığın beni bu geldiğim noktaya getireceğini hiç mi hiç bilmiyordum. Kendi sonuçlarım beni dehşete düşürdü ilkin, bunlara inanmak istemiyordum, ama elimde değildi... Benimsemek zorunda kaldım.

Gerçekten de, katil Pozdnışev’in aşk ve evlilik karşısındaki yabanıl çılgınlıklarını daha sakın bir dille yineleyecekti:

Kadına –hele kendi karısına– şehvetle bakan bir kimse, onunla zina etmiş demektir.

Tutkular ortadan kalktığı zaman, insanlığın varolma nedeni kalmayacaktır, Yasa yerine getirilmiş, varlıkların birliği gerçekleşmiş olacaktır.

Ermış Mathieu’nün İncil’ine dayanarak, “Hıristiyan ülküsünün evlilik olmadığını, Hıristiyan evliliği olamayacağını, Hıristiyanlık açısından, evliliğin bir ilerleme ögesi değil, bir düşüş ögesi, aşkın da, kendisinden önce ve kendisinden sonra gelen şeylerle birlikte, gerçek insan ülküsü karşısında bir engel olduğunu” gösterecektir.¹⁴

Ama bu görüşler, Pozdnışev’in ağzından çıkmadan önce, hiçbir zaman bu kesinlikle belirlenmemişti Tolstoy’da. Büyük yaratıcılar da sık sık görüldüğü gibi, yapıt yazarı sürüklemiş, sanatçı düşünürü geride bırakmıştı. – Sanat hiçbir zarar görmemiştir bundan. Et-kinin gücü, tutkulu yoğunluk, görüntülerin sert belirginliği, biçimin dolgunluk ve olgunluğu bakımından, Tolstoy’un hiçbir yapıtı *Kroyçer Sonat*’a erişemez.

14 Bekârlık ve salt arılık ülküsünün bugünkü insanlık için gerçekleştirilebilir bir şey olduğuna inanmak saflığını da hiçbir zaman göstermediğini belirtmek gerekir. Ama ona göre, bir ülkü tanımıyla gerçekleştirilmez bir şeydir: ruhun kahramanca güçlerine bir sesleniştir.

Kitabın adını açıklamak kalıyor geriye. – Doğrusunu söylemek gerekirse, yanlışdır bu ad. Müzik ancak yardımcı bir rol oynar burada. Sonatı çıkarıp atın: hiçbir şey değişmeyecektir. Tolstoy, üzerinde fazlasıyla durduğu iki sorunu: müziğin bozucu gücüyle aşkın bozucu gücünü birbirine karıştırmakla iyi etmemiştir. Müzik iblisi ayrı bir yapıt isterdi; Tolstoy'un ona bu yapıtta verdiği yer, gösterdiği tehlikeyi kanıtlamaya yetmez. Bu konu üzerinde biraz durmalıyım: çünkü Tolstoy'un müzik karşısındaki tutumunun anlaşıldığını sanmıyorum.

Müziği sevmemekten çok uzaktı. İnsan ancak sevdiğinden böyle korkar. *Çocukluk'ta*, özellikle de *Evlilik Mutluluğu'nda* müzikle ilgili anıların ne büyük bir yer tuttuğunu bir düşünelim, *Evlilik Mutluluğu'nda* bütün aşk, baharından güzüne kadar, Beethoven'ın *quasi una fantasia* sonatının tümceleri arasında geçer. Sonra Nekludov'un,¹⁵ geceleyin, ölmenden önce, küçük Petya'nın¹⁶ içlerinde duydukları eşsiz senfonileri düşünelim. Tolstoy hiç iyi öğrenememişti müziği,¹⁷ müzik gözlerini yaşartacak kadar coştururdu onu; yaşamının bazı evrelerinde de tutkuyla müziğe vermişti kendini. 1858'de, Moskova'da bir Müzik Derneği kurmuş, bu dernek daha sonra Moskova Konservatuarı olmuştu. Kayınbiraderi S.A. Bers şunları yazar:

Müziği çok severdi. Piyano çalar, klasik ustalardan hoşlanırdı. Çoğu zaman, çalışmaya başlamadan önce, piyanonun başına otururdu.¹⁸ Esi ni onda bulurdu belki de. Kız kardeşimin sesini beğenir, her zaman ona eşlik ederdi. Müziğin onda uyandırdığı duyuların yüzünde hafif bir solgunlukla, görünüşe göre bir ürpertiye belirten, fark edilmez bir yüz buruşmasıyla birlikte gittiğini görmüşümdür.¹⁹

Varlığını köklerinden sarsan bilinmedik güçlerin çarpmasıyla duyduğu ürpertiydi bu! Ruhsal istencinin, aklının, yaşamının bütün gerçekliğinin bu müzik evreninde eridiğini duyardı. Savaş ve Barış'ın birinci cildinde, Nikolay Rostov'un kumarda kaybedip de umutsuz bir durumda eve döndüğü sahneyi bir daha okuyun. Kız kardeşi Nataşa'nın şarkı söylediğini duyar. Her şeyi unuttur.

15 *Bir Beyzadenin Sabahı'nın* sonunda.

16 *Savaş ve Barış*. – Dâhi bir müzisyenin öyküsü olan Albert'ten (1857) hiç söz etmiyorum. Çok zayıf bir öykü.

17 *Gençlik'te* piyano çalmayı öğrenmek için harcadığı çabanın güldürücü öyküsüne bakın. – "Piyano genç kızları duyarlılığım ile büyüleme yoluydu benim için."

18 1876-77 yılı söz konusu.

19 S.A. Bers, *Tolstoy Üzerine Anılar*.

Arkadan gelecek notayı ateşli bir sabırsızlıkla bekliyordu, sonra, bir an için, üç zamanlı bir ölçüden başka hiçbir şey kalmadı yeryüzünde: oh! mio crudele affetto!

— “Ne saçma bir yaşam şu bizim yaşamımız, diye düşünüyordu. Mutsuzluk, para, kin, şeref, bütün bunlar hiçten başka bir şey değil... İşte gerçek!.. Nataşa, benim küçük güvercinim!.. Bakalım, si'ye ulaşacak mı?.. Erişti, şükürler olsun!”

Si'yi güçlendirmek için kendisinin de şarkı söylediğini hiç fark etmeden, kardeşine terz'de eşlik etti.

— “Ah! Tanrım, ne kadar güzel! Ben mi verdim bunu? Ne iyi!” diye düşünüyordu; bu terz'in titreşimi, benliğinde, en iyi, en arı olan ne varsa hepsini uyandırırverdi. Bu insanüstü duyunun yanında, kumardaki kaybının, verdiği sözün ne önemi vardı!.. Çılgınlıktı bunların hepsi! İnsan adam öldürebilir, hırsızlık edebilir, gene de mutlu olabilirdi.

Nikolay adam öldürmez, hırsızlık etmez, müzik de geçici bir heyecandan öte bir şey değildir onun için; ama Nataşa onda kendini yitirmek üzeredir. Kendisini deliye döndüren Anatol Kuragin'in aşk ilanını Opera'da, “gerçeğin binlerce fersah ötesinde, saçma ile mantıklının iç içe girdiği, birbirine karıştığı, bu garip, bu anlamsız sanat dünyasında” geçirdiği bir akşamdan sonra dinler ve kaçmayı kabul eder.

Tolstoy yaşı ilerledikçe daha çok korkar müzikten.²⁰ 1860'ta Dresden'de görmüş ve etkisinde kalmış olduğu bir adam, Aurbach, bu önyargısını güçlendirmişti kuşkusuz. “Bir *Pflichtloser Genuss* (ölçüsüz bir haz) gibi gösteriyordu müziği. Ona göre, müzik bozulma yolunda bir dönemeçti”.²¹

Bunca baştan çıkarıcı besteci arasında ne diye bunların en arısını, Beethoven'ı seçmişti? diye sorar Camille Bellaigue. – En güçlüsü oydu da ondan. Tolstoy Beethoven'ı sevmişti, her zaman da sevdi. Çocukluk'taki en uzak anıları *Patetik Senfoni*'ye bağlanıyordu; Nekludov da, *Diriliş*'in sonunda, *Ut minör senfoni*'nin *andante*'sinin çalındığını duyunca, gözyaşlarını güçlkle tutar; “kendi kendine acır”. – Bununla birlikte, *Sanat Nedir?*’de, Tolstoy, “sağır Beethoven'ın hastalıklı yapıtları” konusunda çok sert bir dille konuşur; daha

20 Ama müzik sevgisi hiçbir zaman geçmedi. Son günlerindeki dostlarından biri, 1910 yazını Yasnaya yakınlarında geçirmiş olan bir müzisyendi: Goldenveiser. Son hastalığı sırasında, hemen her gün Tolstoy'un evine gelir, ona çalgı çalardı.

21 21 Nisan 1861 tarihli mektup.

1876 yılında, “Beethoven’ı yıkmak, dehası konusundaki kuşkularını dile getirme” konusunda gösterdiği çaba Çaykovski’yi ayaklandırmış, Tolstoy’a duyduğu hayranlığı soğutmuştu. *Kroyçer Sonat* bu tutkulu haksızlığın derinliğini görmemizi sağlar. Nedir Tolstoy’un Beethoven’ın başına kaktığı? Gücü. *Ut minör senfoni*’yi dinlerken, o da Goethe gibidir, alt üst olur, kendisini istencine tutsak eden güçlü ustaya öfkeyle tepki gösterir:²²

Bu müzik beni hemen kendisini yazanın bulunduğu ruh durumuna götürüyor, der Tolstoy. Müzik, Çin’de olduğu gibi, devlet denetiminde bulunmalıydı. Herkesin böylesine korkunç bir hipnotizma gücünü elinde bulundurması kabul edilmemeliydi... Böyle şeylerin (Sonat’ın ilk Presto’su) ancak bazı önemli durumlarda çalınmasına izin verilmeliydi.

Görüyorsunuz ya, bu başkaldırıktan sonra, nasıl kabul ediyor Beethoven’ın gücünü, kendisinin de söylemek zorunda kaldığı gibi, bu güç ne kadar yüceltici ve arı! Pozdnışev, parçayı dinlerken, çözümleyemediği anlatılmaz bir duruma düşer, ama bunu bilmek sevinç verir kendisine; bu durumda kıskançlığa yer yoktur artık. Kadın da başka bir görünüşe bürünür. Çalarken, “yüce bir anlatım ciddiliği” vardır, “bitirdikten sonra da zayıf, acıklı, mutlu bir gülümseyiş”... Ahlaksızlık neresindedir bütün bunların? – Akıl tutsaktır, seslerin bilinmedik gücü onu istediği yere sürükleyebilir, o kadar. İsterse, onu yoketmeye.

Bu doğrudur; ama Tolstoy bir şeyi unuttur yalnız: müzik dinleyen ya da çalan kimselerin çoğunun sıradanlıklarını ve yaşamdan uzaklıklarını. Müzik hiçbir şey duymayanlar için tehlikeli olamaz. *Salomé*’nin gösterilişi sırasında opera salonunu bir gözden geçirmek, kitlenin sesler sanatının en kötü heyecanları karşısındaki bağışıklığı konusunda bize güven vermeye yeter. Bunun acısını çekmek tehlikesine düşmek için, Tolstoy gibi yaşamca zengin olmak gerekir. – Gerçek şu ki, Beethoven’a kırıcı haksızlığına karşın, Tolstoy onun müziğini bugün göklere çıkaranlardan daha derin bir biçimde duyar. Yaşlı *Sağır*’ın sanatında uğuldayan, ama günümüz virtüözlerinin, günümüz orkestralarının duymaz oldukları bu taşkın tutkuları, bu vahşi şiddeti Tolstoy duyar hiç değilse. Tolstoy’un kini Beethoven’ı Beethoven’cılarının sevgisinden daha çok sevindirirdi belki.

22 Paul Boyer anlatır: “Tolstoy Chopin’in parçalarını çaldırttı. Dördüncü Balad’ın sonunda, gözleri yaşlarla doldu. – ‘Ah! hayvan!’ diye haykırdı. Birdenbire kalkıp gitti”. (*Le Temps*, 2 Kasım 1902).

Diriliş'le *Kroyçer Sonat* arasında on yıl vardır,¹ ahlak propagandasının gittikçe daha çok yutmaya başladığı on yıl. Bu ölümsüzlüğe susamış yaşamın özlediği sona da on yıl vardır gene. *Diriliş*, Tolstoy'un sanatsal vasiyetnamesidir bir bakıma. *Savaş ve Barış* nasıl olgunluk çağını taçlandırmışsa, bu yapıt da yaşamın son yıllarını taçlandırır, en son tepedir, tepelerin –en güçlüsü olmasa bile– en yükseğidir, sisler içinde görünmez olan doruktur.² Dünyayı, yaşamını, eski kusurlarını, inancını, temiz öfkelerini gözden geçirir. Onlara yukarıdan bakar. Önceki yapıtlarındaki düşüncedir gene düşüncesi, gene ikiyüzlülükle savaşır; ama, *Savaş ve Barış*'ta olduğu gibi, sanatçının ruhu konusunun yukarısında durur; *Kroyçer Sonat*'ın, *İvan İlyiç'in Ölümü*'nün karamsar alaycılığına benliğinde tam olarak yansıyan bu dünyadan kopmuş, dindarca bir huzur karışır. Bazı bazı, Hristiyan bir Goethe diyeceği gelir insanın.

Son evresinin yapıtlarında gördüğümüz bütün sanat özelliklerini, her şeyden önce de uzun bir romanda kısa öykülerde olduğundan daha dikkat çekici olan anlatı yoğunluğunu yeniden buluruz bu kitapta. Yapıt tam bir bütün oluşturur, bu bakımdan *Savaş ve Barış* ile *Anna Karenina*'dan çok farklıdır. Konu dışı, ikincil şeyler yok gibidir. Bir tek olay ısrarla izlenir, bütün ayrıntılarıyla araştırılır.

1 *Efendi ve Uşak*, daha önceki iç karartıcı romanlarla tanrısal acıma ışığının yayıldığı *Diriliş* arasında bir geçiş gibidir. Ama *İvan İlyiç'in Ölümü* ile *Halk Masalları*'nın yakınlığı daha çok sezilir, *Diriliş*'i ancak sonlara doğru, bencil ve korkak bir adamın, bir özveri atılımının etkisiyle, yüce değişimi haber verir. Öykünün en geniş bölümünü bozkırda geceleyin bir kar tipisine tutulup yollarını şaşırان iyilik yoksulu bir efendi ile boyun eğmiş uşağının çok gerçekçi tablosu oluşturur. Efendi yoldaşını bırakarak kaçmaya çalışır ilkin, sonra geri döner, onu yarı donmuş bir durumda bulunca, üzerine atılır, bedeniyle örter bedenini içgüdüyle kendi zararına onu ısıtır; neden, bilmez; ama gözleri yaşlarla dolar: kurtardığı kimse, yeni Nikita olmuş, yaşamı kendisinde değil de Nikita'daymış gibi bir duygu uyanır içinde. – "Nikita yaşıyor, öyleyse ben canlıyım." – Vasili olduğunu unutmuştur nerdeyse. Düşünür: "Vasili ne yapmak gerektiğini bilmiyordu... bilmiyordu, ben, ben şimdi biliyorum!.." Kendisini bekleyenin sesini, az önce, Nikita'nın üstüne uzanmasını buyuranın sesini işitir. Sevinçle haykırır: "Geliyorum, Tanrım!" Artık özgür olduğunu, kendisini tutan hiçbir şey kalmadığını duyar... Ölmüştür.

2 Tolstoy bir dördüncü bölüm yazmayı düşünüyordu, yazmadı.

Portreler ve *Kroyçer Sonat*'ta olduğu gibi, somut, güçlü bir biçimde çizilir. İnsanda hayvanı – “hayvanın insan benliğindeki o korkunç, bu hayvanlık ortaya çıkmadığı zaman, sözde şiirsel görünümlere büründüğü zaman daha da korkunç sürmesini” – gören, gittikçe daha açık, daha güçlü, amansızca gerçekçi bir gözlem. Erekları yalnızca bedensel bir gereksinimi karşılamak olan şu salon konuşmaları: “dil ve gırtlak kaslarını oynatarak sindirimi hızlandırma gereksinimi”. Yaratıklara yönelen, hiç kimseyi, “dirsekleri çıkık, başparmak tırnağı geniş” olan, göğsünün açıklığı Nekludov’a “utanç ve tiksinti, tiksinti ve utanç” veren, güzel Korşagin’i de, düşkünlüğünün, erken yıpranmışlığının, kirli ve bayağı konuşmasının, kışkırtıcı gülümsemesinin, içki kokusunun, kırmızı yüzünün hiçbir yanı gizlenmeyen kadın kahramanı, Maslova’yı da esirgemeyen, çiğ bir görüş. Doğacı ayrıntılarda bir kabalık: çöp fıçısının önüne diz çöküp konuşan kadın. Şiirli düş gücü, gençlik uçup gitmiştir, ilk aşkın anılarında belirir yalnız: bu aşkın müziği sancılı bir güçle uğuldar içimizde: o arı kutsal cuma gecesi, paskalya gecesi, buzların çözülmesi, “evin beş metre ötesinde, içinden bir lambanın kırmızı aydınlığı fışkıran, koyu bir kitleden başka hiçbir şey görmeye elvermeyecek” kadar yoğun, ak bir sis, gecede horoz sesleri, çatırdayan, homurdayan, yıkılan, kırılmış bir bardak gibi cınlayan, donmuş dere, sonra, dışarıda, camdan içeriye, küçük lambanın titrek ışığında, masanın yanında oturan, kendisini görmeyen genç kıza, düşüncelere, düşlere dalan, gülümseyen Katusya’ya bakan genç adam.

Yazarın lirizmi fazla bir yer tutmaz burada. Sanatı daha kişisel-likten uzak, kendi yaşamından daha çok sıyrılmış bir özellik kazanmıştır. Tolstoy gözlem alanını yenilemek için bir çaba harcamıştır. Burada incelediği cinayet dünyası ile devrim dünyası kendisine yabancıydı;³ gönüllü bir sevgi çabasıyla girer ancak buralara; kendilerine yakından bakmadan önce, devrimcilerin içinde yenilmez bir tiksinti uyandırdıklarını bile kabul eder. Gerçeğe uygun gözlemini, bu kusursuz aynayı daha da hayranlık verici bir duruma getirir bu. Tiplerle, kesin ayrıntılarla dolup taşar roman! Aşağılıklar da, erdemler de sertlikten, zayıflıktan ne kadar uzak bir gözle, ne sakın bir anlayışla, ne kardeşçe bir acımayla görülmüştür!..

3 Tam tersine, *Savaş ve Barış*’ta, *Anna Karenina*’da, *Kazaklar*’da ya da *Sivastopol*’da anlattığı bütün çevrelere girmişti: aristokrat salonları, ordu, köy yaşamı. Anımsaması yeterdi.

Hapishanedeki kadınların içler acısı tablosu! Onlar birbirlerine hiç acımazlar; ama sanatçı bir Tanrı'dır: her birinin yüreğinde, alçalışın sıkıntısını, arsızlık maskesi altında, ağlayan yüzü görür. Maslova'nın günahkâr ruhunda yavaş yavaş belirlenen, sonunda onu bir özveri aleviyle aydınlatan arı ve solgun pırıltı, Rembrandt'ın yoksul bir sahnesini değiştiren şu güneş çizgilerinden birinin coşku verici güzelliğine erişir. Hiçbir sertlik yoktur, cellatlara karşı bile. "*Tanrım, bağışlayın onları, ne yaptıklarını bilmiyorlar*"... En kötüsü, çoğu zaman ne yaptıklarını bilmeleridir, pişmanlık duyarlar bundan, yapmamazlık da edemezler. Hem acı çekenler, hem de çektirenler üzerine çökmüş, ezici bir kaçınılmazlık duygusu uyanıdır kitap: yorulup bıkmak bilmeden Liszt'in bir rapsodisinin canına okuyan, gözlerinin altı morarmış, çelimsiz ve solgun kızının piyano çalışmalarından bıktığı gibi, gardiyanlık yaşamından da bıkmış olan şu doğuştan iyilikle dolu hapishane müdürü; – yapmak istediği iyilikle yapmak zorunda olduğu kötülük arasındaki çözümsüz çatışma içinde, kendini otuz beş yıldır içkiye veren, ama sarhoş olduğu zamanlarda bile durumunu koruyacak kadar kendini tutmasını bilen şu akıllı ve iyi general, şu bir Sibiry kentinin valisi; – sonra, meslek yaşamlarının başkaları karşısında yürekten yoksun bıraktığı bu insanların evlerinde egemen olan aile sevgisi.

Hiçbir nesnel gerçekliği bulunmayan biricik kişilik, kahramanın, Nekludov'un kişiliğidir, çünkü Tolstoy kendi görüşlerini vermiştir ona. *Savaş ve Barış* ya da *Anna Karenina*'nın bazı ünlü tiplerinin de kusuruydu –ya da tehlikesiydi– bu: Prens Andrey, Piyotr Bezukov, Levin vb. Ama bu kitaplarda bu kusur o kadar önemli değildi: çünkü kişiler, durumları ve yaşlarıyla, Tolstoy'un ruh durumuna daha yakındılar. Oysa burada, yazar yetmişlik adam ruhunu, etsellikten sıyrılmış ruhunu otuz beş yaşındaki bir haz düşkününün bedenine yerleştirir. Nekludov'un ruhsal bunalımının gerçek olamayacağını söylemiyorum, böyle birdenbire ortaya çıkamayacağını bile söylemiyorum.⁴ Ama Tolstoy'un sunduğu biçimiyle,

4 "İnsanlar bütün insan niteliklerinin tohumunu taşırlar benliklerinde, bazen birini ortaya çıkarırlar, bazen bir başkasını, böylece kendi kendilerinden, yani genellikle göründüklerinden farklı görünürler. Bu değişiklikler bazılarında çok hızlı olur. Nekludov da bunlardandı. Bedensel ve ruhsal nedenlerin etkisiyle, beklenmedik ve kesin değişiklikler olurdu onda." Tolstoy belki de kardeşi Dimitri'yi anımsamıştı: o da bir Maslova'yla evlenmişti. Ama Dimitri'nin sert ve dengesiz yaratılışı Nekludov'unkinden farklıydı.

kahramanın yaratılışında, kişiliğinde, daha önceki yaşamında, bu bunalımı haber veren, bu bunalımı açıklayan hiçbir şey yoktur; bir kez başladıktan sonra bir daha durmak bilmez. Hiç kuşkusuz, Tolstoy, önce özveri düşüncelerine karışan katışı alaşımı, kendi kendisi karşısındaki içlilik ve hayranlık gözyaşlarını, daha sonra, gerçek karşısında, Nekludov'u saran dehşet ve tiksintiyi derinlikle belirtmiştir. Ama kararı hiçbir zaman sarsılmaz. Bu bunalımın daha önce geçirdiği şiddetli, ama gelip geçici bunalımlarla hiç ilgisi yoktur. Bu zayıf ve kararsız adamı hiçbir şey durduramaz artık. Kibar çevrenin zevklerine çok değer veren bu zengin, bu hatırı sayılır prens, kendisini seven, kendisince de beğenilen, güzel bir kızla evlenmek üzereyken, birdenbire, zenginliği, kibar çevreyi, toplumsal durumunu, her şeyi, her şeyi bırakmaya, eski bir kusuru düzeltmek için bir fahişeye evlenmeye karar verir; coşkunluğu, hiç sarsılmayan, aylar boyunca sürer: bütün deneyler karşısında direnir, eş olarak benimsemek istediği kadının zevk yaşamını sürdürdüğünü öğrendikten sonra bile. – Bir ermişlik vardır bu davranışta, bir Dostoyevski'nin ruhbilimi bilincin karanlık derinliklerinde, hattâ kahramanın beden yapısında bunun kaynağını gösterebilirdi, ama Nekludov'un bir Dostoyevski kahramanına benzer hiçbir yanı yoktur. Tolstoy'un her zamanki kahramanları gibidir, orta halli, sağlam, sıradan bir adam tipidir. Başka bir adamın geçirdiği ruhsal bir bunalımın fazlasıyla gerçekçi bir kimsenin üzerine yapııştırıldığı fazlasıyla sezilir. Bu başka adam da yaşlı Tolstoy'dan başkası değildir.

Öğelerin ikiliği izlenimini kitabın sonunda bir daha duyarız: burada, tümüyle gerçekçi bir gözlemin üçüncü bölümüne hiç de zorunlu olmayan bir dinsel sonuç eklenir: gözlemlenmiş yaşamın mantıksal sonucu olmayan bir inanç eylemi. Tolstoy'un gerçekliğine dini eklemesi ilk değildi; ama, eski yapıtlarında, iki öge daha iyi kaynaşmıştı. Burada, birlikte yaşarlar ama hiç karışmazlar birbirlerine; Tolstoy'un inancı hiçbir kanıtı başvurmadağı, gerçekçiliğı gittikçe daha özgür, daha keskin olduğı için, karşıtlık daha çok çeker dikkati. Yorgunluğun değilse de yaşın izine raslanır burada, eklemlerde bir katılık sezilir. Dinsel sonuç, yapıtın yapısal gelişimi değildir. Benim inancıma göre, kesin sözleri ne olursa olsun, Tolstoy'un benliğinde iki ayrı yaratılışı: sanatçı gerçeğı ile inanmış kişi gerçeğı iyice kaynaşmamıştı.

Ama *Diriliş*, gençlik yapıtlarının o uyumlu doluluğundan yoksun bulunsa bile, ben kendi payıma *Savaş ve Barış*'ı ona yeğ tutsam bile, insan acımasının en güzel, belki de en gerçek şiirlerinden biridir bu kitap. Tolstoy'un o derinlere inen, duru, açık gri gözlerini, "dosdoğru ruha işleyen"⁵ ve her ruhta Tanrı'yı gören bakışını en çok bu kitapta sezerim ben.

5 Kontes Tolstoy'un mektubu, 1884.

Tolstoy hiçbir zaman sanattan vazgeçmedi. Büyük bir sanatçı istese de el çekemez varolma nedeninden. Dinsel nedenlerle yayımlamaktan vazgeçebilir, ama yazmaktan vazgeçemez. Tolstoy da sanat yaratımına hiçbir zaman ara vermedi. Bu son yıllarında kendisini Yasnaya'da görmüş olan Paul Boyer, din ya da tartışma yapıtlarıyla romansal yapıtlarını birlikte yürüttüğünü söyler; birini yazarken, öbürünün yorgunluğunu giderirdi. Toplumsal bir incelemeyi, *Yöneticilere* ya da *Yönetilenlere* bir *Sesleniş*'i bitirdi mi kendi kendine anlattığı güzel öykülerden birine yeniden girişmeye hak kazandığını düşünürdü, Kafkasya savaşları ile Şamil'in buyruğu altında bulunan dağlıların direnişinin bir evresini anlatan bir askerlik destanı olan *Hacı Murat* bunlardan biridir. Sanat onun yorgunluk giderme, eğlenme yoluydu. Ama bunlarla gösteriş yapmayı bir boş gurur sayardı.¹ *Değişik yazarların gerçek ve yaşam üzerine düşünceleri*'ni topladığı *Yılın Bütün Günleri İçin Okumalar* (1904-1905).² – Doğu'nun kutsal kitaplarından çağdaş sanatçılara kadar gelen, gerçek bir şiirsel bilgelik seçkisiydi bu– bir yana, 1900 yılından sonra yazdığı ve tümüyle sanatsal olan yapıtlarının hemen hepsi müsvette durumunda kalmıştı.

Buna karşılık, toplumsal savaşta tartışma ve gizemcilik yazılarını atılganlıkla, ateşlilikle ortaya atıyordu. 1900'den 1910'a kadar, gücünün en iyi yanını bu savaş aldı. Rusya korkunç bir bunalım geçiriyordu, çarlar imparatorluğu bir ara kökünden çatırdar gibi olmuş, çökmek üzereymiş gibi görünmüştü. Rus-Japon savaşı, bu savaşı izleyen çözülme, devrim kargaşası, ordunun ve donanmanın başkaldırmaları, toplu adam öldürmeler, tarımsal kargaşalar, Tolstoy'un bir yapıtının adının da belirttiği gibi, "dünyanın sonu"nu gösterir gibiydi. 1904-1905 yılları arasında, bunalım en yüksek

1 Halası Kontes Aleksandra Tolstoy'a: "Bir ayağım mezardayken bu boş şeylerle uğraşmamı başıma kakmayın" diye yazar. "Bu boş şeyler serbest zamanlarımı dolduruyor, ruhumu fazlasıyla dolduran gerçekten önemli düşüncelerin verdiği yorgunluğu gideriyor." (26 Ocak 1903).

2 Tolstoy bunu başlıca yapıtlarından biri olarak görüyordu.

noktasına ulaştı. Tolstoy bu yıllarda büyük yankılar uyandıran bir dizi yapıt yayınladı: *Savaş ve Devrim*,³ *Büyük Cinayet, Bir Dünyanın Sonu*.⁴ Bu on yıllık son evrede, yalnız Rusya'da değil, bütün dünyada apayrı bir konumdadır. Yalnızdır, bütün partilere, bütün yurtlara yabancısıdır, kilisesince aforoz edilmiştir.⁵ Düşüncesinin mantığı, inancının uzlaşmazlığı onu "şu ikileme getirmiştir: ya öbür insanlardan ayrılmak, ya gerçekten". Rus atasözünü anımsamıştır: "Yalan söyleyen bir yaşlı adam hırsızlık eden bir zengindir"; ve gerçeği söylemek için insanlardan ayrılmıştır. Gerçeği bütünyle, herkese söyler. Yaşlı yalan avcısı, yorulup bıkmadan, dinsel ya da toplumsal bütün boş inançları, bütün fetişleri sıkıştırmayı sürdürür. Yalnız eski kötü iktidarlara, zalim kiliseye, çarlığın salt yönetimine çatmakla kalmaz. Şimdi herkes onları taşıdığına göre, belki biraz yumuşar da karşılarında. Bunlara atılan taşları biliriz, öyle korkunçtur ki! Hem onlar işlerini yapmaktadır ne de olsa, aldatmaktadır. Çar Nikolay II'ye yazdığı mektup,⁶ hükümdara gerçeği hiç yumuşatmadan söyler, ama hükümdarın kendisine karşı yumuşaktır, "sevgili kardeşim" der ona, "kendisini istemeden üzmüşse bağışlamasını" rica eder, imzasını da "Gerçek mutluluğunuzu dileyen kardeşiniz" diye atar.

Tolstoy'un en zor bağışladığı, en sert biçimde yerdiği şeyler yeni yalanlardır, çünkü eski yalanlar gün ışığına çıkmıştır. Zorbalık değildir, aldatıcı özgürlük görüntüsüdür. Yeni putların çömezleri arasında en çok sosyalistlerden mi nefret eder, yoksa liberallerden mi, bilinmez.

Liberallerden eskidenberi hoşlanmazdı. Sivastopol'da subayken, Petersburg yazarlar topluluğuna girince, hemen sezmişti bunu. Turgenyev'le anlaşmazlığının nedenlerinden biri buydu. Gururlu bir aristokrat, kökü çok eskilere uzanan bir adamdı, bu aydınlara, ulusa kendi ütopyalarını zorla kabul ettirterek onu zorla mutluluğa ulaştırmaya kalkmalarına katlanamıyordu. Fazlasıyla Rustu, çok eski bir soydandı, liberal yenilikler, Batı'dan gelen anayasacı görüş-

3 Bu yapıtın Rusça adı: *Yalnız Bir Şey Gerekli*'dir.

4 Bunların birçokları, daha yaşadığı dönemde, sansürce kötü bir biçimde kesilmiş ya da tümüyle yasaklanmıştı. Devrime kadar, yapıtı Rusya'da el altından, müsvette olarak dolaştırılıyordu. Bugün bile, bütün yapıtları yayımlanmış olmaktan uzak; bolşevik sansürü de zorbalıkta çarlık sansüründen geri kalmadı.

5 Tolstoy 22 Şubat 1901'de aforoz edildi. Nedeni *Diriliş*'in ayinle ilgili bir bölümüydü.

6 Toprakların kamulaştırılması üzerine (Bkz. *Büyük Cinayet*, 1905).

ler karşısında kuşku duyuyordu; Avrupa'ya yaptığı iki yolculuk da bu önyargılarını güçlendirmekten başka bir sonuç vermez. İlk yolculuğundan dönüşünde şöyle yazar:

*Liberalizmin hırsından sakınmak gerek.*⁷

İkinci yolculuğundan dönüşünde de “ayrıcalıklı toplum”un kendisine yabancı olan halkı kendi yordamınca yükseltmeye hakkı olmadığını belirtir...⁸

Anna Karenina'da, liberallere karşı horgörüsünü uzun uzun açıklar. Levin, taşranın halk eğitimi kurumlarının çabalarına, gerçekleştirilmesi istenen yeniliklere katılmayı yadsır. İl beyzadeler kurulundaki seçim tablosu, bir ülkenin, eski, tutucu yönetiminin yerini liberal bir yönetime vermekle yaptığı aldatmacayı gösterir. Hiçbir şey değişmemiş, fazladan bir yalan getirilmiştir, yüzyılların bağışlamasından ya da onayından yoksun bir yalan.

“Belki de pek bir değerimiz yok, ama bin yıl boyunca sürmekten de geri kalmadık”, der eski yönetimin temsilcisi.

Ve Tolstoy liberallerin “Halk, halkın istenci” sözlerini kötüye kullanmalarına sinirlenir. Peki, ne biliyorlar halk hakkında? Halk nedir?

Tolstoy, anayasacı görüşler karşısındaki şiddetli yergilerini özellikle liberal akımın başarıya ulaşır gibi olduğu ve ilk Duma'yı toplantiya çağırdığı evrede dile getirir.

Şu son zamanlarda, Hristiyanlığın bozulması yeni bir aldatmacaya yol açtı, halklarımızı daha da köleleştiren bir aldatmacaya. Karışık bir parlamento seçiminin yardımıyla, temsilcilerini doğrudan doğruya seçmekle, yönetime katıldıkları, onlara uymakla kendi istençlerine uydukları, özgür oldukları esinlendi. Bir göz boyamadan başka bir şey değil bu. Halk, dolaysız seçimle bile, kendi istencini ortaya koyamaz: 1– Çünkü milyonlarca insandan oluşan bir ulusun böyle ortak bir istenci olamaz; 2– Çünkü, böyle bir istenç bulunsa bile, oy çokluğu bu istencin anlatımı olamaz. Seçilenlerin halkın iyiliği için değil, kendi iktidarlarını sürdürmek için yasa çıkardıklarını, yönetimlerini bu yolda yürüttüklerini gözönüne almasak bile, seçimin baskısı, yoldan çıkarıcılığı yüzünden halkın ahlakının bozulduğunu düşünmesek bile, buna boyun eğenlerin içine düşükleri kendini beğenmiş tutsaklık dolayısıyla, çok yıkıcı bir yalandır bu... Bu özgür insanlar, hapisane içinde düzeni sağlamakla görevli gardi-

7 1857.

8 1862.

yanları kendileri seçmek hakkını elde edince, özgür olduklarını sanan mahkûmları düşündürüyorlar... Zorba bir devletin bir üyesi en zalim baskılar altında bile özgür olabilir. Ama anayasal bir devletin bir üyesi her zaman köledir, çünkü kendisine yapılan şiddetin, baskının yasaya uygunluğunu kabul eder... İşte Rus halkını tıpkı öbür Avrupa halkları gibi, böyle bir kölelik durumuna düşürmek istiyorlar!

Liberallikten uzaklığında, horgörü ağır basar. Sosyalizm karşısında ise, Tolstoy hiçbir şeye kin duymamayı bir ilke olarak benimsemiş olsaydı, kin duyduğu söylenebilirdi. İki bakımdan nefret eder sosyalizmden, çünkü sosyalizm iki yalanı birleştirir kendinde: özgürlük yalanıyla bilim yalanını. Dünyanın ilerlemesi salt yasalarla yönetilen, ekonomik bir bilim üzerine kurulduğunu ileri sürmüyor mu!

Tolstoy, bilime karşı çok serttir. Çağımızın bu boşnancını ve "türlerin kaynağı, görüntünün çözülmesi, radyumun türü, sayılar kuramı, fosil hayvanlar ve başka zırvalar gibi, ortaçağda Meryem Ana'nın günahsız gebeliğine, özün ikiliğine verilen önemle ele alınan, boş sorunları" korkunç alaya alan sayfalar yazmıştır. "Tıpkı kilise uşakları gibi, insanları kurtardıklarına inanan, buna başkalarını da inandıran, tıpkı kilise gibi, yanılmaz olduklarını sanan, kendi aralarında hiçbir zaman anlaşılamayan, mezhep mezhep bölünen, tıpkı kilise gibi, kabalığın, ruhsal bilgisizliğin, insanoğlunun çektiği acıdan kurtulmakla gecikmesinin başlıca nedeni olan, çünkü insanlığı birleştirebilecek tek şeyi: din bilincini tepmiş olan şu bilim uşaklarını" alaya alır.¹⁰

Ama yeni bağnazlığın bu tehlikeli silahının insanlığı kalkındıracaklarını ileri sürenlerin eline geçtiğini görünce kaygısı iki katı-

9 *Bir Dünyanın Sonu* (1905-1906). Bkz.: Tolstoy'un bir Amerikan gazetesine çektiği telgraf: "Zemstvo'ların ayaklanmasının ereği zorba yönetimini sınırlamak ve temsili bir hükümet getirmek. Başarsalar da, başarmasalar da, sonuç gerçek toplumsal düzelmenin gecikmesi olacaktır. Siyasal kargaşalık, bu düzeltmenin dış çarelerle gerçekleştirilebileceği konusunda zararlı bir imge uyandırarak gerçek ilerlemeyi durduruyor, bunun örneklerini bütün anayasal devletlerde: Fransa'da, İngiltere'de, Amerika'da görüyoruz." Kendisinden *Okuma ve Yazmayı Halka Yayma Kurumu*'na katılmasını isteyen bir bayana yazdığı uzun ve ilginç bir mektupta, Tolstoy liberallere karşı başka kızgınlıklarını dile getirir: her zaman aldatılmış rolünü oynamışlardır, korkudan, salt yönetimin suç ortakları olurlar; hükümete katılmaları bu hükümete duyulan saygıyı artırır, onları da uzlaşmalara alıştıtır, iktidarın birer aracı yapar çabucak.

10 *Savaş ve Devrim*.

na çıkar, büsbütün öfkelenir. Şiddete başvuran her devrimci kederlendirir onu. Ama aydın ve kuramcı devrimci onda dehşet uyandırır: öldürücü bir züppe, gururlu ve kuru bir ruhtur böylesi, insanları sevmez, kendi düşüncelerini sever yalnız.

Üstelik de bu fikirler bayağı fikirlerdir.

Sosyalizmin ereği, insanın en aşağılık gereksinimlerini: maddesel rahatlığını karşılamaktır. Öne sürdüğü yollarla bu ereğe bile ulaşamaz.¹¹

Aştan yoksundur gerçekte. Yalnızca ezenlere kini, bir de “zenlerin tatlı ve doygun yaşamı karşısında korkunç bir çekemezliği: dışkıların çevresine toplanmış sineklerde görülen bir oburluğu” vardır.¹² Sosyalizm yergiye ulaştığı zaman, dünyanın yüzü korkunç olacaktır. Avrupalılar sürüsü daha da artmış bir güçle zayıf ve ilkel halkların üzerine yürüyecek, Avrupa’nın eski proleterlerinin boş bir lüks içinde, rahat rahat çürüyebilmeleri için, bu zayıf halkları tutsak edecektir.¹³

Bereket versin, sosyalizmin en iyi gücü, Jaurès’in söylevleri gibi söylevler içinde eriyip gitmektedir...

Ne hayranlık verici söylevci! Her şey var söylevlerinde, hiçbir şey de yok... Sosyalizm de bizim Rus Ortodoksluğumuz gibi biraz sıkıştırıyor, en son savunma noktasına kadar sürüyorsunuz, yakaladığınızı sanıyorsunuz, ama birden geriye dönüyor: “Hayır! Ben sizin sandığınız değilim, başkasıyım”, diyor. Avcunuzdan sıyrılıveriyor... Sabredelim! Zamana bırakalım her şeyi. Kadın modalarının başına gelen, sosyalizmin de başına gelecektir.¹⁴

Tolstoy’un liberaller ve sosyalistlerle böylesine savaşması, alanı salt yönetime bırakmak için değildir, çok uzaktır bundan; tam tersine, bulanık ve tehlikeli öğeler ordudan dışarı atıldıktan sonra, eski dünya ile yeni dünya arasındaki savaşın bütün genişliğince başlayabilmesi için yapar bunu. Çünkü o da inanır devrime. Ama onun Devrimi’nin kapsamı devrimcilerin devriminkinden çok farklıdır: Kutsal-Ruh’un egemenliğinin hemen ertesi gün başlamasını bekleyen, gizemci bir ortaçağ dindarının devrimidir onun devrimi:

Benim inancıma göre, Hristiyan dünyasında iki bin yıldır hazırlanmakta olan büyük devrim işte bu saatte başlamaktadır, – bu devrim çü-

11 Japon İzo-Abe’ye mektup, 1904 sonu.

12 L. N. Tolstoy’un Yaşayan Sözleri, Teneromo’nun notları.

13 Aynı yapıt.

14 Paul Boyer ile konuşma (Le Temps, 4 Kasım 1902).

rümüş Hristiyanlığın ve onun sonucu olan baskı yönetiminin yerini gerçek Hristiyanlığa, insanlar arasındaki eşitliğin ve gerçek özgürlüğün temelı olan, aklı başında olan bütün insanlarca arzulanan Hristiyanlığa verecektir.¹⁵

Geleceği peygamber gibi gören bu adam, yeni mutluluk ve aşk çağını haber vermek için hangi saati seçmektedir? Rusya'nın en karanlık saatini, yıkım ve utanç saatini. Yaratıcı inancın yüce gücü! Her şey ışıktır çevresinde, – geceye kadar. Tolstoy yenilenmenin belirtilerini görür ölümde, – Mançuri savaşının yıkımlarında Rus ordularının dağılışında, korkunç anarşide, kanlı sınıf kavgasında. Düş mantığı Japonya'nın yengisinden Rusya'nın her türlü savaşa sırt çevirmesi gerektiği gibi şaşırtıcı bir sonuç çıkarır: çünkü Hristiyan olmayan halklar, “kölece boyun eğiş evresini aşmış” Hristiyan halklardan daha üstün olacaklardır savaşta. –Halkı için bir el-çekiş midir bu?– Hayır, en yüce gururdur. Rusya her türlü savaşa sırt çevirmelidir, çünkü “büyük devrim”i gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Ve Yasnaya Polyana'nın İsa öğretisi yayıcısı, bu şiddet düşmanı, farkında olmadan, Komünist Devrimi'ni önceden haber veriyordu!¹⁶

İnsanları kaba baskıdan kurtaracak olan 1905 Devrimi, Rusya'da başlamalıdır. – Başlıyor.

Bu seçilmiş halk rolünü neden Rusya oynamalıdır? – Çünkü yeni devrimin her şeyden önce “büyük cinayet”i, birkaç bin zengin yararına toprağın tekelleştirilmesini, milyonlarca insanın köleliğini, köleliklerin en acımasızını düzeltmesi gerekir.¹⁷ Çünkü Rus halkı kadar hiçbir halk varmamıştır bu büyük haksızlığın bilincine.¹⁸

15 *Bir Dünyanın Sonu.*

16 Tolstoy, daha 1865 yılında, büyük toplumsal kargaşayı haber veren şu satırları yazıyordu. “Mülk hırsızlıktır sözü, bir insanlık bulunduğu sürece, İngiliz anayasasından daha büyük bir gerçek olarak kalacaktır... Rusya'nın tarihsel görevi, yeryüzüne toprağın toplumsallaştırılması görüşünü getirmesi olacaktır. Rus Devrimi ancak bu ilke üzerine kurulabilir. Çara ve zorbalığa karşı yapılmayacak toprak sahipliğine karşı yapılacaktır.”

17 “Köleliklerin en acısı topraksız olmaktır. Çünkü bir efendinin kölesi bir tek kişinin kölesidir, ama topraktan yoksun bir adam herkesin kölesidir.” (*Bir Dünyanın Sonu*).

18 Gerçekten de Rusya apayrı bir durumdaydı; Tolstoy Rusya'ya bakarak bu durumu bütün Avrupa devletlerinin durumuymuş gibi görmekle yanlışlığa düşerse de her şeyden önce yakından gördüklerinin acılarıyla ilgilenmesine şaşılamaz. – *Büyük Cinayet*'te, Tula yolu üzerinde, köylülerle konuşmasına bakın: hepsi de ekmek-

Ama gerçek neden Rus halkının, bütün halklar içinde, gerçek Hıristiyanlığa en çok ermiş halk olmasıdır, yaklaşan devrimin, İsa adına, birlik ve aşk yasasını gerçekleştirmesi gerektiğidir. Bu aşk yasası da ancak kötülük karşısında direnmezlik yasasına dayanırsa gerçekleşebilir. Bu direnmezlik Rus halkının temel niteliklerinden biri olmuştur her zaman.¹⁹

Rus halkı iktidar karşısında öteki Avrupa halklarından çok farklı bir tutum göstermiştir her zaman. Hiçbir zaman iktidarla bir çekişmeye girişmemiştir; en önemlisi, hiçbir zaman katılmamıştır ona, bunun sonucu olarak da kirlenmemiştir. Kaçınılması gereken bir dert gibi görmüştür onu. Rusların çoğunluğu şiddet eylemlerine karşı koymaktan ya da elini bulaştırmaktansa, bunlara katlanmayı yeğ tutmuştur. Öyleyse, her zaman boyun eğmiştir...

Bu gönüllü boyun eğişin kölece uysallıkla hiçbir ilgisi yoktur.²⁰

Gerçek Hıristiyan boyun eğebilir, hattâ her türlü şiddete boyun eğmesi olanaksızdır, savaşması olanaksızdır; ama bunlara uyamaz, yani yasaya uygun olduklarını kabul edemez.²¹

Tolstoy, bu satırları yazdığı sırada, bir halkın bu kahramanca direnmezliğinin en acı örneklerinden birinin heyecanı içindeydi, -22 Ocak 1905'te, Petersburg'daki kanlı gösteride, Papaz Gapon'un

sizdir, çünkü toprakları yoktur, hepsi de, ta içlerinden, toprakların kendilerine verilmesini bekler. Rusya'da tarımla uğraşanların nüfusu ulusun yüzde seksenini oluşturur. Tolstoy, yaklaşık yüz milyon insanın mülk sahiplerinin toprağa el koymaları sonucu açlıktan öldüklerini söyler. Dertlerine çare bulmak için onlara basın özgürlüğünden, din ve devlet işlerinin ayrılmasından, ulusun temsil edilmesinden, hattâ sekiz saatlik iş gününden söz etmek, onlarla hiç utanmadan alay etmektir. Toprağı çalışan halka vermekten başka çare yoktur. Bu temel sorunun çözümü konusunda Tolstoy, Henry George'un öğretisini, yalnız toprak değerine dayanan tek bir vergi tasarısını öne sürer. Ekonomik İncil'dir bu onun, durumacasına ona döner, bu öğretiyi öylesine sindirmiştir ki, çoğu zaman, Henry George'un tümcelerini olduğu gibi yapıtlarına aktarır.

19 "Kötülük karşısında direnmezlik yasası her türlü yapının temel taşıdır." (*Bir Dünyanın Sonu*).

20 1900 yılında bir dostuna yazdığı mektupta, direnmezlik yasasının yanlış yorumlanmasından yakınır. "Kötülüğe kötülükle karşı koyma" sözünü "Kötülüğe karşı koyma", yani "kötülük karşısında ilgisiz kal" sözünü karıştırıyorlar... "Oysa kötülükle savaş Hıristiyanlığın biricik ereğidir, kötülük karşısında direnmezlik buyruğu da en etkili savaş yolu olarak gösterilmiştir." Bu anlayışı Gandhi'nin anlayışıyla, onun *Satyagraha*'sıyla, aşk ve özveri yoluyla "Etken Direnme"si ile karşılaştırabiliriz. Her ikisinde de aynı ruh gözüpekliği edilgenliğin karşısına dikilir. Ama Gandhi kahramanlık gücü üzerinde daha fazla durmuştur.

21 *Bir Dünyanın Sonu*.

yönetimindeki silahsız kalabalık, hiçbir kin çılgılığı koparmadan, kendini savunmak için hiçbir girişimde bulunmadan, ateşe tutulmaya boyun eğmişti.

Çömezler diye adlandırılan eski dindarlar, yapılan baskılara, zulümlere karşın, inatla, Rusya'da uzun zamandır devlete uymazlık ilkesini uyguluyor, iktidarın yasaya uygunluğunu kabul etmeyi yadsıyorlardı.²² Rus-Japon savaşının yıkımlarından sonra, bu anlayış köylüler arasında da kolaylıkla yayıldı. Askerlik yapmayı yadsıyanlar çoğaldı; bu karşı koymalar ne kadar zalimce bastırıldıysa, yüreklerdeki başkaldırı da o kadar kabardı. – Öte yandan, bazı illerde, birçok ırk, Tolstoy'u tanımadan, devlete uymayı edilgen, ama kesin bir biçimde yadsımanın örneklerini vermişti: daha 1898'de Kafkasya'da Dukobor'lar, 1905'e doğru Guriev'de Georgien'ler. Bu eylemlerin Tolstoy üzerindeki etkisi, kendisinin bu eylemler üzerindeki etkisinden çok daha fazladır: yazılarının önemi de, Gorki gibi, devrim partisine bağlı yazarların ileri sürdüklerinin tersine,²³ onun eski Rus halkının sesi olmasından ileri gelir.

Savundukları ilkeleri yaşamları pahasına uygulayan bu insanlar karşısındaki tutumu, çok alçakgönüllü, çok onurluydu.²⁴ Kaçak askerler karşısında da, Dukobor'lar ve Guriev'liler karşısında da yol gösteren bir önder gibi davranmıyordu.

*Hiçbir acıya katlanmayan kişi, acıya katlanan kişiye hiçbir şey öğretmez.*²⁵

"Sözlerinin ve yazılarının acılara götürmüş olabileceği herkes"ten kendisini bağışlamasını diler. Hiç kimseye askere gitmeyi yadsıması-

22 Tolstoy iki "çömez" tipi çizmiştir, biri *Diriliş*'in sonunda, öbürü *Üç Ölü Daha*'dadır.

23 Tolstoy'un *Zemstvo*'ların çıkardığı kargaşalığı yermesinden sonra, Gorki, dostlarının hoşnutsuzluğunu dile getirerek şöyle yazıyordu: "Bu adam kendi görüşünün tutsağı oldu. Uzun zamandır Rus yaşamından kopuyor, halkın sesini dinlemiyor artık. Rusya'nın çok yükseklerinde uçuyor."

24 Zulme uğramamak keskin bir acıydı onun için. Din kurbanlığına susamıştı; ama hükümet son derece akıllı davranıyor, onu hoşnut etmekten geri duruyordu. "Zararlı biri varsa, o da benim, ama çevremde dostlarıma zulmediyor, beni rahat bırakıyorlar. Elbette, zulmedilmeye bile değmiyorum ben, bundan utanç duyuyorum." (Teneromo'ya mektup, 1892). "Elbette, zulmedilmeyi bile hak etmedim, gerçeğe bedensel acılarla tanıklık edemeden, böyle öleceğim." (Teneromo'ya mektup, 1892). "Özgür olmak zor geliyor bana." (Teneromo'ya mektup, 1894). Oysa Tanrı bilir ki, özgür kalmak için hiçbir şey yapmıyordu! Çarlara sövmekten yurda, "uğrunda insanların canlarını, özgürlüklerini, akıllarını feda ettikleri bu korkunç fetişe" saldırmaya kadar götürür işi.

25 Asker kaçağı Gonçarenko'ya mektup, 19 Ocak 1905.

nı öğütmez. Herkes kendisi vermelidir kararını. Duralayan biriyle karşı karşıya gelirse, “ona askere gitmesini, ruhsal bakımdan bunu olanaksız bulmadığı sürece, buyruklara uymasını öğütler.” Çünkü insan duralıyorsa, daha olgunlaşmamış demektir; “bir ikiyüzlü ya da bir dönme daha olacağına, bir asker olması daha iyidir, güçlerini aşan işlere girişenlerin durumu budur”.²⁶ Asker kaçağı Gonçarenko’nun kararından kuşkulandır. “Bu delikanlının bu işe Tanrı aşkından çok onur duygusuyla, böbürlenme için girişmiş olmasından” korkar.²⁷ Dukobor’lara, gurur ve insanlık saygısı yüzünden uymazlıkta ısrar etmemelerini, “yapabilecekleri bir şeyse, kadınlarıyla çocuklarını acılardan kurtarmalarını, bundan dolayı hiç kimsenin kendilerini kınamayacağını” yazar. Ancak “İsa ruhu içlerine yerleşmişse” direnmelidirler, “çünkü o zaman acı çekmekten mutluluk duyacaklardır”.²⁸ Ne olursa olsun, zulümlere katlananlardan, “ne pahasına olursa olsun, kendilerine zulmedenlerle sevgi ilişkilerini kesmemelerini” rica eder.²⁹ Bir dostuna yazdığı güzel mektupta söylediği gibi, Herod’u sevmek gerekir:

*“Herod sevimmez”, diyorsunuz. – Biliyorum, ama seziyorum, siz de seziyorsunuz ki, sevmek gerekir. Biliyorum, siz de biliyorsunuz ki, onu sevmesem, acı çekerim, benliğimde yaşam kalmamış demektir.*³⁰

Bu aşkın tanrısal arılığı bitip tükenmez ateşi! İncil’in “Benzerini kendin gibi sev!” diyen sözleriyle bile yetinemez sonunda, çünkü orada bile bir bencillik kokusu sezer.³¹

Kimilerine göre, fazlasıyla geniş bir aşk bu, her türlü insan bencilliğinden öylesine sıyrılmış ki, boşlukta dağılıveriyor! – Ama “soyut aşk”tan Tolstoy kadar sakınan var mıdır?

Bugünün en büyük günahı: soyut insan sevgisi, uzaklarda bir yerlerde bulunanlara beslenen, kişilikten yoksun sevgi... Tanımadığımız, hiçbir zaman karşılaşmayacağımız insanları sevmek o kadar kolay ki! Hiçbir şeyi gözden çıkarmamız gerekmez. Aynı zamanda da alabildiğine hoşnut oluruz kendimizden! Bilincimiz aldanır. – Hayır. Benzeri-

26 Kafkasyalı Dukoborlara, 1897.

27 Gonçarenko’ya mektup, 1900.

28 Kafkasyalı Dukoborlara, 1897.

29 Gonçarenko’ya, 19 Ocak 1905.

30 Bir dosta, kasım 1901.

31 Sonra asıl metnin yanlış okunduğunu, bu sözün doğrusunun “Benzerini Onun gibi (Tanrıymış gibi) sev” olduğunu kanıtlamaya çalışır. (Teneromo ile konuşmalar).

*mizi sevmeliyiz, ama kendisiyle birlikte yaşadığımızı, bizi rahatsız edeni.*³²

Tolstoy üzerinde yapılmış incelemelerin çoğunda onun felsefesi ile inancının yeni şeyler olmadığını okuyorum. Doğru: bu düşüncelerin güzelliği moda yenilikler gibi görünemeyecek kadar ölümsüzdür... Başkaları da ütöpik niteliklerini koyuyor ortaya. Bu da doğru: ütöpiktir, İncil gibi. Bir peygamber ütöpyacıdır; daha yeryüzündeyken ölümsüz bu yaşamı sürer. Bu belirtinin bize sunulmuş olması, peygamberlerin sonuncusunu aramızda görmüş olmamız, sanatçılarımızın en büyüğünün bu ışık halkasını alnında taşıması, bence çok daha özgün bir olaydır, dünya için önemi de yeni bir din ya da yeni bir felsefeden daha büyüktür. Kinin kana buladığı bir yüzyılda, kardeşlik aşkının cisimleşmesi olan bu büyük ruhun mucizesini görmeyenler kördür!

32 Teneromo ile konuşmalar.

Yüzü, insanların belleğinde kalacak, kesin çizgilerine bürünmüştü: üzerinden bir çifte kırışığın yayı geçen, geniş alın, gür, karışık, ak kaşlar, Dijon Musa'sını düşündürten peygamber sakalı. Yaşlı yüz yumuşamış, bir içlilik kazanmıştı; hastalığın, kederin, sevgi dolu iyiliğin damgasını taşıyordu. Yirmi yaşın o nerdeyse hayvansı sertliğinden ve Sivastopol askerinin yapmacıklı katılığından bu yana ne kadar değişmişti! Ama açık renk gözlerinde hep o derin kıvılcıksızlık, hiçbir şeyini saklamayan, kendisi için de saklı hiçbir şey bulunmayan bakışında hep o dürüstlük!

Ölümünden dokuz yıl önce, Rus patrikliğine verdiği yanıtta (17 Nisan 1901), Tolstoy şöyle diyordu:

Huzur ve sevinç içinde yaşamamı da, ölüme doğru huzur ve sevinç içinde ilerlememi de inancıma borçluyum.

Bunu duydukça, şu çok eski sözü düşünürüm: “Hiç kimseye ölmedikçe mutlu denilmemeli.”

O zaman içinde taşımakla övündüğü bu huzur, bu sevinç kendisine sadık kaldı mı?

1905 yılının “büyük devrim” umutları sönmüştü. Yığıldıkça yığılan karanlıklardan, beklenen ışık çıkmamıştı. Devrim sarsıntıları'nın yerini bitkinlik alıyordu. Eski adaletsizliğin hiçbir şeyi değişmemişti, yoksunluk daha da büyümüştü yalnız. Tolstoy, daha 1906'da, Rusya'nın İslav halkının tarihsel iççağrısına beslediği güveni yitirmişti biraz; inatçı inancı, uzaklarda, bu görevi verebileceği başka halklar arıyordu. “Büyük ve bilge Çin halkını” düşünür. “Batı halklarının nerdeyse bir daha bulamamasıya yitirdikleri bu özgürlüğü Doğu halklarının bulacaklarını” ve insanlığın *Tao* yolunda, ölümsüz Yasa yolunda değişimini Asyalıların başında Çin'in gerçekleştireceğini düşünür.¹

Çabuk yıkılır umudu: Lao-Tse'nin ve Konfüçyüs'ün Çin'i eski bilgelikliğini yadsır, Çin'den önce Japonya da böyle yapmış, Avrupa'ya

1 Bir Çinliye mektup, Ekim 1906.

öykünmeye başlamıştır.² Zulme uğrayan Dukobor'lar Kanada'ya göç etmişler, oraya varır varmaz da mülkiyeti yeniden kurmuş, Tolstoy'u üzüntü ve şaşkınlığa gömmüşlerdir.³ Guryen'ler, devlet boyunduruğundan kurtulur kurtulmaz, kendileri gibi düşünmeyenleri ezmeye başlamışlardır; çağrılan Rus birlikleri her şeyi düzene sokmuştur. "O zamana kadar yurtları bir insanın isteyebileceği en güzel yurt, yani kutsal kitap olan" Yahudiler bile Siyonizm hastalığına, "çağdaş Avrupacılığın teninin teni, raşitik çocuğu" olan bu sahtece ulusal akıma kapılmışlardır.⁴

Tolstoy kederlidir, ama cesareti kırılmamıştır. Tanrı'ya güvenir, geleceğe inanır:⁵

*Göz açıp kapayıncaya kadar bir orman oluşturabilse, çok güzel olurdu. Yazık ki, olanaksız bir şey bu, tohumun yeşermesini, filizlerin, sonra yaprakların çıkmasını, gövdenin oluşup en sonunda ağaca dönüşmesini beklemek gerek.*⁶

Ama bir orman oluşturmak için çok ağaç ister; Tolstoy ise yalnızdır. Ünlüdür, ama yalnızdır. Bütün dünyadan: İslam ülkelerinden, Çin'den, Japonya'dan mektuplar alır, *Diriliş* Japon diline çevrilir, Japonya'da, "toprağın halka verilmesi" konusundaki düşünceleri yayılır. Amerikan gazeteleri kendisiyle konuşmalar yaparlar; Fransızlar sanat konusunda, din ile devlet işlerinin ayrılması konusunda düşüncelerine başvururlar.⁷ Ama ardından giden üç yüz kişi bile yoktur, kendisi de kabul eder bunu. Öte yandan, kendisi de hiç önem vermemiştir böyle bir şeye. Dostlarının Tolstoycu topluluklar oluşturma yolundaki çabalarına karşı çıkar:

Birbirimize doğru değil Tanrı'ya gitmeliyiz hepimiz... "Birlik olursak, daha kolay olur", diyorsunuz. Ne? Toprağı sürmek, ekini biçmek söz ko-

2 Tolstoy bundan duyduğu korkuyu daha 1906'da yazdığı bir mektupta belirtiyordu.

3 "Ancak asker ve polis gücüyle sürdürülen mülkiyeti kabul edecek olduktan sonra, askerlik ve polis hizmetini yadsımayaya değmezdi. Bu hizmeti görüp de mülkiyetten yararlanan insanlar bir yandan her türlü hizmeti yadsırken, bir yandan da mülkiyetten yararlananlardan daha iyi davranmaktadırlar." (Kanada'daki Dukoborlara mektup, 1899).

4 *Teneromo İle Konuşmalar*'da şöyle der: "Bu Kitab'a dalmış olan bilge Yahudi, yüzyılların başının üstüne yıkıldığını ve yeryüzünde belirip silinen halkları görmedi."

5 Ve gelecek kendisini haklı çıkardı. Ölümünden birkaç ay önce, Afrika'nın uçlarından Gandhi'nin Mesihsi sesinin yankısı ulaştı kendisine. (Bkz. Kitabın sonlarındaki *Asya'nın Tolstoy'a Verdiği Yanıt* bölümü.)

6 *Politikacılara Sesleniş*, 1905.

7 Paul Sabatier'ye mektup, 7 Kasım 1906.

nusuysa, evet. Ama, Tanrı'ya yaklaşılmaya gelince, insan ancak kendi başına yapabilir bunu... Dünyayı kocaman bir tapınak olarak düşünüyorum, ışığı yukardan gelen ve tam ortasına düşen bir tapınak. Toplanmak için, herkes ışığa gitmelidir. Burada, hepimiz, değişik yanlardan gelerek, beklemediğimiz insanlarla birlikte olacağız: sevinç bundadır.⁸

Kubbeden düşen ışık çizgisinin altında kaç kişi toplanmıştır? – Ne önemi var! Bir tek kişi yeter, bir de Tanrı.

Maddelere ancak yanan bir madde ateş geçirebileceği gibi, bir insan da ancak gerçek yaşamını, gerçek inancını geçirebilir başka insanlara, gerçek ancak böyle yayılabilir.⁹

Belki de; ama bu tek başına kalmış inanç Tolstoy'a ne ölçüde mutluluk verebilmiştir? – Son günlerinde, bir Goethe'nin istenç ürünü huzurundan ne kadar uzaktır! Sanki kaçır ondan, sanki onu seimsiz bulur.

Kendi kendimizden hoşnut olmadığımız için Tanrı'ya şükretmeliyiz. Her zaman hoşnut olabilir miyiz! Yaşamla olması gerekenin uyuşmazlığı yaşam belirtisinin ta kendisidir, en küçükten en büyüğe, en kötünden daha iyiye doğru yükseliştir. İyiliğin koşuludur bu uyuşmazlık. İnsanın sakın ve kendinden hoşnut olması kötü bir şeydir.¹⁰

Sonra bir Levin'in ya da bir Piyotr Bezukov'un sürekli kaygısının kendisinde hâlâ ölmediğini gösteren şu roman konusunu tasarlar.

Devrimci çevrelerde yetişmiş, önce devrimci, sonra halkçı, sosyalist, Ortodoks, Athos dağı keşişi, sonra tanrısız, iyi aile babası, en sonunda da Dukobor olan bir adam tasarlarım sık sık. Her şeye başlar, durmadan bırakır, insanlar kendisiyle alay ederler, hiçbir şey yapmamıştır, unutulmuş olarak, bir kimsesizler yurdunda ölür. Ölürken, yaşamını boşa harcadığını düşünür. Bununla birlikte, bir ermiştir.¹¹

İnançla dolu olan Tolstoy'un hâlâ kuşkuları mı vardı? – Kim bilir? Yaşlılığında bile kafaca da, bedence de güçlü kalmış bir insanda, yaşam belli bir düşünce noktasında duramazdı. Yürümesi gerekiyordu.

Devinim yaşamdır.¹²

8 Bir dosta mektup, Haziran 1892 ve Kasım 1901.

9 Savaş ve Devrim.

10 Bir dosta mektup.

11 Tolstoy'un basılmamış yapıtlarının dizelgesinde adı bulunan *Bir Dukobor'un Oyküsü* söz konusudur belki de.

12 "Gerçeğe ermiş bütün insanların bir arada toplandıklarını ve bir adaya yerleştiklerini düşünün. Yaşam mı olur bu?" (Bir dosta mektup, Mart 1901).

Son yıllarda birçok şey değişmiş olmalıydı benliğinde. Devrimciler konusundaki görüşü değişmemiş miydi? Hattâ kötülük karşısında direnmezliğe beslediği inancın sarsılmadığını kim söyleyebilirdi? – Daha *Diriliş*'te bile, Nekludov'un siyasal mahkûmlarla ilişkileri Rus devrim partisi üzerindeki düşüncelerini tümünden değiştirir.

O zamana kadar, zalimlikleri, duygularını gizlemeleri, suikastleri, kendini beğenmişlikleri, kendilerinden hoşnut olmaları, çekilmez boş gururları karşısında tiksinti duyuyordu. Ama onları daha yakından görünce, düzeni sağlayanların onlara nasıl davrandıklarını görünce, başka türlü olamayacaklarını anlıyor.

Ve tam bir özveri isteyen yüce görev düşüncelerine hayranlık duyuyor.

Ama, 1900 yılından beri, devrim dalgası yayılmıştı; aydınlardan yola çıkmış, halka ulaşmıştı, bulanık bir biçimde binlerce yok-sulu eyleme geçiriyordu. Korku verici ordularının öncü bölümü, Yasnaya Polyana'da, Tolstoy'un penceresinin altından geçiyordu. *Mercure de France*'ta yayımlanan¹³ ve Tolstoy'un yazdığı son sayfalardan olan üç öykü, bu gösterinin onda uyandırdığı üzüntü ve kargaşayı belli eder. Tula'da, basit ve dindar hacıların geçtikleri zaman nerede kalmıştı? Başiboş açların akını başlamıştı şimdi. Tolstoy bunlarla konuşur, kendilerini eyleme geçiren kin karşısında sarsılır: zenginleri eskiden olduğu gibi "sadaka dağıtarak ruhlarının kurtuluşunu sağlayan kimseler olarak değil, çalışan halkın kanını emen haydutlar olarak" görmektedirler artık. Birçokları bilgili, batmış kimselerdir, insanı her şeyi yapabilecek duruma getiren umutsuzluğun eşiğindedirler.

Hunların ve Vandalların eski uygarlığa yaptığını yeni uygarlığa yapacak olan barbarlar, çöllerde ve ormanlarda değil, kentlerin izbelerinde ve büyük yollarda yetiştii.

Henry George böyle diyordu. Tolstoy da şunları ekler:

Vandallar Rusya'da şimdiden hazır, bizim derinden derine dindar halkımız arasında özellikle korkunç olacaklar, çünkü biz Avrupa halklarında gelişmiş olan frenleri, uyarlıkları ve halkoyunu bilmeyiz.

Tolstoy, kendisinin direnmezlik öğretilerine karşı çıkan, yöneticilerle zenginlerin halka yaptıkları kötülüğe ancak: "Öç! Öç! Öç

13 1 Aralık 1910.

istiyoruz!” diye yanıt verilebileceğini söyleyen ayaklanmışlardan sık sık mektup alıyordu. Tolstoy hâlâ yerer mi bunları? Bilinmez. Ama, birkaç gün sonra, kendi köyünde ilgisiz yetkililer önünde, ağlayan yoksulların evlerinden semaverlerin, koyunların alındığını görünce, ne yapsa boşunadır, o da cellatlara karşı, “içki ticaretiyle ya da insanlara insan öldürmeyi, insanları sürgüne, hapse, küreğe, idama mahkûm etmeyi öğretmekle uğraşan bakanlara ve yamaklarına, yoksulların elinden alınan semaverlerin, koyunların, danaların, bezlerin halkı zehirleyen içki imbiklenmesi için, öldürücü silah ve hapishane yapımı için, her şeyden önce de yardımcılarına ve kendilerine aylık dağıtmak için en iyi yatırım olduğuna inanmış olan bu insanlara” karşı “Öç istiyoruz”, diye bağırır.

İnsanın, ömrü boyunca sevgi çağını bekleyerek, bu çağı muştulayarak yaşadıktan sonra, gözlerini bu tehdit dolu görüntüler arasında yumması, bunların sıkıntısını duyması acıdır. – Hele insan Tolstoy gibi gerçekçi bir bilinç taşıyorsa, yaşamını ilkeleriyle tümünden uzlaştıramadığını düşünmesi daha da acıdır.

Burada, son yılların –son otuz yılının, diyemez miyiz?– en acılı noktasına geliyoruz. Ancak saygılı ve korkak bir elle dokunabiliriz bu noktaya: Tolstoy’un gizlemeye çalıştığı bu acı, yalnız ölmüş olanın değil, yaşamakta olan başka kimselerin, kendisini sevmiş ve sevmekte olan kimselerin de acısıdır.

En sevdiklerine, karısına, çocuklarına geçirememiştii inancını. Yaşamını ve sanat çalışmalarını candan paylaşan eşinin, kendisinin anlamadığı bir başka inanç için sanat inancını yadsımasının acısını çektiğini gördük. Tolstoy da en iyi dostunca anlaşılmamanın acısını çekiyordu.

Şu sözlerin doğruluğuna bütün varlığımla inanıyorum, diye yazıyordu Teneromo’ya: *koca ile karı ayrı ayrı varlıklar değil, bir tek varlıktır... Bazı bazı yaşamın acılarının üzerine yükselmemi sağlayan bu dinsel bilincin bir bölümünü karıma geçirebilmeyi çok isterdim. Bu bilinç kadınların pek erişemeyecekleri bir bilinç olsa bile, benim aracılığımla değilse de Tanrı aracılığıyla karıma geçeceğini umuyorum.*¹⁴

Bu dilek gerçekleşmişe benzemiyor. Kontes Tolstoy, kendisiyle “bir” olan büyük ruhun gönül arılığına, içten kahramanlığına, iyi-

14 16 Mayıs 1892. Tolstoy o zaman karısının küçük bir çocuğun ölümü dolayısıyla acı çektiğini görüyor, onu avutmak için hiçbir şey yapamıyordu.

liğine hayranlık ve sevgi duyuyordu; “kalabalığın önünden yürüdüğünü, insanların izlemeleri gereken yolu gösterdiğini” görüyordu;¹⁵ Rus patrikliği onu aforoz ettiği zaman, mertçe savunmasını yapıyor, onu tehdit eden tehlikeden kendisi de pay istiyordu. Ama inanmadığına inanmak elinde değildi; Tolstoy da onu inanır gibi davranmaya zorlayamayacak kadar içtendi, – inanç ve sevginin yoksanmasından çok, inanç ve sevgi gösterisinden nefret ederdi.¹⁶ Öyleyse inanmadan yaşamını değiştirmeye, servetini ve çocuklarının servetini feda etmeye nasıl zorlayabilirdi onu?

Çocuklarıyla uzlaşmazlığı daha da büyüktü. Tolstoy’u Yasnaya Polyana’da, ailesi içinde görmüş olan A. Leroy-Beaulieu, “sofrada, baba konuşurken, oğulların sıkıntılarını ve inanmazlıklarını zor sakladıklarını” söyler.¹⁷ İnancı ancak üç kızına etkimiş, bunlardan biri, en sevdiği Maria da ölmüştü. Ailesi arasında ruhça yapayalnızdı. Yalnız en küçük kızıyla hekimi anlıyordu kendisini.

Bu düşünce uzaklığının acısını çekiyordu, kendisine kabul ettirilen kibar çevre ilişkilerinin, dünyanın dört bir bucağından gelen, yorucu konukların, Amerikalıların, züppelerin o tepesini attıran konukluklarının acısını çekiyordu; ailesinin kendisini içinde yaşamaya zorladığı “lüksün” acısını çekiyordu. Kendisini ağırbaşlı bir sadelikle döşenmiş, basit evinde, içinde demir bir karyola, basit iskemleler ve çıplak duvarlı küçük odasında görenlerin anlattıklarına bakılırsa, alçakgönüllü bir lüktü bu! Ama bu konfor bile ağır geliyordu ona: sürekli bir pişmanlıktı. *Mercure de France*’ın yayımladığı öykülerinin ikincisinde, çevredeki yoksullukla kendi evinin lüksünü acılıkla karşılaştırır.

Daha 1903 yılında:

*Çabalarım, kimi insanlarca ne kadar yararlı görülürse görülsün, savunduklarımla yaşıyışım tümüyle uzlaşmadığı için, öneminin en büyük yanını yitiriyor.*¹⁸

Neden gerçekleştirmedi bu bağdaşmayı! Ailesini dünyadan el çekmeye zorlayamamışsa, ne diye onlardan ve yaşamlarından ay-

15 Ocak 1883 tarihli mektup.

16 “Bir dine bağlanmamayı hiçbir zaman suç saymayacağım. Kötülük insanların yalan söylemelerinde, dindar gibi görünmelerindedir”, der. Daha sonra da: “Tanrı bizi seviyormuş gibi görünmeye çalışmaktan korusun, kinden de kötüdür böylesi” diye ekler.

17 *Revue des Deux Mondes*, 15 Aralık 1810.

18 Bir dosta, 10 Aralık 1903.

rılmadı, böylelikle verdiği örneğe sevinen, öğretisini yoksamak yetkisine kavuşan düşmanlarının alaylarından, ikiyüzlülük suçlamasından kurtulmadı!

Bunu düşünmüştü. Çoktan vermişti kararını. 8 Haziran 1897'de karısına yazdığı, hayranlık verici bir mektup bulunmuş ve yayımlanmıştır. Hemen hemen bütünüyle buraya aktarmak gerek bu mektubu. Bu sevgi ve acı dolu ruhun gizini hiçbir şey bundan daha iyi veremez:

Uzun zamandır, yaşamımla inançlarım arasındaki bağdaşmazlığın acısını çekiyorum, sevgili Sofya. Yaşamınızı, alışkanlıklarınızı değiştirmeye zorlayamam sizi. Şimdiye kadar sizleri bırakamadım da, çünkü, uzaklaşmakla, daha çok genç olan çocuklarımı, üzerlerinde gösterebileceğim küçük bir etkiden yoksun bırakacağımı, hem de hepinizi çok üzeceğimi düşünüyordum. Ama şu son on altı yıldır yaşadığım gibi, kimi zaman sizinle çarpışıp sizi kızdırarak, kimi zaman çevrenin bu alışkın olduğum etkilerine, çekimlerine kapılarak yaşamayı sürdüremem.¹⁹ Çoktandır yapmak istediğimi yapmaya: gitmeye karar verdim şimdi... Altmışına gelen Hindu'ların ormana gittikleri gibi, her yaşlı ve dindar insanın yaşamını şakalara, sözcük oyunlarına, dedikodulara, tenise değil de Tanrı'ya harcamak istediği gibi, ben de, yetmiş yaşında, ruhumun bütün gücüyle, sakinliği, yalnızlığı istiyorum, tam bir bağdaşmaya varamasam bile, hiç değilse bütün yaşamımla bilincim arasındaki bu bar bar bağırان bağdaşmazlıktan kurtulmak istiyorum. Açıkça gidecek olsaydım, yalvarmalar, tartışmalar olurdu, zayıflık gösterirdim, belki de kararımı gerçekleştirmedim, oysa gerçekleştirilmesi gerek. Bunun için, davranışım sizi überse, beni bağışlamanızı dilerim... Herkesten önce sen, Sofya, gitmemi önleme, beni arama, hiç kızma bana, beni ayıplama. Seni bırakmış olmam sana kızdığımı göstermez. Biliyorum, benim gibi göremez, benim gibi düşünemezdin; bunun için yaşamını değiştiremedin, kabul etmediğin bir şey uğrunda özveride bulunmadın. Bunun için, hiç mi hiç ayıplamıyorum seni; tam tersine, ortak yaşamımızın otuz beş uzun yılını, hele bu zamanın ilk yarısını, anaca yaratılışının cesaret ve bağlılığıyla, görevin olarak gördüğüm şeye yiğitçe katlandığın günleri sevgi ve minnetle anıyorum. Bana ve dünyaya verebileceğini verdin. Çok analık aşkı gösterdin, büyük özverilerde bulundun... Ama yaşamımızın son evresinde, son on beş yılda, yollarımız ayrıldı. Suçun bende olduğuna inanamıyorum;

19 Demek ki bu acılı durum 1881'de, yani Moskova'da geçirilen kış ve Tolstoy'un toplumsal düşkünüğü keşfedişi sırasında başlıyor.

biliyorum ki, değiştiysem, ne kendim, ne de çevre için değiştim, başka türlü yapamadığım için değiştim. Ardımdan gelmedin diye seni suçlayamam, teşekkür ediyorum sana, bana verdiklerini her zaman aşkla anımsayacağım. – Allahaismarladık, sevgili Sofya. Seni seviyorum.

“Seni bırakmış olmam...” Hiç de bırakmadı karısını. – Zavallı mektup! Bu mektubu yazmakla kararının gerçekleşeceğini sanır... Yazdıktan sonra, kararının bütün gücünü eritmişti. – “Açıkça gidecek olsaydım, yalvarmalar olurdu, zayıflık gösterirdim...” “Yalvarmalara”, “tartışmalara” gerek kalmadı, bir an sonra, bırakmak istediklerini görmesi yetti: yapamayacağını, onları bırakamayacağını sezdi; cebindeki mektubu bir çekmeceye sokuşturdu, üzerine şunu yazmıştı:

Bu zarf, ölümünden sonra karım Sofya Andreyevna'ya verilsin.

Kaçma tasarısı bu kadarla kaldı.

Bu muydu Tolstoy'un gücü? Sevgisini Tanrı için harcayacak güçte değil miydi? – Elbette, Hristiyan tarihinde, kendi sevgilerini de, başkalarının sevgisini de gözüpeklikle ayaklar altına alan, daha yürekli ermişler az değil... Ne yapalım? Bunlardan değildi o. Zayıftı. İnsandı. Biz de onu bunun için seviyoruz.

On beş yıldan fazla bir zaman önce, keskin bir acıyla dolu bir sayfada, şöyle soruyordu kendi kendine:

— Peki, Lev Tolstoy, öne sürdüğün ilkelere göre mi yaşıyorsun?

Sonra ezik ezik, yanıt veriyordu:

Utancımdan ölüyorum, suçluyum, küçümsenecek bir insanım... Bununla birlikte, geçmiş yaşamımı bugünkü yaşamımla karşılaştırın. Tanrı yasasına göre yaşamaya çalıştığımı göreceksiniz. Yapılması gerekenin binde birini bile yapmadım, utanıyorum bu yüzden, ama yapmak istemediğim için değil, yapamadığım için yapmadım... Suçlayın beni, ama izlediğim yolu suçlamayın. Evime giden yolu biliyor da sarhoş bir adam gibi, sendeleterek gidiyorsa, gittiğim yol kötü demek midir? Ya bana başka bir yol gösterin, ya gerçek yolda bana destek olun, ben de size destek olmaya hazırım. Geri çevirmeyin beni, sıkıntıma sevinmeyin, öyle, coşkunlukla: “Şuna bakın! Eve gittiğini söylüyor, sonra da çamura düşüyor!” diye bağırmayın. Hayır, sevinmeyin, bana yardım edin, tutun beni!.. Bana yardım edin! Hepimizin yolunu şaşırmış olmasının umutsuzluğu yüreğimi parçalıyor; ben buradan çıkmaya çabalarken, siz benim her sapmamda, acıyacak yerde, beni parmakla gösteriyor, bağırıyorsunuz: “Şuna bakın, bizimle birlikte çamurlara düşüyor!”²⁰

20 Bir dosta mektup.

Ölüme daha çok yaklaştıktan sonra da aynı şeyi yineliyordu:

Bir ermiş değilim ben, hiçbir zaman da kendimi bir ermiş gibi göstermedim. Kendini akıntıya bırakan, bazı bazı da bütün düşündüğünü, bütün duyduğunu söylemeyen bir adamım ben; istemediğimden değil, yapamadığımdan, sık sık abarttığımdan ya da yolumu şaşırdığımdan. Eylemlerimde durum daha da kötü. Tam anlamıyla zayıf bir insanım, kötü alışkanlıklarım var, gerçek tanrısına hizmet etmek istiyorum, ama durmadan tökezliyorum. Yanılmayan bir adam sayılırsam, hatalarımın her biri bir yalan ya da bir ikiyüzlülük gibi görünür ister istemez. Ama zayıf bir adam sayılırsam, o zaman gerçekte olduğum gibi görünürüm: sürekli olarak ve bütün ruhuyla iyi bir insan, Tanrı'nın iyi bir uşağı olmak istemiş ve istemekte olan, zavallı, ama içten bir yaratık.

Böylece, pişmanlıklar içinde ezildi, kendisinden daha güçlü, daha az insan olan izleyicilerin sessiz serzenişlerinden kurtulamadı,²¹ zayıflığı ile kararsızlığı arasında, aile aşkıyla Tanrı aşkı arasında parçalandı, – en sonunda, bir umutsuzluk dalgası, belki de ölüm iyice yaklaşıncaya yükselen, ateşle tutuşmuş yel, evinin ötelerine, yollara attı onu, başıboş gidiyor, kaçıyor, bir manastırın kapısını çalıyor, sonra koşusuna yeniden başlıyor, en sonunda, silik, küçük bir memlekette, bir daha kalkmamak üzere, yolunda düşünüyordu.²²

21 Son yıllarında, özellikle son aylarında, çoktandır İngiltere'ye yerleşmiş ve servetini Tolstoy'un yapıtlarını bütününü yayımlayıp tanıtmaya harcamış olan sadık dostu Vladimir-Grigoriç Çerkov'un etkisinde kaldığı anlaşılıyor. Tolstoy'un oğullarından biri, Lev, Çerkov'a şiddetle çatmıştı. Ama, düşünce uzlaşmazlığından dolayı suçlanmışsa da bağlılığından hiç kimse kuşku duymamıştır; esininin etkisi sezilen bazı davranışlarının belki de insanlık dışı sertliğine hak verilmesi bile (Tolstoy'un mektuplarına varıncaya kadar bütün yazılarının hakkını karısının elinden alan vasiyetnamesi gibi), dostunun ününe Tolstoy'un kendisinden de fazla önem verdiği düşünülebilir. Tolstoy'un son sekreteri Valantin Bulgakov'un günlüğü onun Yasnaya Polyana'daki son altı ayının sadık bir aynasıdır.

22 Tolstoy 28 Ekim (10 Kasım) 1910'da, sabah saat beşe doğru, birdenbire Yasnaya Polyana'dan yola çıktı. Doktor Makovitski de kendisine eşlik ediyordu; Çerkov'un "Tolstoy'un en yakın yardımcısı" olarak nitelediği kızı Aleksandra gidişini biliyordu. Aynı gün, akşamın altısında daha önce de birkaç kez geldiği Optina manastırına, Rusya'nın en ünlü tapınaklarından birine geldi. Geceyi burada geçirdi, ertesi sabah, ölüm cezası üzerine uzun bir yazı yazdı. 29 Ekim (11 Kasım) akşamı, kız kardeşi Maria'nın rahibe olduğu Şamordino manastırına gitti. Akşam yemeğini onunla yedi, yaşamının sonunu "kiliseye gitmeye zorlanmaması koşuluyla, en basit işleri yaparak" Optina'da geçirmek istediğinden söz etti. Şamordino'da yattı, ertesi sabah, komşu köyde bir gezinti yaptı, burada bir ev tutmayı düşünüyordu. Öğleden sonra kız kardeşiyle bir kez daha görüştü. Saat beşte, beklenmedik bir

Sonra, ölüm döşğinde, ağlıyordu, ama kendisine değil, mutsuzlara; hıçkırıklar arasında şunları söylüyordu:

Yeryüzünde acı çeken milyonlarca insan var; neden hepiniz bir tek Lev Tolstoy'la uğraşıyorsunuz?

O zaman, –20 Kasım 1910 Pazar günü, sabahın altısından az sonra,– kendi deyimiyle “kurtuluş”, yani “ölüm, kutsanmış ölüm” geliverdi...

sırada, kızı Aleksandra geldi. Hiç kuşkusuz, yerinin bilindiğini arkasına düşüklerini bildirdi ona: gece hemen yola çıktılar. Anlaşılan, güney illerine, oradan da Balkanlar'a, Bulgaristan'a, Sırbistan'a geçmek düşüncesiyle, Tolstoy Aleksandra ve Makovitski Koselsk istasyonunun yolunu tuttular. Tolstoy yolda, Astapovo istasyonunda hastalandı ve yatmak zorunda kaldı. Burada öldü.

Bu son günler konusunda en tam bilgiler, René Fuelleop Miller ile Friedrich Eckstein'in Tolstoy'un kızının, karısının, hekiminin, orada bulunan dostlarının anlattıkları ile gizli devlet yazışmalarını bir araya getirdikleri *Tolstoy's Flucht und Tod* adlı kitapta. Sovyet hükümetinin 1917'de ortaya çıkardığı gizli yazışmalar, görünüşte bile olsa, ondan bir dine dönüş sözü koparmak için, hükümet ile kilisenin can çekişen Tolstoy çevresinde kurdukları entrika ağını gösterir. Hükümet, hattâ çarın kendisi, Rus patrikliği üzerine baskı yaptı, patriklik de Tula piskoposunu Astapovo'ya yolladı. Ama bu çaba tam bir başarısızlığa uğradı.

Hükümetin kaygısı açıkça görülür. Riazan genel valisi Prens Obolenski ile Moskova bölgesi jandarma komutanı general Livov arasındaki mektuplaşmada, Astapovo'daki bütün olaylar ve gelen bütün konuklar konusunda saati saatine bilgi verilir, istasyonu göz altında tutmak, cenaze alayını çevirip ulusun geri yanından ayırmak için verilmiş emirler görülür. Yöneticiler, Rusya'da büyük siyasal gösteriler çıkar korkusuyla titriyorlardı.

Tolstoy'un can çektiği basit ev, bir yığın polisle, casusla, gazeteciyle, film operatörüyle çevriliydi, kocasına aşkını ve pişmanlığını belirtmek için koşup gelen Kontes Tolstoy'un acısını gözetliyorlardı.

Savaş bitmişti, alanı bu yaşam olan, seksen iki yıllık savaş. Acılı ve şanlı kavga, yaşamın bütün güçlerinin, bütün günahların ve bütün erdemlerin katıldığı. – Yalnız biri, durmamacasına kovalayıp en son sığınaklarına kadar sıkıştırdığı yalan bir yana, bütün günahlar.

Önce, sarhoş özgürlük, arada bir gözleri kamaştıran şimşeklerle aydınlanan fırtınalı gecede birbirine çarpan tutkular, – aşk ve coşku bunalımları, Ölümsüz'ün görüntüleri. Kafkasya, Sivastopol yılları, gümbürtülü ve kaygılı gençlik yılları... Sonra evliliğin ilk yıllarının büyük durgunluğu. Aşkın, sanatın, doğanın mutluluğu, Savaş ve Barış. Dehanın en aydınlık zamanı, bütün insan ufkunu ve ruh için şimdiden geçmişin malı olan çarpışmaları kapsayan dehanın. Yukarısındadır onların, onlara hükmeder; ama daha şimdiden yetmez olmuşlardır. Prens Andrey gibi, Austerlitz'in üzerinde parlayan, uçsuz bucaksız göğe çevirmiştir gözlerini. Bu gök çeker onu:

*Kanatları çok güçlü insanlar vardır, şehvet kalabalığının ortasına indirir onları, burada kanatları kırılır: örneğin ben. Sonra, kırık kanadını çırpar insan, var gücüyle fırlar, sonra gene düşer. Kanatlar iyileşecek. Çok yükseklerle uçacağım. Tanrı yardımcım olsun!*¹

En korkunç fırtınanın ortasında yazılmıştır bu sözler, *İtiraf*lar bu fırtınanın anısı ve yankısıdır. Tolstoy, birçok kez, kanatları kırılmış olarak yere atılmıştır. Ama hep dayatır. Gene atılır ileriye. İşte biri akıl, biri inanç olan iki büyük kanadıyla “uçsuz bucaksız ve derin gök”tedir. Ama aradığı sakinliği bulamaz burada. Gökyüzü bizim dışımızda değildir. Gökyüzü içimizdedir. Tolstoy tutku fırtınalarını burada koparır. Vazgeçen havarilerden burada ayrılır: vazgeçişinde de yaşamakta gösterdiği ateşliliği gösterir. Hep yaşam-

1 Günlük, 28 Ekim 1879. – Bu güzel parçanın tamamı şöyle: “Ağır, kanatsız insanlar vardır yeryüzünde. Aşağıda çırpınırlar. Aralarında güçlüler vardır: Napoléon. İnsanlar arasında korkunç izler bırakır, uzlaşmazlık ekerler, ama hep toprak düzeyindedirler. – Kanat bırakan, yavaş yavaş havalanan, yukarıda kalan insanlar vardır: keşişler. – Kolaylıkla havalanıp geri düşen insanlar vardır: iyi ülkücüler. – Kanatları çok güçlü insanlar vardır (...) Göksel insanlar vardır, kanatlarını toplayarak yeryüzüne iner, öteki insanlara da uçmayı öğretirler. Sonra, gereği kalmayınca, gene göğe çıkarlar: İsa.”

dır kucakladığı, hem de bir âşık şiddetiyle kucaklar. “Yaşam delisi”dir. “Yaşamla sarhoş”tur. Bu sarhoşluk olmadıkça yaşayamaz.² Hem mutluluk, hem mutsuzluk sarhoşudur aynı zamanda. Ölüm ve ölümsüzlük sarhoşudur.³ Bireysel yaşamdan el çekişi, ölümsüz yaşama yönelmiş, coşkun bir tutku çılgılığından başka bir şey değildir. Hayır, eriştiği huzur, istediği ruh huzuru ölümün huzuru değildir. Sonsuz uzaklıklarda dönen, tutuşmuş dünyaların huzurudur. Onun öfkesi sakın, sakinliği yakıcıdır.⁴ İnancı, daha ilk yapıtlarında, çağdaş toplumun yalanlarına açtığı ve hiç bırakmadığı, savaşa yeni baştan, daha amansız bir biçimde girişmesi için, yeni silahlar sağlamıştır ona. Birkaç roman tipiyle yetinmez artık, bütün büyük putlara: dinin, devletin, bilimin, sanatın, liberalizmin, sosyalizmin, halk eğitiminin, yardımseverliğin, barışçılığın ikiye bölünmüşlüğüne saldırır...⁵ Vurur da vurur.

Dünya, Öncü Jean gibi, bozulmuş bir uygarlığı aforoz eden büyük, ayaklanmış ruhların belirişini binde bir görür. Bu belirtilerin sonuncusu Rousseau olmuştu. Doğa sevgisiyle,⁶ yeni topluma duyduğu kinle, bağımsızlık tutkusuyla, İncil’e ve Hristiyan ahlakına coşkuyla bağlanmasıyla, Rousseau; Tolstoy’u muştular. Tolstoy da ona yakınlığını belirtiyor, “Kimi sayfaları yüreğime işliyor, bunları ben yazmışım gibime geliyor”, diyordu.⁷

2 “İnsan ancak yaşamakla sarhoşken yaşayabilir.” (*İtiraf*, 1879). – “Yaşam delisiyim. Şimdi yaz, güzel yaz. Bu yıl, uzun zaman çarpıştım; ama doğanın güzelliği beni yendi. Yaşamın tadını çıkarıyorum.” (Fet’e mektup, Temmuz 1880). – Bu satırlar dinsel bunalım içinde yazılmıştır.

3 *Günlük*’ünde, 1865 temmuzunda şöyle der: “Ölüm düşüncesi...” “Ölümsüzlüğü istiyor ve seviyorum.”

4 “Kızgınlıkla kaynayan bu öfkeyle sarhoş oldum, seviyorum bu öfkeyi, hattâ belirecek gibi oldu mu kıskırtıyorum, çünkü yatıştırıcı bir etki yapıyor üzerimde, hiç değilse bir zaman için, olağanüstü bir esneklik, bedensel ve ruhsal yeteneklere güç ve ateş veriyor.” (*Prens D. Nekludov’un Günlüğü*, 1857).

5 1891’de, Londra’da toplanan Evrensel Barış Kongresi üzerine yazdığı *Savaş* adlı yazı, uluslar arasında hakemliğe inanan barışçıları sert bir dille yerer: “Hakemlikten ve devletlerce kabul edilen bir silahsızlanmadan söz etmek, insanlarla alay etmektir. Söz kalabalığı bütün bunlar! Elbette, hükümetler destekliyor bunu: iyi havariler! Canları istediği zaman, milyonlarca insanı mezbahaya yollamalarına böyle bir şeyin engel olmayacağını biliyorlar nasıl olsa.” (*Tanrı Ülkesi İçimizdedir*).

6 Doğa her zaman Tolstoy’un en iyi dostu olmuştu. Doğanın yaşamına katılır, baharda yeniden doğardı: “Mart ile nisan benim en iyi çalışma aylarımdır.” (Fet’e mektup, 23 Mart 1877). Sonbaharda uyuşuklaşırdı: “Benim için en ölü mevsim bu, düşünmem, yazmam, tatlı bir alıklık duyuyum.” (Fet’e Mektup, 21 Ekim 1869).

7 Paul Boyer ile konuşmalar (*Le Temps*, 28 Ağustos 1901).

Ama ne büyük bir fark vardır iki ruh arasında, Tolstoy'un ruhu ne safçasına Hıristiyanıdır! Cenevrelinin *İtirafı*ları'ndaki pervasız çılgılıkta ne açık bir alçakönullülük yokluğu, ne büyük bir gösterişçi kabalığı buluruz:

Ölümsüz varlık! Cesareti varsa, bir tek kişi: Ben bu adamdan daha iyiydim, desin bakalım!

Sonra şu dünyaya meydan okuyuşu:

Açıkça ve korkmadan söylüyorum: benim namussuz olduğuma inabilececek bir adam boğulacak bir adamdır.

Tolstoy geçmiş yaşamının "suçlarına" kanlı gözyaşlarıyla ağlardı:

*Cehennem azapları içindeyim. Geçmişteki bütün alçaklıklarım aklıma geliyor, bu anılar hiç yakamı bırakmıyor, yaşamımı zehirliyor. Ölümden sonra anıların silinmesine üzülürüz genellikle. Böyle olması ne kadar iyi! Bu dünyada yaptığım bütün kötülükleri öbür dünyada anımsasaydım, ne acılar çekerdim!*⁸

*İtirafı*ları'nı Rousseau gibi yazacak bir adam değildi o, Rousseau, "iyiliğin kötülüğü aştığını sezince, her şeyi söylemekte yarar gördüm", der.⁹ Tolstoy, denemeye giriştikten sonra, *Anı*ları'nı yazmaktan vazgeçer, kalem ellerinden düşer: kendisini okuyanlar için kötü bir şaşkınlık konusu olmak istemez:

*"Birçoklarının çok yükseslere çıkardığı bu adam da böyleymiş demek! Ne kadar bayağıymış! Oysa bizlerin, biz basit ölümlülerin bayağı olmalarını Tanrı buyuruyor!" derdi insanlar.*¹⁰

Hıristiyan inancının o güzelim ruhsal ar duygusunu, yaşlı Tolstoy'a anlatılmaz bir arılık veren alçakgönüllülüğü Rousseau hiçbir zaman tanımadı. Rousseau'nun ardında, Cenevre'nin Saint-Pierre'i, Calvin'in Roma'sı görünür. Tolstoy'da, arı açılmaları ve gözyaşları çocukluğuna heyecan katmış olan hacıları, arı insanları yeniden buluruz.

Ama Tolstoy'un yaşamının son otuz yılını, kendisini Rousseau ile birleştiren bu dünyaya karşı savaştan çok, bir başka savaş doldurur, ruhunun en yüksek iki gücü, yani Gerçek ile Aşk arasındaki eşsiz savaş.

Gerçek, – "dosdoğru ruha işleyen bu bakış",– insanı delip geçen o gri gözlerin derinlere işleyen ışığı... En eski inancıydı bu, sanatının kraliçesiydi.

8 *Günlük*, 6 Ocak 1903.

9 *Dördüncü Gezinti*.

10 Birukov'a mektup.

Yazılarımın kahramanı, ruhumun bütün gücüyle sevdiğim kahraman, her zaman güzel olan, her zaman da güzel kalacak olan kahraman, gerçektir.¹¹

Gerçek, kazadan, kardeşinin ölümünden sonra, sular üzerinde yüzen biricik kalıntı. Gerçek, yaşamının ekseni, deniz ortasında bir kaya...¹²

Ama, çok geçmeden, “korkunç gerçek” yetmez olmuştu. Aşk almıştı onun yerini. Çocukluğunun kaynağı, “ruhunun doğal durumu”ydu aşk.¹³ 1880’in ruhsal bunalımı gelip çattınca, gerçekten el çekmedi, onu aşka açtı.¹⁴

Aşk “gücün temeli”dir.¹⁵ Aşk “yaşama nedeni”dir, güzellikle birlikte, biricik yaşama nedeni.¹⁶ Aşk, yaşamanın olgunlaştırdığı Tolstoy’un, *Savaş ve Barış* ve Patrikliğe mektup yazarının özüdür.¹⁷

Bu aşk yoluyla gerçeğe erme “yaşam yolunun ortasında” yazdığı yapıtların biricik değerini oluşturur ve onun gerçekçiliğini Flaubert gerçekçiliğinden ayırır. Flaubert kişilerini hiç sevmemekte kullanır gücünü. Böyle ne kadar büyük olursa olsun, *Fiat lux*’ten yoksundur.¹⁸ Gün ışığı yetmez, yüreğin ışığı da gereklidir. Tolstoy’un gerçekçiliği varlıkların her birinde cisimleşir, onların gözleriyle görünce, en bayağısında bile, onu sevmeye nedenleri, birimizi hepimize bağlayan kardeşlik bağını sezdirme nedenleri bulur.¹⁹ Aşk yoluyla, yaşamın köklerine iner.

Ama bu birliği sürdürmek zordur. Kimi zamanlar, yaşam ve sızıları öylesine acılaştır, keskinleşir ki, aşka bir meydan okuyuş gibi

11 *Sivastopol*, Mayıs 1855.

12 “Gerçek ... ruhsal görüşümden kalan, hâlâ uyacağım biricik şey.” (17 Ekim 1860).

13 “İnsanlara duyulan aşk, ruhun doğal durumudur, ama biz farkına varmıyoruz.” (*Günlük*, Kazan’da üniversite öğrencisi olduğu sıralar.)

14 “Gerçek, aşka açılacaktır...” (*İtiraf*lar, 1879-81).

15 “Hâlâ gücünden mi söz ediyorsunuz? Ama gücün temeli aşktır, dedi Anna, aşk da istenerek verilmez.” (*Anna Karenina*)

16 “Güzellik ve aşk, bu iki yaşama nedeni.” (*Savaş ve Barış*).

17 “Tanrı’ya inanıyorum. Tanrı benim için aşktır.” (Patrikliğe mektup, 1901). – “Evet, aşk!.. Bencil aşk değil, ömrümden ilk kez yanımda can çekişen düşmanımı gördüğüm ve onu sevdiğim zaman duyduğum aşk.. Aşk ruhun özünün ta kendisidir. Benzerini sevmek, düşmanlarını sevmek, herkesi bütünüyle ve tek tek sevmek bütün belirtilerinde Tanrı’yı sevmektir!.. Bizim için değerli bir yaratığı sevmek insan aşkıdır, ama düşmanını sevmek nerdeyse tanrısal aşktır!..” (*Savaş ve Barış*).

18 *Fiat lux* (Latince), *Işık olsun* anlamına gelir. (Çev.)

19 “Sanatçının konusuna duyduğu tutkulu aşk sanatın yureğidir. Aşksız sanat yapıtı olmaz.” (Eylül 1889 tarihli mektup).

görünürler, aşkı kurtarmak için, inancı kurtarmak için, onu dünyanın o kadar yükseklerine yükseltmek gerekir ki, onunla her türlü bağıntısını koparmak tehlikesi doğar. Yazgıdan gerçeği görmek gibi yüce ve kaçınılmaz bir yetenek almış olan kişi, onu göremez olunca ne yapacaktır? Tolstoy'un son yıllarında, gerçeğin iğrençliklerini gören amansız gözleriyle aşkı beklemeyi ve kesinlemeyi sürdüren, tutkulu yüreği arasındaki sürekli uzlaşmazlık yüzünden neler çektiğini kim anlatacak!

Bu trajik uzlaşmazlıkları hepimiz geçirdik. Kaç kez görmemek ya da nefret etmek durumunda kaldık! Kaç kez bir sanatçı –adına yaraşır bir sanatçı, yazılı sözün göz kamaştırıcı ve korkunç gücünü bilen bir yazar,– şu ya da bu gerçeği yazacağı sırada, bunalımdan ezildiğini duymuştur!²⁰ Çağımızın yalanları, uygarlığın yalanları ortasında zorunlu olan bu sağlıklı ve erkekçe gerçek, bu yaşatıcı gerçek içimize çektiğimiz hava gibidir... Sonra insan bu havaya nice ciğerin dayanamadığını, uygarlığın zayıflattığı ya da yüreklerinin iyiliği nedeniyle zayıf olan nice varlığın dayanamadığını görür! Bunu hiç göz önüne almayıp da öldüren gerçeği suratlarına fırlatmak mı gerekir? Daha yukarıda, Tolstoy'un dediği gibi, “aşka açık” olan bir gerçek yok mudur? – Daha neler! Peer Gynt'in can çekişmekte olan yaşlı annesini masallarla uyuttuğu gibi, insanları avutucu yalanlarla oyalayabilir miyiz?.. Toplum bu ikilemle karşı karşıya gelir durmadan: ya gerçek, ya aşk. Genellikle, aşkı da, gerçeği de kurban ederek çözümler bu ikilemi.

Tolstoy iki inancından hiçbirine ihanet etmemiştir. Olgunluk çağı yapıtlarında, aşk gerçeğin meşalesidir. Son çağının yapıtlarında ise, yukarıdan gelen bir ışık, yaşamın üzerine inen, ama artık onunla kaynaşmayan bir tanrısal ışık çizgisidir. *Diriliş*'te gördük bunu: inanç gerçeğe hükmeder, ama onun dışında kalır. Tolstoy'un, ayrı yüzlere bakığı zaman pek zayıf ve sıradan olarak çizdiği halk, soyut olarak düşündüğü zaman, tanrısal bir ermişlik kazanır.²¹ Sanatındaki uzlaşmazlık gündelik yaşamında da kendini belli ediyordu, hem de daha acımasız bir biçimde. Aşkın kendisinden ne istediğini ne kadar bilirse bilsin, boşunaydı, başka türlü davranıyordu: Tanrı'ya göre yaşamıyordu, çevreye göre yaşıyordu. Ya aşkı, onu

20 “Ben de kitap yazıyorum, bunun için kitapların ne kötülükler yaptığını bilirim...” (Tolstoy'un Dukoborların önderi P. V. Verigin'e mektubu, 21 Kasım 1897).

21 Örneğin *Bir Beyzadenin Sabahı*.

nerede yakalamalıydı? Değişik yüzleri ile çelişkin buyrukları arasında nasıl ayırım yapmalıydı? Aile aşkı mıydı, yoksa bütün insanların aşkı mı?.. Son gününe kadar, bu seçme durumları içinde çırpındı durdu.

Çözüm neredeydi? – Bulamadı. Onu horgörüyle yargılama hakkını mağrur aydınlara bırakalım. Elbette, onlar bulmuşlardır gerçeği, güvenle sarılmaktalar gerçeklerine. Bunlar için, Tolstoy örnek alınamayacak, zayıf ve duygulu bir insandı. Hiç kuşkusuz, onların izleyebilecekleri bir örnek değildir: yeterince canlı değildir onlar. Tolstoy kurumlu seçkinler tabakasından değildir, hiçbir kiliseye bağlanmaz, – kendi deyimiyle, *vaiz*’lerden olmadığı gibi, her iki inancın *mürai*’lerinden de değildir. Bütün ömrü boyunca, her zaman uzak kalan bir ülküye erişmeye çabalayan, özgür Hristiyan kişinin en yüce örneğidir.²²

Tolstoy düşüncenin ayrıcalıklı kişilerine seslenmez, sıradan kişilere, iyi niyetli insanlara seslenir. Bizim bilincimizdir. Bizim, biz orta halli insanların, düşündüğümüzü, kendi içimizde okumaktan korktuğumuzu söyler. Gururla dolup taşan bir önder değildir bizim için, insanlığın yukarısında, sanatlarının ve arılıklarının tahtında oturan, mağrur dehalardan değildir. Tolstoy –mektuplarında da kendini bu en güzel, en tatlı adla adlandırmaktan hoşlanırdı– bizim “kardeşimiz”dir.

Ocak 1911

22 “Bir Hristiyan, ruhsal bakımdan bir başkasından üstün ya da aşağı olamaz; ama belli bir zamanda, bulunduğu basamak ne olursa olsun, kusursuzluk yolunda ne kadar hızlı giderse, o kadar Hristiyandır. Bunun için mürainin kıymıtsız erdemi ruhu ülküye doğru atılışla dolu olan ve haç üzerinde pişmanlık duyan hırsızın erdemi kadar Hristiyanca değildir.” (Zalim Hazlar).

Tolstoy'un Ölümünden Sonra Yayımlanan Yapıtları

Tolstoy, basılmamış birçok yapıt bıraktı ardında. Ölümünden sonra bunların büyük bir bölümü yayımlandı. Bu yapıtlar yaşamının bütün çağlarından kalmadır. 1883'e kadar uzananları bile vardır (*Bir Delinin Günlüğü*). Geri kalanları son yıllarının ürünüdür. Öyküler, romanlar, oyunlar, konuşmalar vardır içlerinde. Birçokları tamamlanmamıştır. Bunları iki bölüme ayırabilirim: Tolstoy'un ruhsal istenciyle yazdığı yapıtlarla sanat içgüsüyle yazdığı yapıtlar. Bunların birkaçında, iki eğilim uyumlu bir biçimde kaynaşır.

Yazık ki yazınsal ününe aldırmanın –belki de gizli bir nefis kırma düşüncesinin– Tolstoy'un en güzel yapıtları arasında yer alabilecek gibi görünen yapıtlarını yazmayı sürdürmemiş olmasına üzülmek gerek. Yaşlı Fedor Kuzmiç'ten kalan günlük bunlardandır. Gönüllü bir günah ödeme isteğiyle, kendisini ölmüş gibi göstererek sahte bir adla Sibiry'a'da yaşlanmaya giden çar I. Aleksandr'ın ünlü söylencesidir bu. Tolstoy'un bu konuya tutkuyla sarıldığı ve kendisini kahramanla özdeşleştirdiği sezilir. Bugün bu "günlüğün" bize ancak ilk bölümünün kalmış olmasına ne kadar üzülsek az: anlatının gücü ve tazeliliğiyle, *Diriliş*'in en iyi sayfaları değerindedir. Burada unutulmaz portreler (yaşlı Katerina II), her şeyden önce de artık yatışmış gururu uyanış sıçramaları gösteren, gizemci ve sert çarın güçlü bir biçimde anlatılışı dikkatimizi çeker.

Sergey Baba (1891-1904) da Tolstoy'un ustalık damgasını taşır; ama anlatı biraz kısa kesilmiştir. Konusu, gururu kırılarak, Tanrı'ya yalnızlıkta ve keşişlikte arayan, sonra onu insanlar arasında, insanlar için yaşayarak bulan bir adamın öyküsüdür. Bazı sayfaların vahşice şiddeti gırtlığından yakalar insanı. Kahramanın sevdiği kadının alçaklığını anladığı sahne kadar yalın ve acı bir sahne gösterebilmek zordur: – (nişanlısı, bir ermiş gibi taptığı kadın, tutkulu bir saygı beslediği çarın metresi olmuştur). Keşişin bulanmış ruh huzurunu yeniden bulabilmek için, balta ile parmağını kestiği şey-

tana uyma gecesi daha az sarıcı değildir. Bu yabancı sahnelerle karşılık, sonlara doğru, çocukluk arkadaşı, zavallı, yaşlı kadınla içli konuşmayı ve son sayfaların ilgisiz ve sakın özlülüğünü buluruz.

Ana da dokunaklı bir konuydu: iyi ve akli başında bir aile anası, kendini kırk yıl boyunca, bütün varlığıyla ailesine adadıktan sonra, yalnız kalır, yapacak bir şeyi, bir eylem nedeni yoktur, özgür düşünceli olmakla birlikte, bir manastıra çekilir ve günlüğünü yazar. Ama bu yapıtın yalnız ilk sayfaları kalmıştır.

Bir dizi küçük öykü de üstün bir sanatın ürünleridir:

Aleksey güzel halk masallarına bağlanır. Her zaman feda edilen, her zaman kolaylıkla hoşnut olan, sonra ölüp giden basit bir insanın öyküsü. – *Balodan Sonra* (20 Ağustos 1903): bir yaşlı, bir genç kızı nasıl sevdiğini, sonra, albay olan babasının bir askeri dövdürttüğünü gördükten sonra, nasıl birdenbire sevmez olduğunu anlatır. Önce çok güzel bir gençlik anısı çekiciliği, sonra sanrı verici kesinliğiyle, kusursuz bir yapıt. – *Düşümde Gördüğüm* (13 Kasım 1906): bir prens, baştan çıkarıldıktan sonra evden kaçmış olan, çok sevdiği kızını bağışlayamaz. Ama kızını görür görmez kendisi özür diler. Bununla birlikte (Tolstoy'un sevgisi ve ülkücülüğü kendisini hiçbir zaman yanıltmaz) kızının çocuğunun kendisinde uyandırdığı tiksintiyi yenemez. – *Kodinka*, 1893 yılında geçen kısa bir öykü: Moskova'da bir halk şenliğine katılmak isteyen genç bir Rus prensesi bir panik içinde kalır, ayaklar altında çiğnenir, ölü diye bırakılır, kendisi de ağır bir biçimde itilip kakılmış bir işçi, prensesi kendine getirir. Sevgi dolu bir kardeşlik duygusu bir an için ikisini birleştirir. Sonra ayrılırlar, bir daha birbirlerini görmeyeceklerdir.

Hacı Murat (Aralık 1902) çok daha geniştir ve destansı bir roman olarak çıkar karşımıza, 1851'deki Kafkasya savaşlarında bir olayı anlatır.⁽¹⁾ Tolstoy, bu kitabı yazarken, sanat olanaklarını tam olarak avucunda tutuyordu. Görüş (gözlerin ve ruhun görüşü) kusursuzdur. Ama, işin tuhafı, öyküye gerçekten ilgi duyulmaz: çünkü Tolstoy'un da tam anlamıyla ilgilenmediği sezilir. Anlatı sırasında karşımıza çıkan her kişi aynı sevgiyi uyandırır kendisinde; yalnız şöyle bir önümüzden de geçirse, her birinin tam bir portresini çizer. Ama, hepsini sevdiği için hiçbirini yeğ tutmaz. Bu dikkate değer öyküyü içten bir gereksinim duymadan, tümüyle bedensel bir zorunlukla yazar sanki. Başkalarının kaslarını çalıştırdıkları gibi, o da zihnini çalıştırır. Yaratmak gereksinimindedir. Yaratır.

Başka yapıtlar, çoğu zaman bunalıma kadar varan, kişisel bir ses verir. 1869 bunalımında önceki ilk ürperti gecelerinin anılarını yeni baştan çizen *Bir Delinin Günlüğü* (20 Ekim 1883) gibi, *Şeytan* (19 Kasım 1889) gibi, özyaşamöyküsel olanları vardır. *Şeytan* çok güzel bölümleri, ama, ne yazık ki, saçma bir sonucu olan, çok uzun bir öyküdür; kendi toprağında yaşayan genç bir köylü kıızıyla bağıntıları olmuş bir toprak sahibi, sonunda evlenmiş ve köylü kızını uzaklaştırmıştır (çünkü dürüst bir adamdır, genç karısını da sever). Ama köylü kızı “kanında”dır, onu görüp de arzulamamazlık edemez. Kız kendisini arar. En sonunda yeniden birleşir kızla; bir daha ondan kopamayacağını sezer: kendini öldürür. İyi, zayıf, güçlü, miyop, zeki, içten, çalışkan, sıkıntılı adamın, kendisini ülküleştiren, düşçül ve tutkun genç karısının, ar duygusundan yoksun, ateşli, güzel ve sağlıklı köylü kızının portreleri üstün sanat örnekleridir. Tolstoy’un romanının sonuna yaşanmış öyküye kattığından daha çok ders katmış olması üzücüdür. Öyle ya, Tolstoy’un başından da böyle bir olay geçmişti.

Beş perdelik bir dram olan *Işık Karanlıkta Parlıyor*’da birçok satsal zayıflıklar buluyoruz. Ama Tolstoy’un yaşlılığının gizli tragedyası bilinince, başka adlar altında, Tolstoy ile ailesinin insanlarını sahneye çıkaran bu yapıt ne kadar heyecan vericidir! Nikolay İvanoviç Sarintzev *Ne Yapmalıyız?* yazarının inancına varmıştır, inancını uygulamaya çalışır. Hiç de izin yoktur buna. Karısının gözyaşları (içten mi, yoksa yapmacık mı?) ailesini bırakmasına engel olur. Evinde kalır, yoksulca yaşar, marangozlukla uğraşır. Karısı ile çocukları debdebeli bir yaşam sürmeyi ve şöenler vermeyi sürdürürler. Bunlara hiç katılmamakla birlikte, ikiyüzlülükle suçlanır. Bu arada, ruhsal etkisiyle, sırf kişiliğinin parıltısıyla, çevresinde inancını paylaşanlar ve zavallılar toplanır. Bir papaz, onun öğretilerine inanarak kiliseden ayrılır. İyi bir aileden olan bir genç adam askere gitmeyi yadsır ve bir disiplin taburuna gönderilir. Zavallı Sarintzev-Tolstoy da kuşku içinde kıvrılır durur. Hata mı etmektedir? Başkalarını boş yere acıya ve ölüme mi sürüklemektedir? Sonunda, istemeden yıkımına yol açtığı genç adamın annesinin elinde ölmeye boyun eğmekten başka bir çözüm göremez bunalımlarına.

Durumu nedeniyle korkunç acı çeken ve bu durumdan sıyrılma-
mayan bir insanın aynı acılı itirafını Tolstoy'un yaşamının son sıra-
larında yazılmış bir kısa öyküde de buluruz: *Kimse Suçlu Değil* (Eylül
1910). Avare zenginlerin karşısına ezilmiş yoksullar dikilir; böyle bir
durumun canavarca saçmalığını ne berikiler sezer, ne ötekiler.

İki tiyatro yapıtı gerçek bir değer taşır: biri alkolün kötülükleri-
ni gösteren, küçük bir köylü oyunudur: *Bütün Nitelikler Ondan Gelir*
(herhalde 1910). Kişiler çok bireyseldir; tipik özellikleri, konuşıma-
larının gülünçlüğü eğlendirici bir biçimde yakalanmıştır. Sonunda
hırsız bağışlayan köylü, bilinçsiz ruh büyüklüğü ve arı benlik
duygusuyla, aynı zamanda hem soylu, hem gülünçtür. – Çok daha
başka bir önem taşıyan ikinci oyun on iki tablolu bir dramdır:
Canlı Ceset. Saçma toplum mekanizmasının ezdiği, zayıf ve iyi in-
sanları gösterir. Kahraman Fedya, kendi iyiliğiyle, bir haz yaşamı-
nın ardında gizlediği derin ahlak duygusuyla yıkılmıştır; çünkü
dünyanın bayağılığı ve kendi düşkünlüğü yüzünden dayanılmaz
bir biçimde acı çeker; ama tepki göstermeye gücü yoktur. Sevdiği
bir karısı vardır, iyi, sakin, akli başında bir kadındır, ama “yaşam
ışığı”ndan yoksundur, unutuşu bu verir. Ona da unutuş gerektir.

“Hepimiz kendi çevremizdeyiz, der, üç yol var önümüzde, yalnız üç
yol. Memur olmak, para kazanmak, içinde yaşanan çevrenin bayağılı-
ğını artırmak, bu beni tiksindiriyordu; belki de bunu yapabilecek güçte
değildim... İkinci yol, bu bayağılıkla çarpışmak: bunun için, bir kahra-
man olmak gerekir, ben de kahraman değilim. Kalıyor üçüncüsü: unut-
mak, içmek, eğlenmek, şarkı söylemek: ben de bu yolu seçtim, beni nere-
lere getirdiğini görüyorsunuz...”

Başka bir yerde de şöyle konuşur:

“Nasıl mı yıktım kendimi? Önce, şarapla. İçmekten zevk aldığımdan
değil. Ama çevremde olanlar olması gereken şeyler değilmiş gibi gelir hep
bana; utanç duyarım... Mareşal ya da banka müdürü olmaya gelince,
öylesine utanç verici, öylesine utanç verici ki!.. İçti mi utanç duymaz olur
insan... Hem sonra müzik, opera ya da Beethoven musikişi değil, Çigan
müziği, insanın ruhunu öyle yaşamla, güçle doldurur ki... Sonra güzelim
kara gözler, gülümseme... Ama bunlar insanı ne kadar büyülse, sonra
da o kadar utanç duyulur...”

Karısını bırakmıştır, çünkü ona kötülüğü dokunduğunu, onun
da kendisine bir iyiliği dokunmadığını sezmektedir. Bir dostuna
bırakır onu, karısını seven, karısının da gizliden gizliye sevdiği,

kendisine benzeyen bir dostuna. Serserilik yaşamının çukurlarında silinir; her şey iyidir böyle: öbür ikisi mutludur, kendisi de – onlar ne kadar mutlu olabilirlerse. Ama toplum kendi onamasına sırt çevrilmesine izin vermez; Fedya'yı sıkıştırır saçmaca, ya kendini öldürecek, ya da iki dostu iki eşlilik nedeniyle cezalandıracaktır. – Derinden derine Rus olan, Devrim umutlarının kırılmasından sonra en iyilerin cesaret kırıklığını yansıtan bu garip yapıt sade ve yaşıldır, hiçbir parlak söze yer vermez. Kişilerin hepsi gerçek ve canlıdır, ikincil kişiler bile: (aşk ve evlilik anlayışında uzlaşmaz ve tutkulu olan genç kız kardeş; mert Karenin'in iyi ve acıma dolu yüzü, sonra tutucu, soylu önyargılar içinde yoğrulmuş, sözlerinde dediği dedik, davranışlarda uzlaşıcı olan, yaşlı annesi); şöyle bir gelip geçen Çingene ve avukat çehreleri bile gerçek ve canlıdır.

• • •

Tolstoy'un ruhbilimsel açık görüşlülüğüne gölge düşürmemekle birlikte, dogmatik ve ahlaksal kaygının yapıtın özgür yaşamından önce geldiği birkaç yapıtı bir yana bıraktım:

Sahte Kupon: iyi ya da kötü bütün bireysel eylemlerin dünyada nasıl birbirlerine bağlandıklarını göstermek isteyen, uzun bir öykü, nerdeyse bir roman. İki liselinin yaptığı bir sahtekârlık gittikçe korkunçlaşan bir sürü cinayete yol açar, – en sonunda, kaba bir adamın öldürdüğü, zavalı bir kadının ermişçe boyun eğişi katil üzerinde etkisini gösterir, yavaş yavaş, katil yoluyla, kötülüğü ilk işleyenlere kadar uzanır, onlar da kurbanları yoluyla günahlarını ödemiş olurlar. Bir destan niteliğine erişen, çok güzel bir konudur bu; yapıt ilkçağ tragedyalarının kaçınılmaz büyüklüğüne erişebilirdi. Ama anlatı fazla uzun, fazla parçalıdır, genişlikten yoksundur, her kişi tam olarak belirlenmiştir, ama hiçbirini ilimizi çekmez.

Çocuk Bilgeliği, çocuklar arasında geçen yirmi bir konuşmadan oluşmuştur, konuşmaların hepsi de büyük konular üzerinedir: din, sanat, bilim, öğretim, yurt vb. Canlılıktan yoksun değildir; ama bu kadar yinelenen yöntem çabuk bıktırır insanı.

Genç Çar en zayıf yapıtlarından biridir, genç çarın elinde olmadan yol açtığı kötülükleri düşünde görüşünü anlatır.

Yarım kalmış iki taslakları da yalnızca sıralamakla yetineceğim: – *İki Hacı*, – *Papaz Vasili*, – *Kaatiller Kimler?* vb.

Bu yapıtların bütününde, Tolstoy'un son gününe kadar sürdürdüğü düşünce gücü şaşırtır insanı. Toplumsal düşüncelerini açıklarken, sözü uzatır; ama bir eylem, bir canlı kişi karşısında bulunduğu her seferde, insansever düşüce silinir, dosdoğru yüreğe ulaşan, kartal bakışlı sanatçı kalır yalnız. O büyük açık görüşlülüğü hiç yitirmemiştir. Sanat açısından, gördüğüm ilk yoksullaşma tutku yönündendir. Kimi kısa anlar bir yana, yapıtları Tolstoy için yaşamının özü olmaktan çıkmış gibi gelir insana; ya zorunlu bir zaman öldürme, ya birer eylem aracıdır. Ama onun gerçek konusu sanat değil, eylemdir artık. Bu tutkulu düşe yeniden kapıldığı zaman, bundan utanç duyar gibidir; kısa keser ya da, *Yaşlı Fedor Kuzmiç'ten Kalan Günlük*'te olduğu gibi, kendisini sanata bağlayan zincirleri yeniden kaynaştırmak tehlikesi gösteren yapıtı tümüyle bırakır... Bir eşi daha bulunmayan bir örnek: yaratıcı gücünün doruğundayken, onun sıkıntı duyan, ona karşı direnen, onu Tanrı'sına kurban eden bir büyük sanatçı...

R. R.
Nisan 1913

Asya'nın Tolstoy'a Verdiği Yanıt

Bu kitabın ilk baskılarının yayımlandığı sırada, Tolstoy'un düşüncesinin dünyadaki yankılarını ölçemezdik daha. Tohum topraktaydı. Yazı beklemek gerekiyordu.

Bugün, harman kaldırıldı. Tolstoy'dan bir Jessé ağacı fışkırdı. Yasnaya Polyana'nın öncü Ermiş Yuhanna'nın yerini Hindistan'ın Mesih'i, kendisinin kutsamış olduğu Mesih aldı: Mahatma Gandhi.

İnsanlık tarihinin eşsiz tutumluluğuna hayran olmamak elde değıl: büyük düşünce çabaları silinir gibi görünüyor, ama özden hiçbir şey yitirilmiyor, karşılıklı tepkilerin gel-giti durmamacasına zenginleşen, toprağı verimli kılan, sürekli bir akım oluşturuyor.

1847'de, on dokuz yaşında, Kazan hastanesinde yatan genç Tolstoy'un yatak komşusu bir haydudun ağır biçimde yüzünden yaraladığı Budacı bir lama rahibiydi, yaşamının selinin otuz yıl süresince kapsayacağı Direnmezlik yasasının ilk açıklamasını bu rahipten alacaktı.

Altmış iki yıl sonra, 1909'da, genç Hintli Gandhi, yaşlı Rus havarisinin kendinde oluşturduğu, aşkıyla ısıtıp acılarıyla beslediğı bu kutsal ışığı can çekişen Tolstoy'un elinden alıyor, onu Hindistan'ı aydınlatan bir meşale durumuna getiriyordu: yansıması dünyanın bütün noktalarına ulaştı.

Ama, bu vaftizin öyküsüne girmeden önce, Tolstoy'un Asya ile bağıntılarını bütünüyle ve kısaca göstermek istiyoruz. Bugün, bu inceleme olmayınca, *Tolstoy'un yaşamı* eksik kalır. Çünkü Tolstoy'un Asya üzerindeki etkisi Avrupa üzerindeki etkisinden daha önemli olacaktır belki de tarihte. Doğudan batıya Yaşlı-Kıta'nın bütün üyelerini birbirine bağlayan ilk büyük düşünce yolu oldu o. Şimdi, her iki yönde, iki hacı ırmağı açılıyor.

• • •

Şimdi konuyu öğrenmek için gerekli bütün araçlar var elimizde: çünkü ustanın saygılı izleyicisi P. Birukov, *Tolstoy ve Doğu* adlı bir kitapta, saklanmış bütün belgeleri topladı.

Doğu hep çekmişti onu. Kazan üniversitesinde gencecik bir öğrenciyken, ilkin doğu dilleri fakültesinde Arap-Türk dillerini seçmişti. Kafkasya'da geçirdiği yıllarda, İslam kültürüyle uzun bir ilişkisi olmuş, güçlü bir biçimde onun etkisinde kalmıştı. 1870'ten az bir zaman sonra, *İlkokullar İçin Öykü ve Söylenceler*'inde Arap ve Hint masalları görünmeye başlar. Dinsel bunalım saati gelip çatınca, İncil'le yetinmez oldu; Doğu dinlerine başvurmakta gecikmedi. Çok çok okudu.¹ Çok geçmeden, kendi okumalarından Avrupa'ya da yararlandırmayı düşündü, *Bilge kişilerin düşünceleri* adı altında, İncil'in, Buda'nın, Laozi'nin, Krişna'nın kardeşçe bağdaştıkları bir kitap hazırladı. Daha ilk bakışta, büyük insan dinlerinin temelde bir olduklarına inanmıştı.

Ama onun her şeyden önce gerçekleştirmek istediği şey, Asyalılarla dolaysız bir bağıntı kurmaktır. Yaşamının son on yılında, Yasnaya ile bütün Doğu ülkeleri arasında sıkı bir mektuplaşma ağı örüldü.

Düşüncesi kendisine en yakın olan ülke Çin'di. Kendisine en az yaklaşan ülke de bu oldu. Daha 1884'te Konfüçyüs ile Laozi'yi inceliyordu; ilkçağ bilgeleri arasında en çok Laozi'yi yeğ tutuyordu.² Ama, Laozi'nin bir yurttaşıyla ilk kez mektuplaşmak için, Tolstoy'un 1905 yılına kadar beklemesi gerekti, anlaşıldığına göre de ancak iki Çinliyle mektuplaştı. Şu var ki, bunlar seçkin kişilerdi. Biri bir bilgindi: *Tsien Huangt'ung*; ikincisi, *Ku-Hung-Ming*, adı Avrupa'da da iyi bilinen, büyük bir yazardı, Pekin Üniversitesi'nde profesörken, Devrim yüzünden Çin'den kaçmak zorunda kalmış, Japonya'ya sığınmıştı.

Bu iki seçkin Çinliye yazdığı mektuplarda, özellikle Ku-Hung-Ming'e yazdığı ve bir bildiri değeri taşıyan çok uzun mektupta, Tolstoy, Çin halkına duyduğu bağlılık ve hayranlığı dile getirir. Avrupa uluslarının kendisine iğrenç bir kabalıkla saldırdığı şu son yıllarda Çin'in soylu bir hoşgörülükle katlandığı, acı olaylar da bu duyguları sağlamlaştırır. Bu huzurlu sabırda dayatmaya çağırır onu, son yengiyi bu sabırla kazanacağını söyler. Çin'in Rusya'ya bırakması Rusya'ya çok pahalıya mal olan (Rus-

1 Birukov, kitabının sonunda, Tolstoy'un Doğu konusunda başvurduğu başlıca yapıtların bir dizelgesini çıkarmıştır.

2 Bu yakınlıkları bazı Çinlilerin de sezdikleri anlaşılıyor. Çin'e gitmiş bir Rus, 1922 yılında, Çin anarşizminin Tolstoy'un etkisini taşıdığını ve ortak öncülerinin Laozi olduğunu yazar.

Japon savaşı) Port-Arthur örneği, Kiautschau'da Almanya, Wei-ha-Wei'de İngiltere için de böyle olacağını göstermektedir. Hırslılar sonunda birbirlerinin malını çalarlar her zaman. – Ama Tolstoy bir süredir Çinlilerde de şiddet ve savaş ruhunun uyandığını öğrendiği için kaygılanmaktadır; buna karşı direnmeleri için yalvarır. Bu hastalık onlara da bulaşırsa, yalnızca “Batı'nın en kaba ve en bilgisiz temsilcilerinden birinin”, Avrupa için sarı tehlikeden korkan Alman kayzerinin anladığı anlamda değil, insanlığın üstün çıkarı bakımından da bir yıkım olur. Çünkü, yaşlı Çin'le birlikte, sakin, çalışkan, gerçek halk bilgeliğinin, yavaş yavaş bütün halklara yayılması gereken bu bilgeliğin dayanak noktası yitirilir. Tolstoy, insanlığın yaşamında köklü bir değişimin zamanının geldiğine inanır; Çin'in, Doğu halklarının başında, bunda baş rolü oynamaya çağrıldığı kanısındadır. Asya'nın görevi, dünyanın geri yanına gerçek özgürlüğe giden yolu göstermektir; bu yol da Tao'dan başka bir şey değildir, der Tolstoy. Her şeyden önce, Çin Avrupa örneğine göre devrim yapmaktan, yani zorbalık yönetiminin yerine anayasal bir yönetim getirmekten, ulusal bir ordu ve büyük endüstri kurmaktan kaçınmalıdır. Proletaryalarının cehennemiyile, sınıf kavgalarıyla, sonu gelmez silahlanma yarışları ve savaşlarıyla, çapulcu sömürgecilik politikalarıyla, bütün bir uygarlığın iflasiyla, Avrupa halklarının acıklı tablosunu göz önünde bulundurmalıdır! Avrupa bir örnektir – evet– yapılmaması gerekenin örneği. Öte yandan, Çin, bütün saldırılara açık bulunduğu bugünkü durumunda da kalamayacağına göre, bir tek açık yol vardır önünde: kendi hükümeti ve bütün hükümetler karşısında Direnmezlik yolu. Yalnızca Tanrı'nın yasasına boyun eğerek, toprağını ekip biçmeyi sürdürsün! O zaman Avrupa, 400 milyon insanın bu kahramanca ve sakin edilgenliği karşısında çaresiz kalacaktır. Bütün insan bilgeliği ve mutluluğun gizi, Çin'in üç dininin: kaba güçten uzaklaştıran Konfüçyüsçülüğün, başkalarının bize yapmalarını istemediğimizi başkalarına yapmamamızı öğütleyen Taoculuğun, özveri ve aşkın ta kendisi olan Budacılığın ilkelerine uyarak sakin sakin çalışmaktadır.

Tolstoy'un öğütlerine bugünkü Çin'in uyup uymadığını görüyoruz; ama Tolstoy'un mektuplaştığı bilgin kişi Ku-Hung-Ming bundan çok yararlanmışa benzemektedir: çünkü onun seçkin,

ama sınırlı gelenekçiliğinin çağdaş dünyanın ateşi karşısında gösterdiği tek çare, geçmişin kurduğu düzene *Bağlılık Yasası*'dir.³ – Ama uçsuz bucaksız Okyanus'u yüzeydeki dalgalara göre yargılamamalı. Çin halkının Tolstoy'un kendi bilgelerinin bin yıllık geleneğiyle bağdaşan düşüncelerine ölümsüzlüğü üzerinden gelip geçen parti kavgalarının, devrimlerin düşündürdüğünden çok daha yakın olmadığını kim söyleyebilir?

• • •

Japonlar, Çinlilerin tam tersine, ateşli canlılıklarıyla, yeryüzündeki her yeni düşünceye susamış meraklarıyla, Tolstoy'un kendileriyle bağıntı kurduğu ilk Asyalılar oldular (daha 1890'da ya da aşağı yukarı). Tolstoy onlardan, onların ulusal ve savaşçı bağnazlıklarından, her şeyden önce de Avrupa uygarlığına uymada, bütün aşırılıklarını hemen benimseyivermede gösterdikleri şaşkırtıcı esneklikten kuşkulanıyordu. Kuşkusunun tümünden haksız çıktığı da söylemez: çünkü onlarla sürdürdüğü oldukça geniş yazışma, birçok düş kırıklıklarına yol açtı. Örneğin *Didaitshoo-lu* gazetesinin yönetmeni genç *Jokai* bir yandan onun öğrencisi olduğunu söyleyip bir yandan da onun öğretisini yurtseverlikle bağdaştırmaya kalkarken, 1904 yılında, Rus-Japon savaşı sırasında, açıkça yadsıdı onu. Tolstoy'un Rus-Japon savaşı üzerine bir yazısını okuyunca, gözlelerinden yaşlar boşanacak derecede altüst olan, bütün bedeniyle titreyen, kendinden geçerek: "Tolstoy, çağımızın tek peygamberidir!" diye haykıran, ama birkaç hafta sonra, Japonların Tsu-sima'da Rus donanmasını yakmaları üzerine, yurtseverlik dalgasına kapılan ve sonunda Tolstoy'u yeren, kötü bir kitap yayımlayan genç *H. S. Tamura* daha da umut kırıcıydı...⁴

Savaşa yiğitçe karşı çıkan,⁵ 1904 eylülünde Tolstoy'a mektup yazan Japon sosyal-demokratları, daha sağlam, daha içtendiler, ama Tolstoy'un gerçek düşüncesinden çok uzaktılar. Tolstoy, bun-

3 Tolstoy, Ku-Hung-Ming'e yazdığı mektupta, Çin'in hükümdara boyun eğilmesini isteyen geleneksel öğretisini şiddetle eleştirir: tanrısal güç yasası kadar temelsiz bulur bu öğretiyi.

4 Bu yazı 1904 haziranında *Times*'ta yayımlanmış, Tamura aralık ayında, Tokyo'da okumuştur.

5 *Heimin Shimbun* gazetesinin yönetmeni *Izo-Abe*. Tolstoy'un yanıtı ellerine geçmeden önce, yiğit protestocular tutuklanmışlar, gazeteleri de kapatılmıştı.

lara teşekkür ederken, hem savaşı hem de sosyalizmi kesinlikle yadsıdığını belirtiyordu.⁶

Ne olursa olsun, Tolstoy'un anlayışı Japonya'ya sızıyor, onu derinden derine etkiliyordu. 1908 yılında, sekseninci yaş günü nedeniyle, Rus dostları bir tanıklık kitabı yayımlamak ereğiyle dünya-daki bütün dostlarına çağrıda bulundukları zaman, *Naoshi Kato* ilginç bir deneme yolladı, bu deneme, Tolstoy'un Japonya'da yaptığı büyük etkiyi ortaya koyar. Dinsel kitaplarının çoğu Japoncaya çevrilmişti; Kato'nun söylediğine göre, bu kitaplar, 1902-1903 yıllarına doğru, yalnız Hristiyan Japonlarda değil, Budacılarda da ruhsal bir devrim yarattı; bu sarsıntının sonucu olarak, Budacılıkta bir yenilenme oldu. O zamana kadar, din kurulu bir düzen, dışarıdan gelen bir yasaydı. Bir iç nitelik kazandı. Bundan sonra, "din bilinci" moda sözlerden oldu. Elbette *ben*'in uyanması tehlikesiz bir şey değildi. Öz ve kardeşçe aşk anlayışından başka sonuçlara, bencillığe, ilgisizliğe, umutsuzluğa, hattâ intihara götürebilirdi, birçok durumda götürdü de: tutku bunalımları sırasında bütün öğretileri en son sonuçlarına kadar götüren bu heyecanlı halk arasında büyük yıkımlar oldu. Ama, böylelikle, özellikle Kioto yakınında, tarlalarında çalışan ve aşkın arı İncil'ini yayan, Tolstoycu küçük topluluklar oluştu.⁷ Genel olarak, Tolstoy'un kişiliğinin Japonya'nın ruhsal yaşamına bir dereceye kadar damgasını bastığı söylenebilir. Bugün bile, Japonya'da bir *Tolstoy Derneği* bulunmakta, bu dernek yetmiş sayfalı, ilginç ve olgun bir aylık dergi çıkarmaktadır.⁸

Tolstoy'u izleyen Japonların en sevimli örneği, genç *Kenjiro Tokutomi*'dir. 1908'de yayımlanan kutlama kitabında onun da yazısı vardır. 1906 yılının ilk aylarında Tolstoy'a Tokyo'dan coşkulu bir mektup yazmış, Tolstoy da buna hemen yanıt vermişti. Ama Tokutomi yanıtı bekleyecek kadar sabır gösterememiş, gidip onu görmek için, ilk vapurla yola çıkmıştı. Tek sözcük Rusça bilmiyor, pek az İngilizce biliyordu. Temmuzda Yasnaya'ya geldi, babaca bir yakınlıkla karşılandı, beş gün kaldı burada, sonra dosdoğru

6 Bu yanıtın bir parçasını daha önce anmıştım. Tolstoy sosyalizm konusundaki bu yargıya şunları da ekler: "İnsanın gerçek iyiliği ruhsal ve ahlaksal kurtuluşudur; maddesel iyilik bunun içindedir. Bu yüksek ereğe de ancak bireylerin dinsel ve ahlaksal ilkeleri tam olarak gerçekleştirmeleriyle erişilebilir."

7 Tokutomi 3 Ekim 1906'da: "Yalnız değilsin, usta! Sevin!" diye yazacaktır.

8 *Tolstoi-Kenki* (Tolstoy incelemesi) dergisi.

Japonya'ya gitti, bütün ömrü boyunca, bu haftanın büyük anılarını ve yaşlı adamın ışıklı "gülümseme"sini içinde taşıdı. 1908'de yazdığı güzel sayfalarda bu gülümsemeyi canlandırır, basit ve arı bir yürekle konuşur:

"Onu görüşümden bu yana geçen 730 günün sisleri arasından, ikimizi ayıran 10.000 kilometrenin üzerinden, gülümsemesini görüyorum.

Şimdi, karım ve köpeğimle birlikte, küçük bir köyde, ufacık bir evde oturuyorum. Sebze ekiyorum, durmamacasına çıkan kötü otları koparıyorum. Bütün gücüm, bütün günlerim koparmak, koparmak, koparmakla geçiyor... Belki kafa yapımdan, belki de bu kusurlu zamandan ileri geliyor bu. Ama kesinlikle mutluyum... Yalnız, böyle bir durumda, yazı yazmaktan başka bir şey yapamamak çok acı!.."

Küçük Japon, mutlu ve alçakgönüllü bir yaşamın, bilgeliğin ve çalışkanlığın ürünü olan bu basit satırlarla, Tolstoy'un ülküsünü, kutlama kitabına yazı veren bütün bilginlerden çok daha iyi gerçekleştirmiş, onun yüreğine daha iyi seslenmesini bilmişti.⁹

• • •

Rus İmparatorluğu'nda yirmi milyon Müslüman bulunduğuna göre, Tolstoy, bir Rus olarak, Müslümanları tanımak için birçok fırsat elde etmişti. Bunun için, mektuplaşmalarında Müslümanlar geniş bir yer tutar. Ama 1901'den önce pek görünmezler. Bu yılın baharında, Rus patrikliğine verdiği yanıt ve aforoz edilmesi fethetti onları. Yüksek ve kesin söz Müslüman dünyasında hızla yayıldı. Yalnız tek tanrıcı kesinlemesini göz önüne alarak, bunda kendi Peygamber'lerinin sesinin yankısını bulur gibi oldular, bunu, safça, kendi inançlarına bağlamaya çalıştılar. Rusya'nın Başkir'leri, Hintli müftüler, İstanbullu Müslümanlar ona mektup yazarak bütün Hristiyanlığa indirdiği açık yalanlamayı okurken "sevinçten ağladıklarını" bildirirler; "o kötü Teslis inancı"ndan en sonunda sıyrıldığı için kutlarlar kendisini. "Kardeş"leri olarak adlandırır, kendi dinlerine getirmeye çalışırlar. Bunlardan biri, Hintli bir müftü, Muhammed Sadık, gülünç bir bilinçsizlikle, ona yeni İslam Mesih'i'nin (Şaz-

9 Tokutomi Tolstoy'un 1906'da kendisine yönelttiği soruyu anımsatır: – "Kaç yaşındayım, biliyor musunuz?" – "Yetmiş sekiz", diye yanıt verdim. – "Hayır, yirmi sekiz." Düşündüm ve şöyle dedim: "Ha! evet, doğuşunuzu yeni bir insan olduğunuz günden başlatsak." "Evet, diye işaret etti."

rat Mirza Gulam Ahmet adında biri) Keşmir'de "Ifuz Azaf"ın (İsa) mezarını bularak Hristiyanların Diriliş yalanını çürüttüğünü bildirmekle sevinç duyar, ona ermiş din devrimcisinin resmiyle birlikte mezarın da bir resmini gönderir.

Tolstoy'un bu garip yakınlaşma çabaları karşısındaki hayranlık verici sakinliğini tasarlayabilmek bile zordur, azıcık bir alay (ya da hüznün) gölgesi taşır yalnız. Onun bu din tartışmalarını tanımayanlar, buyurgan yaratılışının ne yüce bir ölçülülüğe eriştiğini bilemezler. Nezaketini, sakin sağduyusunu hiç bırakmaz. Karşısındaki Müslüman kızar ona, sinirlenir, "ortaçağ Hristiyanlarının önyargılarının bir kalıntısı"nı görür onda,¹⁰ ya da ermiş adamın gerçek ışığını alan insanlar konusunda yaptığı sınıflamayı çıkarır karşısına:

"... Kimileri kendi mantıklarıyla alır onu. Kimileri gözle görülür belirtiler ve mucizelerle. Kimileri de kılıç zoruyla (Örnek: Musa'nın Firavun'u Tanrı'sına inandırtmak için ona Kızıl Deniz'i içtirtmesi). Çünkü "Tanrı'nın gönderdiği Peygamber, herkese öğretmelidir dinini"...".¹¹

Saldırgan yazışma arkadaşları kavga alanına geçtiler mi Tolstoy arkalarından gelmez. Onun soylu ilkesi, gerçeği seven insanların hiçbir zaman dinlerin ayrılıkları ve eksikleri üzerinde değil, bu dinleri birleştiren, değerlerini oluşturan şeyler üzerinde durmaları gerektiğidir. – "Bütün dinler, özellikle de İslam dini karşısında bu çabayı gösteriyorum", der.¹² – Ateşli müftüye "gerçek bir din duygusunu taşıyan herhangi bir kimsenin görevinin erdemli bir yaşam örneği vermek olduğu" yanıtını verir. Gereken tek şey budur bize.¹³ Muhammed'e hayranlık duyar, bazı sözleri de büyüler onu.¹⁴ Ama Muhammed de İsa gibi bir insandır. Hristiyanlığın da, İslam'ın da doğru birer din olabilmesi için, bir kitaba ve bir insana körü körüne inançtan vazgeçmeleri, yalnızca bütün insanların bilinci ve aklıyla bağdaşan şeyleri kabul etmeleri gerekir. – Düşüncesinin büründüğü ölçülü biçim altında bile, Tolstoy kendisine seslenen kişinin inancını incitmemeye çalışır hep:

10 İsfendiyar Voissov, İstanbul'dan.

11 Muhammet Sadık'ın mektubu, 22 Temmuz 1903.

12 Elkinbaev'in mektubu, 10 Haziran 1908.

13 Muhammet Sadık'a, 20 Ağustos 1903.

14 Tolstoy Muhammed'in yoksulluk konusundaki duasını çok beğenirdi: "Tanrım, yaşamım yoksulluk içinde sürsün, yoksul öleyim."

“Sizi kırmışsam bağışlayın. Gerçek yarım olarak söylenemez, gerçeği ya bütünüyle söylemeli, ya hiç”.¹⁵

Karşısındakileri inandıramadığını söylemek bile fazla.

Ama, hiç değilse, kendisiyle tam olarak kaynaşan başka Müslümanlar bulur, açık görüşlü, aydın Müslümanlar. Bunların başında, Mısır'ın ünlü başmüftüsü, reformcu din adamı *Muhammed Abdu* gelir. 1904'te (8 Nisan) soylu bir mektup yollar ona, uğradığı afrozdan dolayı kendisini kutlar: çünkü acılar gözde kulların tanrısal ödülüdür. Tolstoy'un ışığının gerçek arayıcılarını ısıtıp bir araya getirdiğini, yüreklerinin onun yazacağı her şeyi sabırsızlıkla beklediğini söyler. Tolstoy sıcak bir yakınlıkla yanıt verir. – İran'ın İstanbul elçisi, 1901'de, La Haye'de toplanan ilk barış konferansında delege olan prens *Mirza Rıza Şah* da ona saygılarını sunar.

Ama her şeyden önce Behaist (ya da Babist) akım çeker onu, bu konuda sürekli olarak mektuplaşır. Kimi Behaist'lerle kişisel bağın-tıya geçer. Kendisine Mısır'dan mektup yazan (1901), Hristiyanlığı, sonra da Behaizm'i benimsemiş, Arap kökenli bir kişi olduğu ileri sürülen, anlaşılmaz *Gabriel Sacy* bunlardandır. Ona Amentü'sünü açıklar. Tolstoy, verdiği yanıtta (10 Ağustos 1901), “Behaizm'in kendisini çoktandır ilgilendirdiğini, bu konuda bulabildiği her şeyi okumuş olduğunu” bildirir; gizemsel temeline, kuramlarına hiç önem vermez; ama gösterdiği ahlak yoluna inandığı gibi, Doğu'da parlak bir geleceği olacağına da inanır: “Behaizm ergeç Hristiyan anarşizmi ile kaynaşacaktır.” Kendisine Behaizm konusunda bir kitap yollayan bir Rus'a da, “bugün değişik mezheplerden: Brehmenlikten, Budacılıktan, Yahudi dininden, Hristiyanlıktan çıkan bütün ahilci din öğretileri”nin utkusundan kuşku duymadığını yazar. Bunların hepsinin de “evrenselce insansal ve tek bir dinin kavşağına doğru” ilerlediğini görmektedir.¹⁶ – Behaist akımın Rusya'ya girmiş, Kazan'lı Tatarlar arasında yayılmaya başlamış olmasına sevinir, önderleri Voissov'u evine çağırır, yaptığı görüşmeyi Gussev not etmiştir (Şubat 1909).¹⁷

15 Voissov'a, 11 Kasım 1902.

16 Isabella Arkacevna Grinevskaja'ya. Elkinbaev'e yazdığı başka bir mektupta (10 Haziran 1908), Tolstoy tek bir din bulunduğunu söyler. Bu din insanlığa tümüyle açınlanmamıştır daha, ama, parça parça, bütün dinlerde görülür.

17 Tolstoy, 1908'de Kerimbaev'e yazdığı bir mektupta, gerçek bir dini her türlü asalak inançtan sıyrılmış bir Tanrı ve insan aşkı olarak tanımlıyor, Bahizmi övüyordu.

1908'deki kutlama kitabında, Müslümanları Kalküta'lı bir hukukçu, *Abdullah-el-Mamun Suhravardi* temsil eder, Tolstoy'u göklere çıkarır. Onu yogi diye niteler, Muhammed'in öğretilerine karşıt bulmadığı Direnmezlik öğretilerine katıldığını söyler; ama "Kur'an'ı Tolstoy'un İncil'i okuduğu gibi, yani bağnazlığın sisleri içinde değil, gerçeğin ışığı altında okumalıdır". Bir üstün insan, bir Uebermensch değil, herkesin kardeşi, Batı'nın ya da Doğu'nun ışığı değil, Tanrı'nın ışığı, herkes için bir ışık olduğu için över Tolstoy'u. Sonra, peygamberce bir ışıltı içinde, Tolstoy'un Şiddetsizlik için söylediklerinin "Belki de Hint bilgelerinin öğretileriyle karışarak çağımızda yeni Mesih'ler oluşturacağını" haber verir.

• • •

Gerçekten de, Tolstoy'un muştuladığı eylemci Söz, Hindistan'dan çıkacaktı.

Bu on dokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başında Hindistan tam bir uyanış içindeydi. Bilgilerini bütün ölümlülere yaymak konusunda hiçbir acelesi olmayan, kendi dillerinin kabuğuna çekilen, seçkin bir bilginler topluluğu bir yana bırakılırsa,¹⁸ Avrupa, Hint dehasının daha 1830'lu yıllarda kendini belli eden,¹⁹ 1900'e doğru iyice parıldayan, başdöndürücü dirilişini bilmez daha, onu tasarlayabilmekten çok uzaktır. Düşüncenin bütün alanlarında, gözler kamaştıran ve beklenmedik bir çiçekleniş olmuştu bu. Sanatta, bilimde, düşüncede. Yalnızca *Rabindranath Tagore* adı şanlı ailesinin burcundan ayrılarak dünya üzerinde parıldadı. Hemen hemen aynı zamanda, *Arya-Samaj*'ın (1875) kurucusu, "Hint Luther"i diye adlandırılan *Dayananda Sarasvati* Hindu dinini yenileştiriyor, *Keshub Chunder Sen* ise *Brahma-Samaj*'ı bir tutkulu toplumsal reform aracı ve Hristiyan düşüncesi ile Doğu düşüncesi arasında bir yakınlaşma alanı durumuna getiriyordu. Ama, her şeyden önce, Hindistan'ın dinsel göğü, birdenbire beliren iki büyük

18 Bunların başında, Vivekananda'nın saygı duyduğu Max Müller'i anacağım.

19 1828 yılında, çağımızın en engin düşüncelilerinden biri, *Raja Ram Mohan Roy*, dünyanın bütün dinlerini bir tek Tanrı inancına dayanan, dinsel bir dizgede top-layan *Brahma Samaj* birliğini kurmuştu. Başlangıçta bir seçkinler çevresiyle sınırlanan bu düşünce daha sonra Bengal'in büyük gizemcilerinin ruhunda büyük yankılar yaptı; bunlar yoluyla yavaş yavaş kitlelere de yayılıyor.

yıldızla ışıqlanıyordu, ya da, derin anlamda, Hindistan'ın büyük deyişle konuşursak, yüzyıllardan sonra yeniden beliriyordu.²⁰ İşte ruhsal evrenin bu iki mucizesi: Tanrısal'ın bütün biçimlerini aşkında kucaklayan, Tanrı delisi *RamaKrişna* (1836-1886), bir de öğrencisi, önderinden de güçlü olan öğrenci, bir seli andıran gücü, bitkin halkında, yüzyıllarca uyumamak üzere, eylem Tanrısı, *Gitā Tanrı'sını* uyandırmış olan *Vivekananda* (1863-1902).

Tolstoy'un engin merakı bunların yabancıları değildi. *The Vedic Magazine*'in (Kangra, Sakaranpur) yönetmeni *Rama Deva*'nın kendisine yolladığı *Dayananda* incelemeleri okumuştur. Daha 1896'da, *Vivekananda*'nın yayımlanan ilk yazılarıyla coşmuştu. *RamaKrişna*'nın konuşmalarını zevkle okuyordu. *Vivekananda*'nın 1900 yılında yaptığı Avrupa yolculuğu sırasında, *Yasnaya Polyana*'ya yönelmemiş olması insanlık için bir mutsuzluktur. Büyük *Swami*'nin, Paris'e uğradığı bu Evrensel Sergi yılında, Avrupa ile Asya'nın iki gören-kişisini, iki dinsel dehasını birleştiren insan olamadığı için, bu satırların yazarı bir türlü avuntu bulamamaktadır.

Hindistan'ın *Swami*'si gibi Tolstoy da "aşk öncüsü" *Krişna*'nın anlayışıyla beslenmişti. Ve Hindistan'dan yükselen birçok ses onu bir Mahatma, yeniden cisimlenmiş bir eski *Rishi* olarak selamlıyordu.²¹ *The New Reformer*'in kendisini Hindistan'da Tolstoy'un düşüncelerine adanmış olan yönetmeni *Gopal Chetti*, Kutlama Kitabı (1908) için yazdığı yazıda, onu vazgeçen Prens Buda'ya benzetir; Tolstoy Hindistan'da doğmuş olsaydı, bir *Avatara*, bir *Prusha* (evrensel ruhun cisimlenmesi), bir *Sri-Krişna* sayılırdı, der.

Ama tarih ırmağının durdurulmaz akıntısı, Tolstoy'u *yogi*'lerin Tanrı'da Düş'ünden *Vivekananda* ile *Gandhi*'nin, *Hind-Swaraj*'in büyük eylemine götürecekti.

Yazgının garip dönüşleri! Onu buna ilk götüren, daha sonra Hint Mahatması'nın en iyi yardımcısı olacak olan, ama o sırada, Şam yolundan önceki Paul gibi, bu düşüncelerin amansız düşmanı olan adamdı: *C. R. Das*...²² Tolstoy'un sesinin onun gerçek gö-

20 *Vivekananda* kendi kendisi için: "Ben *Çankara*'yım" diyordu (sekizinci yüzyılın büyük vedacısı).

21 *Premananda Bharati*, 1904.

22 Yakın bir geçmişte ölen *C. R. Das*, *Gandhi*'nin yakın dostu ve Şiddetsizlik yöntemlerini yasama meclislerine katılmayla uzlaştırmaya çalışan Hint *Swaraj* partisinin siyasal önderi olmuştur.

revine yönelmesine yardım ettiğini düşünebilir miyiz? – 1908 sonunda, C. R. Das, Devrim yanlıları arasındaydı. Tolstoy’a mektup yazdı, ama şiddetli inancının hiçbir yanını gizlemedi ondan; Tolstoy’un Direnmezlik öğretisine açıkça karşı koyuyor, bununla birlikte, gazetesi *Free Hindostan* için küçük bir dostluk yazısı istiyordu. Tolstoy çok uzun bir mektupla, hemen hemen bir inceleme yazısıyla karşılık verdi, bu mektup, 14 Aralık 1908’de, *Bir Hintliye Mektup* adı altında bütün dünyaya yayıldı. Var gücüyle Direnmezlik ve Aşk öğretisini savunuyor, kanıtlamalarının her bölümünü Krişna’dan alınmış sözlerle çerçevesliyordu. Yeni bilim inancıyla savaşta gösterdiği güç, eski boş din inançlarıyla savaşında gösterdiği güçten hiç de geri kalmıyordu. Batı’nın yanlışını benimsemek üzere eski bilgeliklerini yadsıdıkları için sert bir serzenişte bulunuyordu Hintlilere:

“Uçsuz bucaksız Brehmenlik, Budacılık, Konfüçyüsçülük dünyasında, bu yeni bilimsel önyargının hiç yer bulamayacağı, Çinlilerin, Japonların, Hintlilerin, şiddeti doğrulayan dinsel yalamı anladıktan sonra, Doğu büyüklerinin öylesine gözkaşırtıcı bir güçle yadıkları, insanlığa özgü aşk yasasını kendiliklerinden tasarlayabilecek duruma gelecekleri umulabilirdi, diyordu. Ama dinin yerini alan bu boş bilim inancı Doğu halklarını gittikçe daha çok sardı. Japonya’yı şimdiden etkisi altına almak ve ona büyük yıkımlar hazırlamakta Çin’de ve Hindistan’da da, sizin gibi halkın öncüleri olduklarını ileri sürenlere bulaşıyor. Gazetenizde, Hindistan’ın eylemine yön verecek temel ilke olarak şu görüşü gösteriyorsunuz:

“Resistance to aggression is not simply justifiable, but imperative; non-resistance hurts both altruism and egoism.”²³

“... Daha neler! en dindar halklardan birinin üyesi olarak, bilimsel eğitiminiz karşısında güven dolu, hafif bir yürekle, daha ilkçağın en eski günlerinde, halkınızın bağrında, görülmedik bir açıklıkla bildirilmiş aşk yasasına sırt çeviriyorsunuz!.. Size şiddetin savunucularının, gerçeğin düşmanlarının, önce dinin, sonra da bilimin tutsağı olanların, – Avrupa’lı ustalarınızın esinlediği bu saçmalıkları yineliyorsunuz!

Hindistan şiddete güç yoluyla yeterli direnci göstermediği için, İngilizlerin Hindistan’ı köleleştirdiğini söylüyorsunuz. Ama durum tam tersi!

23 İngilizce. “Saldırı karşısında direnme yalnızca haklı değil, zorunlu bir şeydir de; direnmezlik hem elseverliğe zarar verir, hem bencillige.”

İngilizler Hintlileri köleleştirmişlerse, ancak Hintliler şiddeti toplum örgütlerinin temel ilkesi olarak kabul etmiş oldukları, hâlâ da kabul ettikleri için köleleştirmişlerdir; bu ilke adına, küçük kırallarına boyun eğiyorlardı; bu ilke adına, onlara karşı, Avrupalılara karşı, İngilizlere karşı savaştılar... Bir ticaret şirketi –otuz bin insan, daha çok zayıf insanlar– iki yüz milyonluk bir halkı köleleştirdi! Önyargılardan sıyrılmış bir insana söyleyin bunu! Bu sözcüklerin ne anlama geldiğini anlamayacaktır... Bu rakamlara göre, Hintlileri İngilizlerin değil, kendi kendilerinin köleleştirdikleri açık değil mi?..

Hintliler şiddet yoluyla köleştirilmişlerse, kendileri de şiddetle yaşamış oldukları, şimdi de yaşadıkları ve insanlığa özgü, ölümsüz aşk yasasını tanımadıkları içindir.

“Elindeki şeyi arayan, onu elinde bulundurduğunu bilmeyen insan, acınacak ve bilgisiz bir insandır! Evet, verdiğim aşkın, kendisini çevreleyen aşkın iyiliğini bilmeyen insan, zavallı ve bilgisiz insandır!” (Krişna).

“Kişi yüreğine özgü olan ve Direnmezlik, şiddete katılmazlık ilkesini özünde taşıyan aşk yasasına göre yaşasın, yeter. O zaman, yüz dolayında insanın milyonları köleleştirmesi şöyle dursun, milyonlarca insan bir kişiyi bile köleleştiremez. Yönetimin, mahkemelerin, vergilerin, ordunun zoruyla, kötülük karşısında direnmeyin, kötülüğe katılmayın! – Yeryüzünde hiçbir şey, hiçbir kimse köleleştiremeyecektir sizi!”

Rusya’nın Hindistan’a verdiği bu Direnmezlik (başladığı gibi) Krişna’nın bir sözyle biter!

“Çocuklar, körelmiş bakışlarınızı daha yukarı kaldırın, sevinç ve aşk dolu bir dünya göreceksiniz. Benim Bilgeliğimin yarattığı bir Akıl dünyasını, biricik gerçek dünyayı göreceksiniz. O zaman, aşkın sizi ne duruma getirdiğini, sizi neyle ödüllendirdiğini ve sizden ne istediğini anlayacaksınız.”

İşte Tolstoy’un bu mektubu genç bir Hintlinin, Güney Afrika’da, Johannesburg’da “yasa adamı” olan bir Hintlinin eline geçer. Adı Gandhi’ydi bu adamın. Çok etkilendi. 1909 yılının sonuna doğru, Tolstoy’a mektup yazdı.²⁴ Aşağı yukarı on yıldan beri, Tolstoy’un anlayışına uygun bir biçimde yürüttüğü özveri kampanyasını haber veriyordu ona, C. R. Das’a yazdığı mektubu Hint diline çevirmesi için ondan izin istiyordu.

24 Londra’dan. Mektup yitirilmiştir. Yalnız Tolstoy’un yanıtından biliyoruz.

Tolstoy, “sertliğe karşı yumuşaklığın, gurura ve şiddete karşı alçakgönüllülük ve aşkın savaşında” kardeşçe kutsamasını yolladı ona. Hind Swaraj’ın Gandhi’nin kendisine yolladığı ingilizce baskısını okudu; bu dinsel ve toplumsal deneyin önemini hemen anladı:

“Ele aldığınız sorun, edilgen Direnme sorunu, yalnız Hindistan açısından değil, bütün insanlık açısından, son derece önemlidir.”

Gandhi’nin Joseph J. Doke tarafından yazılmış yaşamöyküsünü buldu, elinden bırakamadı. Hasta olmakla birlikte, ona sevgi dolu birkaç satır yazmak istedi (8 Mayıs 1910). Biraz iyileşince, 7 Eylül 1910’da, –yalnızlığa ve ölüme kaçışından bir ay önce– Kotşeti’den bir mektup daha yazdı ona. Bu mektup öyle önemli ki, uzunluğuna bakmadan, hemen hemen bütünüyle, bu incelemenin sonuna koymak istiyorum. Bu mektup, gelecek için, Direnmezliğin İncil’i, Tolstoy’un ruhsal vasiyetnamesi olarak kalacaktır. Güney Afrika’daki Hintliler bu mektubu Güney Afrika’daki edilgen Direnme’ye ayrılmış *Golden Humber of Indian Opinion*’da yayımladılar. Böylece davalarının başarısına, Direnmezliğin ilk siyasal utkusuna onu da kattılar.

Sarsıcı bir karşıtlıkla, Avrupa aynı sırada, buna 1914 savaşıyla karşılık veriyor, Avrupa ulusları birbirlerini yiyorlardı.

Ama fırtına geçip de vahşi uğultusu yavaş yavaş sönünce, yıkıntı alanının ötesinden, Gandhi’nin arı ve sarsılmaz sesinin bir tarla kuşu gibi yükseldiği duyuldu gene. Tolstoy’un yüce sözünü, yeni bir insanlığın umut ilahisini, daha duru, daha uyumlu bir biçimde, yeniden söylüyordu.

Mayıs 1927

R.R.

Tolstoy'un Ölümünden İki Ay Önce Gandhi'ye Yazdığı Mektup

M.K. Gandhi, Johannesburg, Transvaal, Güney Afrika.

7 Eylül 1910, Kotşeti.

Gazeteniz *Indian Opinion*'i aldım, salt Direnmezler konusunda anlattıklarını öğrenmek beni sevindirdi. Bu gazetenin bana düşündürttüklerini size anlatmak istedim.

Yaşadıkça –özellikle de ölümümün yaklaştığını açıklıkla sezdiğim şu sıralarda– yüreğime en keskin biçimde işleyen, bana iştirilmedik derecede önemli gelen şeyler konusunda düşüncemi söylemek gereksinimini daha zorlu bir biçimde duyuyorum. Direnmezlik denilen şey, gerçekte yalancı yorumların şimdiye kadar bozmadığı Aşk yasası öğretisinden başka bir şey değil. Aşk, yani ruhların insanların kaynaşmasına, el ele vermesine yönelmesi, yaşamın üstün ve biricik yasasını oluşturur... Herkes bilir bunu, yüreğinin derinliklerinde duyar (çocuklarda daha açık bir biçimde görüyoruz bunu). Çevrenin düşüncesinin yalan ağına kapılmadığı sürece de duyar.

İnsanlığın bütün bilgeleri bu yasayı yaymışlardır: Hintliler, Çinliler, Yahudiler, Yunanlılar, Romalılar. En açık biçimde de İsa dile getirmiştir bunu bence: İsa, açık bir dille, bu Yasa'nın her yasayı ve peygamberi kapsadığını söyler. Dahası var: bu yasayı tehdit eden bozulmaları önceden sezerek, yaşamlarını maddesel çıkarlara kaptırmış insanlarca bozulmak tehlikesinde olduğunu da açıkça belirtmiştir. Bu tehlike, çıkarlarını şiddet yoluyla savunabileceklerine ya da, onun deyimiyle, yumruğa yumrukla karşılık verebileceklerine, güç yoluyla alınmış olanı güç yoluyla geri alabileceklerine vb. inanmalarıdır. Şiddete başvurma'nın yaşamın en yüksek yasası olan aşkla bağdaşamayacağını biliyordu (aklı başında her insanın bildiği gibi). Tek bir durumda bile, şiddet kabul edilmez, yasanın yok olacağını biliyordu. Görünüşte pek parlak olan

bütün Hristiyan uygarlığı, kimi durumlarda istenen, ama çoğu zaman bilinçsiz olan bu açık, bu tuhaf yanlış anlama, bu çelişki üzerinde geliştirdi.

Gerçekte şiddet yoluyla direnmenin benimsendiği andan sonra, aşk yasası değersizdi, bir değeri olamazdı artık. Ama aşk yasası değersizse, en güçlüünün hakkından başka hiçbir yasa kalmamış demektir. On dokuz yüzyıl boyunca böyle yaşadı Hristiyanlık. Üstelik, bütün çağlarda, insanlar gücü, toplumsal örgütün yön verici ilkesi olarak gördüler. Hristiyan uluslarla ötekilerin ayrılığı yalnız şuradaydı: Hristiyanlıkta, aşk yasası başka hiçbir dinde görülmeyen bir açıklık ve kesinlikle konulmuştu; Hristiyanlar da, şiddet kullanmayı yasaya uygun görmekle, yaşamlarını şiddet üzerine kurmakla birlikte, bunu kabul etmişlerdi. Böylece, Hristiyan halkların yaşamı mezhepleriyle yaşamlarının temeli, eylem yasası olması gereken aşkla hükümet, mahkeme, ordu gibi zorunlu olduğu bildirilip onaylanan, değişik biçimler altında görülen şiddet arasında, tam bir çelişkiydi. İç yaşam geliştikçe bu çelişki daha çok belirlendi ve bu son zamanlarda en yüksek noktasına ulaştı.

Bugün sorun şöyle çıkıyor karşımıza: ya evet, ya hayır; seçmek gerek! Ya hiçbir dinsel ahlak yasasını benimsemediğimizi, yaşamımızın yönetimini en güçlüünün hukukuna bıraktığımızı kabul etmek. Ya da baskı yoluyla alınan bütün adalet ve polis kurumlarımızın, ordunun kaldırılması yolunda çalışmak.

Geçen ilkbaharda, Moskova'da bir genç kız okulunun din sınavında, önce din öğretmeni, sonra da sınavda bulunan başpiskopos, küçük kızlara On Emir, özellikle de Beşinci Emir konusunda sorular soruyorlardı: *"Hiç öldürmeyeceksin!"* Yanıt doğru olunca, başpiskopos şu soruyu da soruyordu sık sık: *"Tanrı yasası insan öldürmeyi her zaman ve her durumda yasaklamış mıdır?"* Öğretmenlerin yanlış yola ittiği zavallı kızların şu yanıtı vermeleri gerekiyordu, veriyorlardı da: *"– Hayır, her zaman değil. Savaşta ve idamlarda öldürülebilir."* – Bununla birlikte, bu zavallı yaratıklardan biri (olayı gözleriyle görmüş biri, anlattı bana), alışılmış soruyla, *"– Adam öldürmek her zaman günah mıdır?"* sorusuyla karşı karşıya kalınca, kızarmış, heyecanlı ve kararlı bir biçimde: *"– Her zaman!"* diye yanıtlamıştı. Başpiskoposun safsataları karşısında hiç sarsılmamış, öldürmenin her zaman, her durumda yasak olduğunu söylemişti, – daha Tevrat'ta bile böyleydi, İsa'ya gelince, yalnız öldürmeyi değil, ben-

zerine kötölük etmeyi de yasaklamıştı. Bütün görkemliliğine, konuşma ustalığına karşın, başpiskoposun ağzı açık kalmış, genç kız galip gelmişti.

Evet, gazetelerimizde, havacılığın ilerlemesi, diplomasinin zorlaşması, kulüpler, buluşlar sözde sanat yapıtları konusunda gevezelik edebilir, bu genç kızın söylediğinin sözünü bile etmeyebiliriz! Ama düşüncesini boğamayız, çünkü her Hıristiyan az ya da çok karanlık bir biçimde sezer bunu. Sosyalizm, anarşizm, gittikçe artan suçluluk oranı, işsizlik, Kurtuluş Ordusu, zenginlerin canavarca lüksü, yoksulların kapkara sefaleti, intiharların korkunç oranda artması, bütün bunlar çözülmesi gereken, çözülecek olan iç çelişkiyi gösteriyor. Bu çelişki, aşk yasasının tanınması ve her türlü şiddetin suçlanması yönünde çözüleceğe benzemektedir. İşte bunun için, bize dünyanın öbür ucu gibi gelen Transvaal'deki eyleminiz, bizi fazlasıyla ilgilendirmektedir; bugün yeryüzünde gerçekleştiren eylemlerin en önemlisidir; yalnız Hıristiyan halklar değil, bütün halklar katılacaktır bu eyleme.

Lev Tolstoy

Tolstoy'un Yapıtlarının Listesi

- 1852 Çocukluk (1851-1852). – Akın. – Kazaklar (1862'de bitirilmiştir).
- 1853 Bir Markörün Günlüğü.
- 1854 Delikanlılık. – Ormanda Kesim.
- 1855 Sivastopol, Aralık 1854. – Sivastopol, Mayıs 1855. – Sivastopol, Ağustos 1855.
- 1856 İki Süvari. – Bir Kar Fırtınası. – Müfrezede Bir Karşılaşma. – Bir Beyzadenin Sabahı. – Delikanlılık.
- 1857 Albert. – Lucerne.
- 1858 Üç Ölüm.
- 1859 Evlilik Mutluluğu.
- 1860 Polikuşka.
- 1861 Kenevir Eğirici.
- 1862 Halk Eğitimi Üzerine. – Okuma Yazma Öğrenme Yöntemleri. – İlkokullar İçin Genel Plan Tasarısı. – Eğitim ve Öğretim. – Öğretimin İlerlemesi ve Tanımı. – Yazmayı Kim Öğretmeli? – Kasım ve Aralık Aylarında Yasnaya Polyana Okulu. – Halk Okullarının Gelişimi Üzerine. – Halk Öğretimi Alanında Yapılan Toplumsal Çabalar Üzerine. – Tikon ve Malanya (ölümünden sonra yayımlanan yapıtlarından). – Aşk.
- 1863 Aralıkçılar (tasarlanan bir romandan parçalar).
- 1864-1869 Savaş ve Barış.
- 1872 Heceleme Kitabı (Esopé, Hint, Amerikan vs. masallarından çeviriler; peri masalları, fizik, zooloji, botanik, tarihsel öyküler; uzun öyküler: Kafkasyalı Mahkûm; Tanrı Gerçeği Görüyor; kısa öyküler; destansı şiirler; aritmetik; öğretmenler için notlar). – İki Yolcu (ölümünden sonra yayımlanmıştır).
- 1873 Samara Kıtılığı Üzerine ("Moskov Vedomosti"nin yayıncısına mektup).
- 1874 Halk Eğitimi Üzerine (J. U. Şatilof'a mektup). – Moskova Yazın Kuruluna Rapor.
- 1875 Yeni Heceleme Kitabı. – Dört Rus Okuma Kitabı. – Dört Eski İslavca Okuma Kitabı.
- 1876 Anna Karenina (1873-1876).
- 1878 İlk Anılar (parça). – Aralıkçılar (ikinci parça). – Aralıkçılar (üçüncü parça).
- 1879 Ben Kimim? – İtirafılar (1882'de ekleme yapılmıştır).
- 1880 Dogmatik Dinbilimin Eleştirisi. – Yeni Bir Birinci Petro Çağından Bö-

- lmler. – Küçük Bir Kızın Savunması. – Bir Kalemı Denerken. – Aşk Nasıl lr. – İnanılmaz Bir Masalın Başlangıcı. – Rousseau zerine. – Vaha. – Kaçak Bir Kazak.
- 1881 Dört İncil'in Uygunluğu ve Çevirisi. – İncil'in zeti. – İnsanlar Neyle Yaşarlar?
- 1882 Kilise ve Devlet. – Kötülük Karşısında Direnmezlik. – Sayım zerine Yazı.
- 1884 İncancım (Dinim) Nedir? – Bondaref'in Yapıtına nsz. – Bir Delinin Günlüğü.
- 1885 Halk İçin Söylence: (İki Kardeş ve Altın; Küçük Kızlar Yaşlılardan Daha Bilgedir; Düşman Direnir, Tanrı Dayanır;  Keşiş; İsa'nın şeytana Uyuşu; İsa'nın Acıları; İlyas; Bir Küçük şeytan Bir Parça Ekmeğin Hakkını Nasıl dedi; Tvbeli Gnahkr; Tanrı'nın Oğlu; Son Yemek; Budala İvan'ın yks). – Halk ykleri: (İki İhtiyar; Mum; Aşk Nerdeyse Tanrı da Ordadır; Bırak Ateşi Yansın, Sndremezsın). – On İki Havarinin ğretisi. – Sokrates. – Halkçı Petro'nun Yaşamı. – Pietr Hlebnik (dramatik sahneler).
- 1886 Karanlığın Gücü. – İvan İlyiç'in lm. – Ne Yapmalıyız? – Biz Neyiz? İlk Su Kazanı. – Halk Sylenceleri: (Bir Adama Çok Toprak Gerekir mi?; Tavuk Yumurtası Büyüklüğünde Bir Tohum). – Nikolay Palin. – Ataszl Takvim. – Yardımseverlik zerine. – İnanç zerine. – Kötülükle Savaş zerine (Bir Devrimciye Mektup). – Din zerine. – Kadınlar zerine. – Gençliğe. – Tanrı lkesi (parça). – Bir Seriyeye nsz. – Aege (dram sahneleri).
- 1887 Yaşam zerine. – Yaşamın Anlamı zerine (Moskova Ruhbilim Derneğinde Okunan Rapor). – Yaşam ve ölüm üzerine (erkof'a Mektup). – Işık Varken Yryn. – Boş Zamanı Olan İnsanların Konuşmaları (nceki öyküye giriş). – İşçi Emelyan ile Boş Davul. –  Oğul. El İşi ile Kafa alışması (Romain Rolland'a mektup).
- 1888 Gogol zerine (bitmemiş bir yazı).
- 1889 şeytan (lmnden sonra yayımlandı). – Bir Arı Kovanının yks. – Kroyçer Sonat. – Tanrı Aşkı ile İnsan Aşkı zerine. – Kardeş-insanlara ağrı. – Sanat zerine (Golsev'in "Sanatta Güzellik" konulu konferansı dolayısıyla). – ğrenimin Meyvaları (güldürü). – Toparlanmanın Zamanı Geldi. – Yersof'un "Sivastopol Anıları" adlı yapıtı için nsz. – 12 Ocakta Işıklar şenliği.
- 1890 İnsanlar Niçin Sersemleşiyo? – "Kırk Yıl", Kostomarof Söylencesi. – Kroyçer Sonat İçin Sonsöz. – Bondaref zerine. – Cinsler Arasındaki İlişi zerine. – Henry George'un Tasarısı zerine. – Bir Hristiyanın Anıları. – Ermiş Yaşamları. – Jean'ın İlk Mektubu. – "Babamız", notlu. – Çin Bilgeliliği (Büyük ğreti; Gerçeğin Yolu Kitabı). – Yalnızca Herkesin Mutluluğu İçin. – Köyde Nikolay Adında Bir Adam Yaşardı. – ertkof'un "Kötü Eğlence" Adlı Yapıtına nsz. – İntihar zerine ("Bu Garip Olgunun Anlamı").

- 1891 Bir Annenin Anıları (ölümünden sonra yayımlanmıştır). – “Pahalıya Mal Oluyor” (Maupassant’dan alınmıştır). – Açlık Üzerine. – Sanat Olan ve Sanat Olmayan; Sanat Ne Zaman Önemli, Ne Zaman Gerek-sizdir (parça). – Mahkemeler Üzerine (ölümünden sonra yayımlan-mıştır). – İlk Basamak. – Bir Saatçi. – Korkunç Bir Soru. – “Surate Kah-vesi” (B. de Saint-Pierre’den alınmıştır). – Kuraklık Olunca Halka Yardım Etmenin Yolları.
- 1892 Aç Kalanlara Yardım. – Yokluk İçindekiler Arasında (iki yazı). – Aç Kalanlara Yardım Etme Konusunda Raporlar. – Mantık ve Din Üzerine (Baron Rosen’e mektup). – Karma Üzerine Mektup. – “Françoise” (Maupassant’dan alınmıştır).
- 1893 Aç Kalanlara Yardım Konusunda Raporlar. – Kurtuluş Sizdedir (Tanrı ülkesi sizdedir) (1891-1893). – Hristiyanlık ve Askerlik Hizmeti (San-sürce “Tanrı ülkesi sizdedir”den çıkarılmış olan bölüm). – Din ve Ah-lak. – Eylemsizlik. – Aşkın İstedığı. – Amiel’in Günlüğü’ne Önsöz. – Hristiyanlık Anlayışı ve Yurtseverlik. – Özgür Davranış Sorunu.
- 1894 Karma (İngilizceden alınma, Budacı öykü). – Genç Çar (ölümünden sonra yayımlanmıştır). – Devletle İlişkiler Üzerine. – Ölümsüzlük Üzerine Mektup. – Maupassant’ın Yapıtlarına Önsöz. – Semyonof’un Masallarına Önsöz. – İtalyanlara.
- 1895 Efendi ve Uşak. – Üç Parabol. – Ayıp! – “E. N. Drogin’in Yaşamı ve Ölümü” adlı kitaba Sonsöz. – P. J. Birukov’un “1895’te Hristiyanların Ezilmesi” adlı yazısına Sonsöz. – Bir Polonyalıya Mektup. – P. V. Verigin’e Mektup (kitaplar ve basımevi üzerine). – Saçma Düşler Üze-rine.
- 1896 İncil’i Nasıl Okumalı, Özü Nerededir? – “Carthago delenda est” (ilk yazı). – Çin Halkına (bitmemiştir). – Direnmezlik Üzerine. – Kilisenin Aldatmacası Üzerine. – Yurtseverlik ve Barış. – Liberallere Mektup. – Hükümetin Bugünkü Düzeniyle ilişkiler. – Sonun Yaklaşması.– Hiris-tiyan Öğretisi. – “İmdat!” Çağrısına Sonsöz.
- 1897 Sanat Nedir? – Nobel Armağanını Dukobor’lara Verilmesi İçin Bir İs-veç Gazetesinin Yayıncısına Mektup. – Elli Yıldan Fazla Bilinçli Ya-şam Yaşadım.
- 1898 Dukobor’lara Yardım İçin Çağrı. – İki Savaş. – Açlık ya da Tersî. – “Carthago delenda est” (ikinci yazı). – Sergey Baba (ölümünden sonra yayımlanmıştır). – Carpenter’in “Çağdaş Bilim” adlı yazısına Önsöz. – Ruskiya Vedomosti’nin Yayıncısına Mektup (Sokolof’un bir mektu-buyla birlikte).
- 1899 Diriliş. – Din Eğitimi Üzerine. – Bir Subaya Mektup. – La Haye’deki Barış Konferansı Dolayısıyla Bir İsveçli’ye Mektup.
- 1900 Çıkış Yolu Nerede? – Çağımızda Kölelik. – Canlı Ceset. – Hiç Öldür-meyeceksin. – Kanada’ya Göçmüş Dukobor’lara Mektup. – Böyle mi Olmalı? – Yurtseverlik ve Hükümet. – Arı Kovanı Öyküsünün Farklı

- İki Biçimi (ölümünden sonra yayımlanmıştır). – “Yoksulluğun Anatomisi” adlı kitabına Önsöz.
- 1901 Tek Çare. – Kim Haklı? – Başboş Gençlere Çağrı. – Rus Emekçi Halkının Yöneticilere Bir Çağrısı. – Dinsel Hoşgörü Üzerine. – Akıl, İnanç, Dua (üç yazı). – Patrikliğe Yanıt. – Subayın Defteri. – Askerin Defteri. – Fransız-Rus Birliği Üzerine. – Çara ve Danışmanlarına Mektup (ilk yazı). – Eğitim Üzerine (Birukov’a mektup). – Bir Bulgar Gazetesine Mektup. – Polenz’in “Köylü” adlı öyküsüne Önsöz.
- 1902 Kiliseye Sesleniş. – Işık Karanlıkta Parlıyor, dram (ölümünden sonra yayımlanmıştır). – Din Nedir, Özü Nedir? – Cehennem’in Yıkılıp Yeniden Kurulması. – Emekçilere.
- 1903 Shakespeare ve Dram Üzerine. – Balodan Sonra (ölümünden sonra yayımlanmıştır). – Asur Kıralları Assaradon. – İş, Ölüm ve Hastalık. – Üç Sorun. – Siyasal Reformculara. – Ruhsal Bir Kaynak Kavramı Üzerine (1908’de düzeltilmiştir). – Bedensel Çalışma Üzerine. – Karma Üzerine Mektup (Sizuyef’e). – “Sizsiniz!” (Almancadan alınma).
- 1904 Çocukluk Anıları (1903, 1904 ve 1906’da bazı sayfalar). – Hacı Murat (1896-1898, 1901-1904) (ölümünden sonra yayımlanmıştır). – Sahte Kupon (1903-1904). – Harrison ve Kötülüğe Şiddetle Direnmezlik. – Ben Kimim? – Bilge Kişilerin Düşünceleri. – Kendinize Gelin (1906-1907’de yeniden düzeltilmiştir). – Gertkof’un “Devrimimiz” adlı kitabına Sonsöz.
- 1905 Okumalar. – Buddha. – Tanrısal ile İnsansı. – Lamennais. – Pascal. – Piyotr Helçinstki. – Sokrates Davası. – Korney Vasilyef. – Dua. – On İki Havarinin Öğretisine Yeni Önsöz. – Çertkof’un “Sevgili”sine Önsöz. – Bir Tek Şey Gerekli. – Aleksey (ölümünden sonra yayımlanmıştır). – Bir Dünyanın Sonu. – Büyük Cinayet. – Rusya’da Toplumsal Eylem Üzerine. – Nasıl ve Niçin Yaşamalıyız. – Yeşil Deynek. – Gerçek Özgürlük (bir köylüye mektup, 1907’de düzeltilmiştir)
- 1906 Vasili Baba (ölümünden sonra yayımlanmıştır). – Rus Devrimi’nin Anlamı Üzerine. – Rus Halkına (hükümet, devrimciler, kitleler). – Askerlik Görevi Üzerine. – Savaş Üzerine. – Toprak Sorununun Tek Olanaklı Çözümü. – Katoliklik Üzerine (Paul Sabatier’ye). – Bir Çinliye Mektup. – Henry George’un “Toplumsal Sorunlar”ına Önsöz. – Keşiş Teodor Kuzmiç’ten Kalan Notlar (ölümünden sonra yayımlanmıştır). – Düşümde Gördüğüm (ölümünden sonra yayımlanmıştır). – Ne Yapmalıyız? – Çara ve Danışmanlarına (ikinci yazı).
- 1907 Ahlak Konuları Üzerinde Çocuklarla Konuşmalar. – La Bruyère’in, La Rochefoucauld’nun, Vauvenargues’in, Montesquieu’nün Seçme Düşüncelerine Önsöz ve Kısa Yaşamöyküsü Denemeleri. – Birbirinizi Sevin. – Kimseyi Öldürmeyeceksin. – Yaşam Anlayışları Üzerine. – Ernest Crosby ile İlk Karşılaşma. – Hristiyan Uluslar, Özellikle de Rus Halkı Bugün Neden Yoksul Bir Durumda?

- 1908 Artık Susamam. – Okumalar (düzeltilmiş, genişletilmiş). – Portresi İçin Özdeyişler. – Aşkın İyilikleri. – Kurt (çocuklar için masal). – Bir Askerin Davasından Anılar P. J. Ertel'in "Bahçıvanlık" adlı öyküsüne Önsöz. – "Çocukluğun Gücü" (Victor Hugo'dan). – Moloşnikof Davası Üzerine. – Çocuklar İçin İsa Öğretisi.
- 1909 Dünyada Suçlu Yoktur (ilk biçim). – Düzenli Papaz İzidor (ölümünden sonra yayımlanmıştır). – Bir Eğiticinin Başlıca Görevi Nedir? (ilkokul öğretmenleriyle konuşmalar). – Çocukların Bilgeliği (ölümünden sonra yayımlanmıştır). – Barış Kongresine Mektup. – Tek Buyruk. – Gussef'in Tutuklanması Üzerine. – Her Gün İçin. – Eğitim Üzerine (V. F. Bulgakof'a Mektup). – Kaçınılmaz Görev. – İdam Üzerine. – "Bellik Noktaları" Üzerine. – Gogol Üzerine. – Devlet Üzerine. – Bilim Üzerine. – Hukuk Üzerine. – Polonyalı Bir Kadına Karşılık. – Durun ve Düşünün Tanrı Aşkına! – Struve'ün Bir Yazısı Üzerine. – Bir Yaşlı Dindara Mektup. – Bir Devrimciye Mektup. – Henry George'un Oğlunun Konukluğu Konusunda. – Anlamak Zamanı Geldi. – Gerçek Aşk İçin Acı Çekmişlere Selam. – Yolcu ile Köylü. – Köyün Türküleri. – Baba ile Oğlun Konuşmaları (Almancadan alınmıştır). – Bir Yolcu ile Konuşma. – Otel (çocuklar için parabol). – İdam Cezası ve Hıristiyanlık.
- 1910 Köyde Üç Gün. – Yaşam Yolu. – Hodinka. – "Bütün Nitelikler Ondan Geliyor", Güldürü. – Delilik Üzerine. – Sofya'da Toplanan İslav Kongresine. – Verimli Toprak. – Barış Kongresine Mektuba Ek. – Dünyada Suçlu Yoktur (ikinci biçim). – Çocuklar İçin Masal. – Felsefe ve Din. – Sosyalizm Üzerine (bitmemiştir). – Etkili Çözümler.

Tolstoy'un Yaşamı, yazara büyük hayranlık duyan ve onun yazın yaşamını dönemlere ayırma gereği duymadan bütünü ile seven birinden, büyük romancı Romain Rolland'dan ona bir selam. Tolstoy, her dönemde olduğu gibi, on dokuzuncu yüzyıl sonrasında da herkesi eserleriyle birleştiriyor çünkü. Her kesimden insan onun evrenselliğinde birleşiyor, onda kendini buluyor. Romain Rolland, Lev Nikolayeviç'in yaşamını anlatırken, ona yönelik iddiaları da ele alıyor: Tolstoy başkalarının fikirlerinden etkilendi mi, kriz öncesi ve sonrası diye iki kategoride değerlendirilebilir mi?..

Tolstoy düşüncenin ayrıcalıklı kişilerine seslenmez, sıradan kişilere, iyi niyetli insanlara seslenir. Bizim bilincimizdir. Bizim, biz orta halli insanların, düşündüğümüzü, kendi içimizde okumaktan korktuğumuzu söyler. Gururla dolup taşan bir önder değildir bizim için, insanlığın yukarısında, sanatlarının ve aralıklarının tahtında oturan, mağrur dehalardan değildir. Tolstoy -mektuplarında da kendini bu en güzel, en tatlı adla adlandırmaktan hoşlanırdı- bizim "kardeşimiz" dir.

ISBN 978-975-363-369-6

9 789753 633697

12 TL

THG
0280000
HYS

0280000 HYS